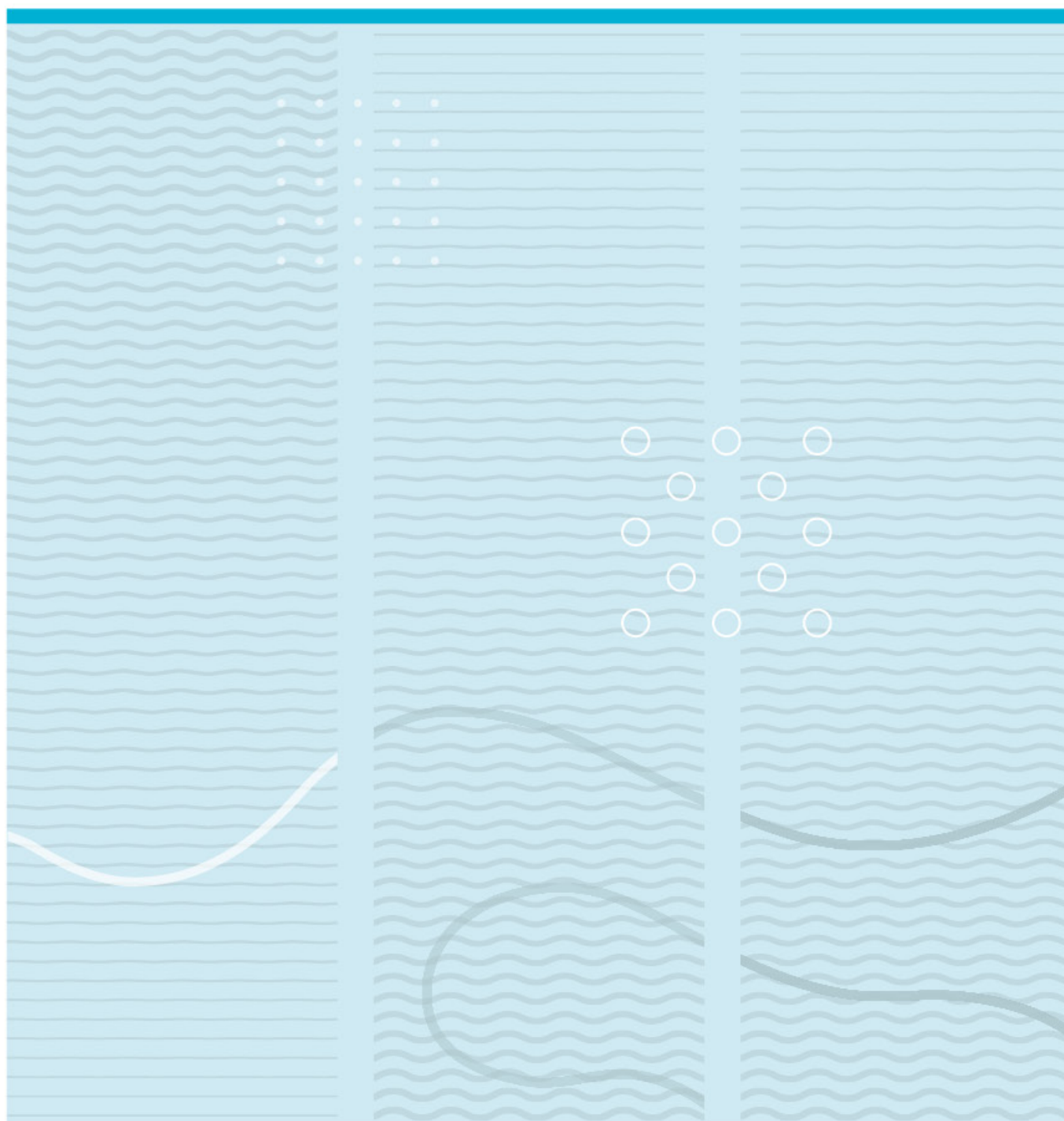

Rebekka Rongevær

Litteraturpolitikk i Norge og Sverige

En komparativ analyse

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap

Institutt for kultur, religion og samfunnsfag
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2021 Rebekka Rongevær

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	5
Abstract	6
Forord.....	7
1. Introduksjon	8
1.1 Problemstilling.....	9
1.2 Kulturstudier og litteraturen	10
1.3 Viktigheten av litteratur	10
1.4 Hva er litteratur? Og hva er litteraturpolitikk?	11
1.5 Tidligere forskning.....	11
2. Metoder	13
2.1 Kvalitativ metode.....	13
2.2 Dokumentutvalg	13
2.3 NOU 2013: 4 Kulturutredningen 2014	14
2.4 Sammenlignende studier	14
2.5 Svenske dokumenter	15
2.6 Supplerende litteratur.....	15
3. Teori.....	17
3.1 Litt om litteratursosiologi og feltteori.....	17
3.2 Den litterære institusjon: Habermas	17
3.3 Lars Furuland	18
3.4 Det litterære kretsløpet.....	18
3.5 Det litterære feltet.....	19
3.6 Litteraturpolitiske styringsverktøy.....	20
4. Analysekapittel - innledning.....	23
4.1 Velferdsstaten og kulturpolitikk: den nordiske modellen	23
4.2 Armlengdes avstandsprinsippet og den nordiske kulturmodellen.....	26
4.3 Svensk armlengde.....	27
4.4 Korporatisme i kulturpolitikken	27

Støtteordninger og virkemidler i Sverige	31
<i>Bokpris og moms .....</i>	<i>31</i>
<i>E-bøker i Sverige .....</i>	<i>32</i>
Innførende om litteraturfeltet i Norge	33
<i>Litteraturpolitiske virkemidler og støtteordninger i Norge .....</i>	<i>34</i>
<i>Fritak for merverdiavgift i Norge – et indirekte virkemiddel .....</i>	<i>35</i>
<i>Produksjonsstøtteordninger for særskilte litteraturgrupper .....</i>	<i>36</i>
Innkjøpsordningene i Norge: mål og virkning.....	37
<i>Et vellykket styringsverktøy.....</i>	<i>39</i>
<i>Innvendinger mot innkjøpsordningene.....</i>	<i>40</i>
<i>Endringer i innkjøpsordningen fra 2015: reduksjon av innkjøp og kvalitetskriterier .....</i>	<i>41</i>
<i>Kvalitetsbegrepet – hvem har definisjonsmakt? .....</i>	<i>42</i>
<i>Kvalitetsforståelser i bibliotekene.....</i>	<i>44</i>
<i>Kvalitet som mangfold og bredde? .....</i>	<i>44</i>
<i>Mer om kvalitet (og krim).....</i>	<i>45</i>
<i>Endringer fra 2020 .....</i>	<i>45</i>
Utgivelsesstøtte i Sverige	47
<i>Statsbidraget till utgivning av litteratur (utgivningsstödet) .....</i>	<i>47</i>
<i>Endringer på utgivelsesstøtten.....</i>	<i>48</i>
<i>Utgivelsesstøtten i dag.....</i>	<i>49</i>
<i>Etterhåndsstøtten.....</i>	<i>49</i>
<i>Økning i litteraturstøtten fra 2020 .....</i>	<i>50</i>
<i>Koronakrisen.....</i>	<i>50</i>
<i>Distribusjonsstøtten .....</i>	<i>51</i>
<i>Lesefremmende arbeid.....</i>	<i>52</i>
<i>Spørreundersøkelse til bibliotekene i 2018.....</i>	<i>52</i>
<i>Arbeidsstipend og garantiinntekter til forfattere og oversettere i Sverige .....</i>	<i>53</i>
<i>Arbeidsstipend og garantiinntekter til forfattere og oversettere i Norge .....</i>	<i>54</i>
<i>Statens arbeidsstipend .....</i>	<i>54</i>
<i>Statens garantiinntekt.....</i>	<i>55</i>

<i>Manglende armlengde?</i>	56
<i>Kunstnerstipend og garantiinntekter – en korporativ tradisjon?</i>	56
Bokpolitikk: fripris og fastpris på bøker	57
<i>Boklovenes logikk og grunnlag</i>	57
<i>Hva er en boklov?</i>	58
<i>Sverige: fripris på bøker</i>	59
<i>Norge: fastpris bestemt ved Bokavtalen</i>	60
<i>Argumenter for og imot fastpris</i>	61
Biblioteket – en viktig aktør	63
<i>Bibliotekloven i Norge</i>	63
<i>Den svenske bibliotekloven</i>	64
Public Lending Right	65
<i>PLR i Norge: bibliotekvederlaget</i>	65
<i>Biblioteksersætningen</i>	66
5. Konklusjon	67
Referanser/litteraturliste	73
Oversikt over tabeller og figurer	77
<i>Tabell over virkemidler i Norge og Sverige</i>	79

Sammendrag

Dette er en sammenlignende analyse om litteraturpolitikk i Norge og Sverige. De to nabolandene deler mange fellestrekk i hvordan de organiserer sine litteraturfelt, men det finnes også flere forskjeller.

Gjennom min problemstilling undersøkes spørsmålene:

På hvilken måte fremmes lesing og distribusjon av bøker gjennom litteraturpolitiske virkemidler i Norge og Sverige i dag, som beskrevet i kulturpolitiske dokumenter? På hvilke punkter skiller de seg fra hverandre og på hvilke ligner de?

For å sammenligne og analysere disse forskjellene har jeg brukt tekstanalyse som min metodiske fremgangsmåte. Kulturpolitiske dokumenter fra Norge og Sverige er brukt for å få svar på problemstillingen. En viktig forskjell er fastprissystemet på bøker her i Norge, som i Sverige organiseres som et friprissystem. Innkjøpsordningene for ny norsk skjønnlitteratur sikrer at ny litteratur blir kjøpt inn til folkebibliotekene. De er kvalitetssikret gjennom Kulturrådet og bidrar til større bredde og mangfold i litteraturen i Norge. I Sverige finnes ikke en tilsvarende ordning. *Statsbidraget till utgivning av litteratur*, eller utgivningsstødet, er den viktigste statlige ordningen for å støtte litterære utgivelser i Sverige. Det svenske kulturrådet har to hovedformer for litteraturstøtte: *efterhandsstødet* og støtten for planlagte utgivelser. Distribusjonsstøtten er en tredje støtteform som sikrer at bibliotekene mottar breddelitteratur. Denne støtteformen ble innført på 1990-tallet har i tillegg som formål å øke tilgjengeligheten av kvalitetslitteratur. En utgiver som har fått bevilget litteraturstøtte forplikter seg til å levere tittelen til de hovedbibliotekene som har valgt å motta disse leveransene. I dag tar 288 bibliotek imot bøker. Gjennom distribusjonsstøtten betaler Kulturrådet forlagene for bøkene som leveres til bibliotekene. Oppgavens underspørsmål utforsker hva som er spesielt med den nordiske kulturmodellen, for å forstå litteraturpolitikken i Norge og Sverige mer inngående. Nordisk kulturpolitikk kan hevdes å stå et sted mellom de idealtypisk britiske og franske modellene, som gjør at den preges av kortere armlengde enn mange andre vestlige land og en større grad av korporatisme. Interesseorganisasjoner har større påvirkning på kulturfeltet i den nordiske konteksten, som kan forstås som et uttrykk for sosialdemokratiske og velferdspolitiske tankesett.

Abstract

This is a comparative thesis on literature policy in Norway and Sweden. The two neighbouring countries share several common traits as to how they organize their respective literary fields. There are also a few key differences. My research question examines the following inquiries:

In what way is reading and distribution of books supported through literature policy measures in Norway and Sweden today, as described in policy documents? In which ways do they differ and in which ways are they similar?

In order to compare and analyze these differences, I have used analysis of text as my methodological approach. Cultural policy documents from Norway and Sweden are used to answer the research question. An important difference between the two countries is the fixed-price system for books in Norway and the free-price system for books in Sweden. The Purchasing system for new Norwegian fiction books, secures the purchasing of new literature to the libraries. These books are quality assured through the Norwegian arts council and contribute to more diversity and width to Norwegian literature. Sweden does not have an identical system. The publishing aid for literature is the most important state-funded aid to support literary releases in Sweden. The Swedish arts council have two main forms of literary aids: *efterhandsstödet* and the aid for planned releases. The Distribution aid is a third literature aid that secures that the libraries receive a diverse range of literature. It was introduced in the 1990's and also has the aim of making quality literature widely available. 288 libraries receive books from the aid today. The sub-questions of this thesis examine what is unique about the Nordic cultural policy model, to better understand the literature policy in Norway and Sweden. Nordic cultural policy can be said to be placed somewhere in between the ideal types of Britain and France, which makes it more corporative than most Western countries. It can also be said to have a shorter arm's length than many other countries. Interest groups have a greater influence on the cultural field in Nordic countries. This can be understood as a reflection of social democratic and welfare goals and mindsets in these countries.

Forord

Jeg vil gjerne takke min veileder Tobias Harding for god hjelp gjennom skriveprosessen. Jeg vil også takke familien min for støtte.

Fredrikstad, 14.05.2021

Rebekka Rongevær

1. Introduksjon

Denne avhandlingen handler om litteraturpolitikk i Norge og Sverige de siste ti år. For å undersøke og besvare min problemstilling har jeg valgt ut en håndfull kulturpolitiske dokumenter som jeg vil analysere. Metoden er dokumentanalyse. Det er skrevet mange komparative analyser av nordisk kulturpolitikk de siste årene, men få som omhandler litteraturpolitikk spesifikt. Jeg tenkte derfor det ville være spennende å skrive om temaet. I dette kapittelet presenteres avhandlingens problemstilling, sammen med bakgrunnen for temaet.

Analysen tar for seg hvilken påvirkning Norges innkjøpsordninger og fastprissystemet for nye bøker har på litteraturfeltet, og på hvilken måte Sverige står i forhold til dette. Sverige har per i dag ikke eksplisitte innkjøpsordninger for litteratur, men organiserer sitt felt annerledes. En stor forskjell mellom Norge og Sverige er at Norge har et fastprissystem for bøker, mens Sverige opererer med fripris for bøker. For å forstå de vesentlige forskjellene mellom de to landene sin litteraturpolitikk, baserer min oppgave seg på tekstanalyse av kulturpolitiske dokumenter. I Norge har vi en litteraturpolitikk som vektlegger innkjøpsordninger. Jeg mener at innkjøpsordningene er en hjørnestein for litteraturfeltet, og derfor er det interessant å sammenligne vår organisering med vårt naboland Sverige som ikke benytter disse virkemidlene.

Skandinavia har en særegen kultur- og litteraturpolitikk som er nært knyttet sammen med sosialdemokratiske verdier. Det vil være en styrke å sammenligne norske litteraturpolitiske virkemidler med vår nærmeste nabo, Sverige sine, fordi disse to landene har en sterk felles historie og har mange fellestrekk i samfunnsstrukturen. Dermed vil en kanskje få et annet perspektiv på vår egen organisering av litteraturfeltet. Bakgrunnen for opprettelsen av både Norsk kulturråd (1964) og innkjøpsordningen, var en bekymring for at norsk språk og kultur var truet av den økende påvirkningen fra amerikansk populærkultur (Mangset & Hylland, 2017, s. 270). Som en redning for frykten for at nye norske skjønnlitterære utgivelser skulle falle, ble innkjøpsordningen innført som en prøveordning fra 1965. Den ble til en fast ordning i 1969. Flere kategorier ble innført i årene som fulgte, og per 2016 opererer Kulturrådet med fem innkjøpsordninger for litteratur, nemlig: ny norsk skjønnlitteratur, oversatt litteratur, ny norsk sakprosa, ny norsk sakprosa for barn og unge samt tegneserier (Mangset & Hylland, 2017, s. 270-271). Innkjøpsordningene står for inkluderende verdier for å styrke det norske språket og den norske litteraturen. Norskspråklighet er høyeste prioritet for innkjøpsordningen og kommer dermed foran eventuelt andre kandidater med høyere litterær kvalitet.

1.1 Problemstilling

Norge står i en litt annen posisjon litteraturpolitisk enn sine naboland Sverige og Danmark på grunn av spesielt to faktorer: fastprissystemet på bøker og innkjøpsordningen. Både Sverige og Danmark opererer med fripris på bøker. I Sverige siden 1970 og i Danmark siden 2011 (Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen og Colbjørnsen, 2012). Jeg tenkte derfor det ville være interessant å sammenligne Norge med Sverige i denne sammenhengen. I rapporten *Til bokas pris: Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa* som ble overlevert til Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet 15. februar 2012 står det følgende om Norges unike posisjon:

I flere land er det støtteordninger til forfattere og ulike produksjoner, om enn ingen andre land ser ut til å ha innkjøpsordninger på linje med Norge. Norge fremstår også som spesielt godt utbygget med tanke på bruk av normalkontrakter mellom forlag og forfattere og med tanke på forvaltning av kollektive rettigheter. Det er således ikke ett land som man kan sammenligne med Norge, og i flere tilfeller kan man heller snakke om at norske forhold har overføringsverdi til Europa enn omvendt. (Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen og Colbjørnsen, 2012).

Siden Norge skiller seg fra sine naboland spesielt på grunn av disse to faktorene, fokuserer min problemstilling på hva som skiller Norges litteraturpolitikk fra Sverige sin. Min problemstilling er derfor som følger:

På hvilken måte fremmes lesing og distribusjon av bøker gjennom litteraturpolitiske virkemidler i Norge og Sverige i dag, som beskrevet i kulturpolitiske dokumenter? På hvilke punkter skiller de seg fra hverandre og på hvilke ligner de?

Andre spørsmål jeg vil se på er:

- reflekterer støtteordningene for litteratur sosialdemokratiske verdier?
- hvilke ulike litteraturpolitiske virkemidler benytter Norge og Sverige?
- hvilken rolle spiller innkjøpsordninger som virkemidler i Norge?

De spesifikke litteraturpolitiske virkemidlene jeg vil undersøke er som følger:

1. innkjøpsordninger
2. distribusjonsstøtte
3. arbeidsstipend og garantiinntekter
4. produksjonsstøtte
5. redusert moms
6. fripris/fastpris
7. biblioteklover
8. Public Lending Right

Jeg har vektlagt spesielt innkjøpsordninger/distribusjonsstøtte og fripris/fastpris fordi disse skiller seg fra hverandre i Norge og Sverige. De andre virkemidlene fungerer på en ganske lik måte i de to landene. Det finnes også flere språkpolitiske virkemidler. Jeg har ikke vektlagt disse i like stor grad, men noen av dem nevnes i avhandlingen.

1.2 Kulturstudier og litteraturen

Litteraturviteren Richard Hoggart tok i 1964 initiativet til å etablere Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) ved universitetet i Birmingham. Dermed ble han grunnleggeren av Cultural Studies-tradisjonen i Storbritannia, Birminghamskolen. En av samarbeidspartnerne hans var litteratur- og kulturkritikeren Raymond Williams som var marxistisk influert og professor ved Cambridge-universitetet. I 1957 ga Hoggart ut boka *The Uses of Literacy: Aspects of Working-Class Life*. I boka beskriver han den nordengelske arbeiderklassekulturen slik han erfarte den selv i oppveksten, og går videre til å analysere populærlitterære tekster og deres innflytelse på tradisjonelle forestillinger og holdninger i arbeiderklassen. Hoggart hadde selv arbeiderklassebakgrunn, men arbeidet som universitetslektor i litteratur mens boken ble skrevet. Dette gav ham et innblikk i litteratursosiologiske faktorer fra innsiden. Arven etter Frankfurterskolens syn på kulturindustrien er tydelig hos Hoggart; han mener at den truer med å ødelegge en genuin folkelig kultur (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 50). Omtrent samtidig som Hoggart grunnla CCCS, ble Kulturrådet her hjemme opprettet. Som jeg skal gå nærmere inn på var litteraturen en stor grunn til opprettelsen av rådet.

1.3 Viktigheten av litteratur

Hvorfor er litteraturen fortsatt viktig i dagens samfunn? John B. Thompson skriver følgende om dagens forlagsbransje i *Merchants of culture. The publishing business in the twenty-first century*: “Whatever happens it seems to me likely that the book, both in its traditional form and in the new electronic formats that turn out to be attractive to and desired by readers, will continue to play an important role as means of expression and communication in our cultural and public life for the foreseeable future” (Thompson: 2010). Jeg deler Thompsons syn på bokas rolle som fremdeles viktig i både elektronisk og analogt format. Boka vil også fortsette å være viktig i all overskuelig fremtid slik han ser det. I *Litteratursosiologiske perspektiv* beskrives litteraturen som et sentralt element i moderne staters kulturpolitikk. Dens rolle i det nasjonsbyggende prosjektet er ubestridt, skriver forfatterne. Selv om det har vært hevdet at poetokratiets tid er forbi, er det likevel slik at «enhver nasjon med respekt for seg selv fortsatt understøtter sine forfattere og sin bokindustri (Smidt, Vold og Oterholm, 2013, s. 93).

1.4 Hva er litteratur? Og hva er litteraturpolitikk?

Helge Rønning og Tore Slaatta har en fin definisjon av litteratur i *Litteraturpolitikkenes verktøykasse: den norske modellen*. Den er som følger: «Litteratur er alt det som skrives og leses, og som til forskjell fra det som kan kommuniseres muntlig og visuelt, først og fremst formidles i form av en tekst» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 9). Definisjonen kan være grei å ha klart for seg når man skal forstå hva så litteraturpolitikken i sin helhet typisk favner om. «Det er det latinske navnet for bokstav, littera, som har gitt oss betegnelsen «litteratur». Det gjør at litteratur må forstå som tekster som er skrevet, og at litteraturpolitikk er politikken om det skriftlige og det som skrives» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 10).

Litteraturpolitikk finnes fordi et samfunn må bry seg om skriftspråkets stilling og rolle i samfunnet. Når alle mennesker både kan lese og skrive på sitt eget språk, får litteraturen en spesiell verdi for fellesskapet, både som kommunikasjons- og kunstform. Litteraturpolitikk handler om å opprettholde denne verdien. Spesielt handler denne politikken om skrivekunsten og om det mediet som litterære tekster først og fremst formidles gjennom, nemlig boka og det litterære tidsskriftet. Men litteraturen finnes i alle medier, i avisenes debatter og anmeldelser, i radioens opplesninger og kritikkprogram, i fjernsynets salongsamtaler og på Internett og sosiale medier. Morgendagens litteraturpolitikk vil sannsynligvis favne bredere og virke på flere områder enn i dag (Rønning og Slaatta, 2019, s. 10).

Litteraturpolitikk spiller en viktig rolle for samfunnet fordi selve litteraturen består som en viktig verdi for fellesskapet. Litteraturpolitikken er til for å opprettholde kontinuiteten av den litterære arven, skriver Rønning og Slaatta i *Litteraturpolitikkenes verktøykasse*.

1.5 Tidligere forskning

Av tidligere relevant forskning vil jeg trekke fram noen eksempler. Artikkelen *Nordic cultural policy* (2008) av Per Mangset, Anita Kangas, Dorte Skot-Hansen & Geir Vestheim presenterer et overblikksbilde av nordisk kulturpolitikk i et komparativt perspektiv. Denne artikkelen har vært nyttig for å forstå de særegne trekkene for nordisk kulturpolitikk, som henger sammen med sosialdemokratiske verdier og velferdsidealet.

Per Mangsets artikkel *Om den korporative tradisjonen i nordisk kulturpolitikk – med særlig vekt på den svenske kulturpolitikkenes historie* (2015) gir en grundig presentasjon av den korporative tradisjonen vi har i de nordiske landene, som reflekteres i kulturpolitikken. Særlig den svenske armlengden er kortere enn i mange andre land, og kulturpolitikken er mer korporativ. Dette skyldes en dominerende samfunnskorporatisme i Skandinavia, hvor interesseorganisasjoner står sterkt i kulturpolisk sammenheng. Innkjøpsordningene kan sies å være korporative, skriver Mangset. Den nordiske samfunnsmodellen er sterkt preget av sosialdemokratiet, som har bygget opp korporative institusjoner. I den norske og svenske kulturpolitikken står interesseorganisasjoner sterke enn i flere andre land av denne grunnen.

Jeg vil også trekke fram noen eksempler på forskning om litteraturpolitikken spesifikt. Artikkelen *Europeisk bokpolitikk. Prisregulering som kulturpolitisk virkemiddel* (Larsen, Rønning, og Slattaa: 2012) i Nordisk kulturpolitisk tidsskrift er en komparativ analyse om bokpolitikken i Europa. Her nevnes Sverige og andre land med friprissystem satt opp imot land med fastprissystem, som Norge. *Til bokas pris – utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa* av Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen, Colbjørnsen (2012) omfatter også bokpolitikk i Europa i et komparativt perspektiv.

Läsningen av den goda boken: Litteraturpolitik som demokratipolitik (2012), av Johannisson, Lindsköld og Sandin argumenterer for at svensk litteraturpolitikk kan betraktes som demokratipolitikk. Dette på grunn av målet om at så mange borgere som mulig skal kunne få del i å skape og ta del i i skjønnlitteratur, og som demokratipolitikk skal litteraturpolitikken fremme både et produsentperspektiv og et medborgerperspektiv. Idealene i velferdsstaten gjennomsyrrer kulturpolitikken som føres i de nordiske landene, skriver artikkelforfatterne. Kulturen blir subsidiert i større grad enn i andre land, kunstnere har flere støtteordninger, korporatismen står sterkere og det legges mer vekt på desentralisering av kulturinstitusjoner og administrasjon. I artikkelen *Läsarnas marknad, marknadens läsare. Reflektioner över litteraturens materiella villkor* av Ann Steiner (2012), diskuteres spørsmål knyttet til markedsstyring av litteraturen i Sverige. Steiner argumenterer for at litteraturen både er fri og markedsstyrt.

2. Metoder

Det følgende kapittelet forklarer valg av metode for avhandlingen. For å svare på min problemstilling, valgte jeg kvalitativ metode som metodisk fremgangsmåte. Nærmere bestemt er fremgangsmåten tekstanalyse. Bakgrunnen for de ulike kulturpolitiske dokumentene jeg har valgt å analysere, forklares i dybden i dette kapittelet. Dette er en dybdeundersøkelse som vektlegger kvalitative spørsmål i en samfunnskontekst.

2.1 Kvalitativ metode

«Kvalitative metoder handler om å karakterisere. Ordet kvalitativ viser til egenskaper eller karakteristika ved fenomener. Gjennom bruk av kvalitative tekster forsøker en å oppnå en helhetlig forståelse av fenomener og forholdet mellom fenomener i samfunnet» (Kvarv, 2014, s. 137). Det er dette jeg forsøker å få til i denne avhandlingen. Dokumentanalyse av kulturpolitiske tekster er en form for kvalitativ metode som undersøker nettopp forholdet mellom fenomener i samfunnet. Kvalitative metoder brukes i dybdeundersøkelser. I kvalitative metoder er tekst, tale og bilde arbeidsmaterialer (Kvarv, 2014, s. 137). Dokumentanalyse er den formen for kvalitativ metode jeg fant mest relevant for å tilegne meg kunnskap om avhandlingens tema. Dette fordi avhandlingens tema er en dybdeundersøkelse. Jeg kunne valgt å gjennomføre intervjuer som en del av min metode, men problemstillingen jeg har valgt er basert på tekstanalyse som premiss. Intervjuer hadde ikke tilført flere svar på problemstillingen enn dokumentanalyse i dette tilfellet.

2.2 Dokumentutvalg

Det finnes flere kulturpolitiske utredninger og offentlige dokumenter som tar for seg innkjøpsordningene for litteratur, samt andre litteraturpolitiske virkemidler i de to landene. Disse vil jeg analysere grundig for å få svar på problemstillingen og underspørsmålene. Jeg har valgt ut tre offentlige utredninger og rapporter fra hvert av de to landene for å kunne gi en grundig analyse. Perioden jeg har valgt å fokusere på er de siste ti årene, altså årene 2010-2020. Dette har jeg valgt å gjøre fordi jeg er opptatt av hvordan dagens situasjon, samt nær fortid. Offentlige utredninger, som NOU (Norges Offentlige Utredninger) og SOU (Statens Offentliga Utredningar) er kommunikative virkemidler brukt av staten i et land. Regjeringen oppnevner ofte et ekspertutvalg som skal utrede et kulturpolitisk saksområde (Mangset og Hylland, 2017, s. 296). Disse er verifiserbare kilder.

2.3 NOU 2013: 4 Kulturutredningen 2014

NOU 2013: 4 Kulturutredningen 2014 gir en grunnleggende innsikt i målene for språk, litteratur og bibliotek satt av staten. I denne Kulturutredningen ble kulturpolitikken i Norge etter 2005 vurdert og gjennomgått. I 2004 presenterte de rød-grønne partiene sin plan for de neste årenes kulturpolitikk, *Kulturloftet*. De hadde som målsetting at én prosent av statsbudsjettet skulle gå til kulturformål innen 2014. Begrunnelsen var at kultursektoren var underfinansiert, og at økt ressursinnsats var nødvendig for å oppfylle målene på området (NOU 2013: 4, s. 9). Denne NOU-en er den nyeste kulturutredningen i Norge, og derfor essensiell å bruke i denne oppgaven.

2.4 Sammenlignende studier

Oslo Economics: Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler er en rapport fra 2011 som ble utarbeidet for Kulturdepartementet. Den inneholder en god oversikt over litteraturpolitiske virkemidler i Norge, samt Sverige og Danmark. Tallene i rapporten reflekterer situasjonen for ti år siden, som nettopp er interessant å sammenligne med dagens situasjon. Rapporten bruker norsk og internasjonal bransjestatistikk for å undersøke om datidens språk- og litteraturpolitiske mål ble nådd. To sammenligninger ble gjort, én der situasjonen fra begynnelsen av 2010-årene ble sammenlignet med forholdene i 2005, og en der norske forhold ble sammenlignet med svenske og danske forhold. Særlig er sammenligningen mellom svenske og norske forhold relevant for min oppgave. Rapporten konkluderte med at måloppnåelsen fra 2005 til 2011 ble styrket i Norge, og at litteraturpolitiske mål oppnås bedre her til lands enn i Sverige og Danmark. Særlig innenfor skjønnlitteratur ble måloppnåelsen styrket i denne perioden. Faglitteraturen fikk imidlertid en svekket måloppnåelse i samme periode (Oslo Economics, 2011, s. 3).

Til bokas pris – utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa fra 2012 omfatter bokbransjen i 15 europeiske land. Denne utredningen kartla virkemidler i sentrale EU-land som Tyskland, Frankrike, Storbritannia, Nederland, Spania, Sverige og Danmark. Utredningen konkluderer med at det i flere av disse landene finnes støtteordninger til forfattere og produksjoner, men ingen andre land ser ut til å ha innkjøpsordninger på linje med dem vi har i Norge (Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen, Colbjørnsen, 2012, s. 3). I tillegg sammenlignes land med fastprissystem med land med friprissystem. Dette er svært relevant for min oppgave.

2.5 Svenske dokumenter

SOU 2012:65 Läsandets kultur har jeg brukt for å få en oversikt over de ulike støtteordningene i Sverige, samt til å analysere disse inngående. På bakgrunn av den forringede leseforståelsen blant unge i Sverige, foreslo denne litteraturutredningen at en plan for et leseløft for landet skulle iverksettes. Målene for leseløftet skulle være oppnådde innen 2018. I utredningen ble litteraturens posisjon og utviklingstendenser vurdert. Det konkluderes med at litteraturens stilling i Sverige er jevnt over god. Befolkningens lesevaner ligger på et stabilt høyt nivå, og det publiseres mer litteratur enn noensinne. For å være et lite språkområde har Sverige også stor framgang i sin eksport på litteraturområdet. De unges leseferdigheter og lesevaner har gått ned, og dermed er det belegg for å si at litteraturens posisjon har blitt svekket i landet (regeringen.se). Denne SOU-en er den nyeste som omhandler litteraturområdet spesifikt.

Mångfald, kvalitet och fördjupning: uppföljning av Kulturrådets stöd til litteratur 2014 – 2018 er en rapport fra det svenske kulturrådet som har undersøkt de ulike støtteformene gjennom blant annet en spørreundersøkelse til utgiverne om hvilket forhold de har til dem og i hvilken grad de har hjulpet dem til å få gitt ut litteratur. Rapporten er bare tre år gammel og dermed rimelig oppdatert og aktuell for dagens situasjon.

Kulturrådsböckerna: En översyn av distributionsstöd till biblioteken er en rapport som ble skrevet av det svenske kulturrådet i 2018. Den gjennomgår hvordan bibliotekene ser på og håndterer bøkene de mottar fra kulturrådet, samt å identifisere konkrete tiltak som kan fremme bibliotekenes arbeid med de aktuelle titlene. Denne rapporten er også rimelig ny, og gir derfor et overblikksbilde av situasjonen i Sverige de siste årene.

2.6 Supplerende litteratur

Spesielt tre nyere utgivelser som formidler oppdatert informasjon om feltet har vært nyttige i analysen. Den ene er *Logikker i strid: Kulturrådets virkemidler på litteraturfeltet* fra 2020 som ble skrevet på oppdrag fra Norsk kulturråd for å utrede og vurdere Kulturrådets tilskuddsordninger for litteratur. Den andre er *Litteraturpolitikens verktøykasse: den norske modellen* fra 2019. I boka gir forfatterne en gjennomgang av den norske litteraturpolitikens viktigste virkemidler, samt argumenterer for en fremadrettet litteraturpolitikk i Europa. Per Mangset og Ole Marius Hyllands bok fra 2017 *Kulturpolitikk: organisering, legitimering og praksis*, gir en oppdatert og gjennomgående forståelse av dagens kulturpolitiske klima. I tillegg har jeg brukt Per Mangset sitt notat *En armlengdes avstand eller statens forlengede arm? Et notat om*

armlengdes prinsippet i norsk og internasjonal kulturpolitikk for å forstå sammenhengen og forskjellen mellom armlengde og korporatisme i Norge og Sverige.

2.7 Validitet og metodologiske utfordringer

I en kvalitativ analyse kan man vanligvis ikke måle dataene i tall slik som i en kvantitativ analyse. Derfor må en kvalitativ analyse forstås og behandles annerledes. I *Vitenskapsteori* skriver Sture Kvarv at dokumentanalyse ikke skiller seg vesentlig fra andre former for kvalitativ databehandling (Kvarv, 2014, s. 140). En viktig grunn til å velge dokumenter som kilde, skriver han, er at «de under bestemte forutsetninger kan være mer å stole på enn muntlige kilder og observasjon og adferd» (s. 141). Dokumentgransking er likevel ikke uproblematisk. Det finnes for det første mange etterlatte dokumenter med liten verdi som kilde. Manglende tidsfastsetting kan gjøre et dokument lite anvendelig, samt at det finnes mye irrelevant dokumentmateriale som ikke er behjelpelig i å svare på den valgte problemstillingen (Kvarv, 2014, s. 141). Når et utvalg gjøres, må dokumentene derfor vurderes nøye. De må være kredible kilder som kan tidfestes som representative. Som eksempel er offentlige utredninger som NOU og SOU som regel et resultat av at regjeringen i landet har oppnevnt et ekspertutvalg for å utrede et kulturpolitisk saksområde. En NOU (og en SOU) kan få autoritet som «objektiv» ekspertutredning fordi den fremstår som politisk uavhengig. I hvilken grad den faktisk får en slik autoritet avhenger av sammensetningen av ekspertutvalget. Ekspertutvalget kan være mer eller mindre politisert. I tillegg må NOU-en eller SOU-en være veldokumentert og basere seg på god forskning og utredning. NOU 2013:4 som jeg bruker i denne avhandlingen, fikk autoritet på feltet umiddelbart. Enger-utvalget ga en forseggjort empirisk gjennomgang av utviklingen på kulturfeltet årene 2005-2013 som var faglig solid og overgikk tidligere stortingsmeldinger og NOU-er på kulturfeltet (Mangset og Hylland, 2017, s. 296). NOU 2013:4 kan derfor sies å være en spesielt kredibel kilde, som ikke er metodologisk vanskelig å forsvare.

3. Teori

I dette kapittelet forklares det teoretiske bakteppet for avhandlingen. Avhandlingens tema og problemstilling krever en bakgrunnsforståelse fra litteratursosiologisk teori og begreper. En oversikt over kulturpolitiske styringsverktøy bidrar til å forklare de økonomiske- og markedsorienterte aspektene som påvirker litteraturpolitikken. Til slutt nevnes tre ulike kulturpolitiske modeller som setter nordisk kulturpolitikk inn i en forståelig kontekst.

3.1 Litt om litteratursosiologi og feltteori

I *Litteratursosiologiske perspektiv* fra 2013 beskriver forfatterne tre ulike innfallsvinkler i studiet av litteraturen i samfunnet. De er som følger: den litterære institusjonen, det litterære kretsløpet og det litterære feltet. Disse begrepene vil jeg gå nærmere inn på, samt kort fortelle om de sentrale litteratursosiologiene Robert Escarpit og Pierre Bourdieu. I tillegg vil jeg gå inn på Jürgen Habermas' teori om en borgerlig offentlighet for litteratursosiologisk analyse. Den svenske litteratursosiologen Lars Furuland er også sentral i denne sammenheng, og kanskje ekstra interessant å se på for denne oppgavens avgrensning.

3.2 Den litterære institusjon: Habermas

I Habermas' klassiske verk *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962) analyserer han hvordan en fri offentlig samtale mellom likemenn om sentrale politiske, økonomiske, moralske, og kulturelle spørsmål vokste frem som følge av fremveksten av det borgerlige samfunnet på 1600- og 1700-tallet (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 22).

Habermas betrakter den åpne og frie debatten som selve grunnlaget for etableringen av myndige samfunnsborgere, som kan samhandle om et demokratisk styresett. Men utviklingen av kapitalismen fra midten av 1800-tallet, hvor litteratur og presse kommersialiseres og får varekarakter, representerer et forfall, slik Habermas ser det. Området for offentlig debatt skrumper inn og kan ikke lenger ivareta sin kritiske funksjon, publikum blir konsumenter i stedet for deltagere (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 22-23).

Senere reviderte Habermas dette kulturpessimistiske synspunktet, og diskuterer nødvendigheten av en fungerende kritisk offentlighet i moderne demokrati. Hos Habermas står tanken om dannelsen av kunsten som en egen sfære i samfunnet sentral. Denne dannelsen er resultatet av den samme moderniseringsprosessen som erstattet adelen og kongehusets representative offentlighet med en borgerlig offentlighet. Som følge av dette kunne litteraturen innta en økende selvstendig rolle i forhold til samfunnets politiske og religiøse maktapparat. På 1800-tallet ble det gjort motstand mot denne selvstendigjøringen gjennom rettsprosesser mot forfattere og verk som var moralsk og politisk motivert. Først fra midten av 1800-tallet kan vi snakke om en egen litterær institusjon som ligner den vi

kjenner i dag, med forlagshus, bokhandlere, bibliotek og litteraturkritikk (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 23).

3.3 Lars Furuland

Den svenske litteratursosiologen Lars Furuland utarbeidet i 1970 sin modell over den litterære institusjonens ulike ledd (Furuland, 1997, s. 38). Siden har hans modell blitt mye brukt i den skandinaviske litteratursosiologiske oversiktslitteraturen. Modellen til Furuland gir et overblikk over sentrale områder innen litteratursosiologisk forskning slik som forfatterkår, forlagsstrukturer, forlagenes aktører, salg og markedsføring, skole og bibliotek som formidlere, og publikums rolle med mer. Furuland anvender begrepene «institusjon», «system» og «prosess» om den samme modellen. Betegnelsene «bokmarked» og «bokbransje» bruker han om bokproduksjonens kommersielle aspekt, boka som vare, markedsregulerende tiltak og relasjonen mellom produsenter og distributører. Furulands oversikt står i nær forbindelse til Robert Escarpit sine synspunkt om litteratursosiologi (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 25).

3.4 Det litterære kretsløpet

Som nevnt var Lars Furuland påvirket av den franske sosiologen Robert Escarpit. I 1958 introduserte franskmannen begrepet «kretsløp» for å beskrive relasjonene mellom aktørene på bokmarkedet. Grunnen til betegnelsen kretsløp er på grunn av organiseringen av bokproduksjon, distribusjon og konsumpsjon i samhandling med produsenter via salg, kritikk og leserreaksjoner. Escarpit syntes å kunne dele inn det franske bokmarkedet i et «dannet kretsløp» og et spekter av ulike folkelige kretsløp. De ulike folkelige kretsløpene hadde hver sine forskjellige publikum, aktører på produksjons- og distribusjonssiden og ulik form for tilbakemelding. Salgstallene stod i stor grad for tilbakemeldingen til produsent i de folkelige kretsløpene.

Av litteraturkritikerne ble populærlitteraturen ignorert. Dens publikum hadde gjennomgående lav inntekt og lav utdanning, og den ble distribuert gjennom kiosker og andre ikke-spesialiserte salgskanaler. I motsetning til populærlitteraturens kretsløp, ble det dannede kretsløps litteratur distribuert gjennom bokhandlere og anmeldt i aviser. Dets publikum hadde høyere utdanning og inntekt. Escarpit hadde dog et begrep for et begrenset antall utgivelser som ble lest av både et dannet og et folkelig publikum, dette omtalte han som «blokadebryterne». I dag har skillet mellom et dannet og et folkelig kretsløp blitt nedbygget. Dette kan skyldes for eksempel nettbokhandlere som gjør et bredt utvalg av titler tilgjengelig. Bokklubbene ble i seg selv blokadebrytere via bred distribusjon av kvalitetslitteratur (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 25). Her må også nevnes rollen den norske kulturpolitikken har spilt og fortsatt spiller. De statlige innkjøpsordningene har gjort at ikke-norsk

litteratur må konkurrere på kun kommersielle premisser, og kan gi ut smalere titler samtidig som anerkjente forlag også gir ut det man kan kalle underholdningslitteratur med bred publikumsappell. Selv om litteraturfeltet har endret seg mye siden Escarpit utviklet sin kretsløpsmodell på slutten av 50-tallet, så brukes denne modellen fortsatt i forskningslitteraturen (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 26).

3.5 Det litterære feltet

Et alternativ til institusjons- og kretsløpsperspektivet, er å betrakte det litterære feltet. Den franske kultursosiologen Pierre Bourdieu definerer et felt som et «relativt autonomt sosialt univers, det vil si at det har en viss grad av uavhengighet fra det religiøse, politiske og økonomiske maktfeltet» (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 27). Det sosiale rommet består av en rekke mikrokosmos, og det litterære feltet kan altså sies å være nettopp et slikt ifølge Bourdieu.

Bourdieu understreker at feltbegrepet er et relasjonelt begrep. Feltet utgjør et system av relasjoner mellom personer og institusjoner som inntar visse posisjoner. Vekten ligger ikke på personene, men på de posisjonene de inntar. Relasjonene mellom aktørene følger en egen logikk, som Bourdieu iblant omtaler som en kamp, iblant som et spill. Det det kjempes eller spilles om, er spesielle verdier og gevinster knyttet til posisjonene på feltet. Det det spilles med, er spesifikke typer symbolsk kapital (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 27).

Feltbegrepet dreier seg om et system av relasjoner som følger en egen logikk. Kulturell kapital er en egen form for symbolsk kapital. I et samfunn som Frankrike, er kulturell kapital den formen for symbolsk kapital som blir ansett høyest i samfunnet som helhet ifølge Bourdieu (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 27). Videre skriver artikkelforfatterne;

(D)et er feltets dominerende sjikt som har myndighet til å bestemme hva som skal gjelde for verdifull litteratur, og som gir kriteriene for hierarkiseringen av litteraturen, både verk og sjangrer. Å være innskrevet i et felt utvikler evnen til å skjelne mellom det verdifulle og det ubetydelige, det attråverdige og det forkastelige, betraktet ut fra feltets perspektiv (Bourdieu 1979/ 1995, s. 38). Denne evnen til å skjelne eller oppfatte distinksjoner knytter Bourdieu til det system av disposisjoner som habitusbegrepet betegner. Habitus er de sosiale erfaringene preget inn i kropp og tanke. Det er en måte å se på, et perspektiv på verden, som oftest blir tatt for gitt og oppfattet som naturlig. En av sosiologiens oppgaver er å stille spørsmål ved slike overleverte måter å betrakte den sosiale orden på, mener Bourdieu (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 28).

I sitatet over ligger kanskje noe av litteraturforskningens paradoks, er man innskrevet i et felt så mister man kanskje oversikten over sin habitus og kan miste andre like verdifulle perspektiv. Bourdieu har hatt en stor innflytelse på litteratursosiologiske studier i verden over. Begreper som felt, kulturell kapital og habitus har gått inn i den kulturpolitiske språkbruken.

3.6 Litteraturpolitiske styringsverktøy

Litteraturpolitikens verktøykasse. Den norske modellen har en god modell for hvilke styringsverktøy som havner under de ulike kategoriene kulturpolitiske, næringspolitiske og kunnskapspolitiske. I denne oppgaven konsentrerer jeg meg mest om de kulturpolitiske og næringspolitiske styringsverktøyene. Innkjøpsordningene går under kulturpolitiske styringsverktøy, som er økonomisk forankret. For at økonomiske støtteordninger på litteraturfeltet skal kunne forsvares, må de være begrunnet som kulturpolitiske verktøy, og ikke næringspolitiske (Rønning og Slaatta, 2019, s. 28-29).

Innkjøpsordningene for norsk litteratur kan sies å gripe inn i markedet fordi de utgjør en form for subsidier til bransjen. Måten dette kan forsvares på er fordi «de økonomiske styringsredskapene er stort sett allmenne og styrker markedet som helhet, snarere enn å spisse det eller kun angå noen spesielle felter». Markedsreguleringens hensikt er å styrke bokmarkedet samt å kompensere for markedssvikt som et resultat av at norsk er et lite språkområde (Rønning og Slaatta, 2019, s. 67). Den samme markedsregulerende funksjonen ligger til grunn for momsfrirket på bøker og fastprisavtalen (bokavtalen). Selv om denne modellen er en oversikt over norske forhold, er overføringsverdien til Sverige er høy, og kan hjelpe til å forstå forskjeller i de norske og svenske litteraturområdene.

KULTURPOLITISKE STYRINGSVERKTØY		
Juridiske	Økonomiske	Pedagogiske/Infrastrukturelle
ytringsvern	innkjøpsordningene	folkebibliotekene
opphavsrett	Statens kunstnerstipend	pliktavleveringssystemet
kontraktsrett	Støtte til litteraturformidling	litteraturhusene, forfatterformidling mm.

NÆRINGSPOLITISKE STYRINGSVERKTØY		
Juridiske	Økonomiske	Pedagogiske/Infrastrukturelle
konkurranse lovgivning-	skatt	ambassadenes kulturformidling
evt. boklov	momsfritak	utenrikspolitisk rettet kulturpolitikk
	fastpris	tilrettelegging for digital utvikling
	NORLA, støtte til oversettelser	

KUNNSKAPSPOLITISKE STYRINGSVERKTØY		
Juridiske	Økonomiske	Pedagogiske/Infrastrukturelle
lov om allmenn utdanning UH-loven	samordnet innkjøp av pensumlitteratur til skolene	skolebibliotekene
	finansiering av publisering med åpen tilgjengelig gjøring i UH-sektoren	lesekampanjer
		tilrettelagte bøker

Figur fra *Litteraturpolitikens verktøykasse* (2019), s. 30.

3.7 Kulturpolitiske modeller

For å kunne systematisere internasjonale sammenligninger, har flere av pionerene innenfor kulturpolitisk og kulturøkonomisk forskning vært opptatte av kulturpolitiske modeller. Disse modellene kan belyse systematiske forskjeller mellom kulturpolitiske systemer (Mangset og Hylland, 2017, s. 330). Slike modeller er nyttige for å forstå hvilken «skole» kulturpolitikken i Norge og Sverige tilhører, og hvilke trekk som er karakteristiske for den. Flere av de mest anerkjente kulturpolitiske modellene er beslektet med Gøsta Esping-Andersens generelle typologi over velferdsregimer i den vestlige verden, som jeg går nærmere inn på i kapittelet *Velferdsstaten og kulturpolitikk: den nordiske modellen*.

Zimmer og Toepler

Zimmer og Toeplers typologi fra 1996 baserer seg på Esping-Andersens forståelse av velferdsregimer. Det sosialdemokratiske velferdsregimet skulle ifølge Zimmer og Toepler legge vekt på universalisme og likhetsverdier. Den skulle også yte støtte til alle typer kunst- og kulturuttrykk, som høykultur, tradisjonell folkekultur og populærkultur. Denne idéen passer godt med 1970-årenes utvidede kulturbegrep. På 1990-tallet registrerte derimot Zimmer og Toepler at denne tendensen var over og at Tyskland og Sverige nå beveget seg mer i en retning av den liberale velferdsmodellen, som var mer konkurransepreget og mer preget av privat finansiering (Mangset og Hylland, 2017, s. 335-336). Den samme tendensen så vi også i Norge.

Cummings og Katz' typologi

Cummings og Katz' typologi delte inn i fire modeller for statlig kulturforvaltning. Den franske kulturdepartementsmodellen var den første, og gikk ut på at kulturpolitikken ble styrt fra ett sentralt kulturdepartement. Den tredje modellen omfattet land hvor det kulturpolitiske ansvaret ble delegert ut til en halvoffentlig institusjon, som «the Arts Council» i Storbritannia eller «the National Endowment for the Arts» i USA. De to andre modellene var en av land som for eksempel Italia, der statlig ansvar for kulturpolitikk var delt mellom en rekke departementer, og en fjerde hvor regjeringen spilte en direkte rolle som «impresario» - staten styrte direkte. Problemet med Cumming og Katz' modell var at den var noe unyansert og for generell (Mangset og Hylland, 2017, s. 331-332). Mangset (2012) beskriver den norske og svenske kulturpolitikken som å befinne seg et sted mellom de idealtypisk britiske og franske modellene.

Hillman-Chartrand og McCaugheys typologi

Denne typologien er ofte brukt av nordiske forskere. Det er den «dristigste og mest konsekvensrike typologien som hittil er utviklet på fagfeltet» (Mangset og Hylland, 2017, s. 332). Hillman-Chartrand og McCaugheys typologi handler først og fremst om organiseringen av støtte til kunst på et nasjonalt nivå. De opererte med fire hovedmodeller som var: 1) hjelperstaten («the Facilitator»), 2) mesenstaten («the Patron»), 3) arkitektstaten («the Architect») og 4) ingeniørstaten («the Engineer»). Hjelperstaten var i stor grad modellert etter USA, og baserte seg på at offentlig støtte til kunst ble gitt indirekte gjennom skattefritak for gaver (2017, s. 332). Mesenstaten var i stor grad modellert etter Storbritannia. Her står armlengdes avstand mellom politikken og kunstens sfærer sterkt. Arkitektstaten var modellert særlig etter Frankrike og Nederland, men de nordiske landene passer også i stor grad under denne kategorien. Ingeniørstaten baserte seg på det daværende Øst-Europa, altså en totalitær modell.

Mangset og Hylland (2017, s. 335) advarer mot å følge denne modellen slavisk, og anbefaler at man demonterer modellene og i stedet studerer «mer uavhengige *forskjellsdimensjoner*, for eksempel statlig styring, offentlig/privat finansiering, desentralisering osv». De kritiserer Hillman-Chartrand og McCaugheys typologi blant annet for å ignorere interesseorganisasjonenes varige innflytelse. Dette gjør typologien spesielt problematisk å bruke i en skandinavisk setting, som er preget av korporative styringssett med tette bånd til interesseorganisasjoner.

4. Analysekapittel - innledning

I analysekapittelet vil jeg ta for meg i hovedsak ett kulturpolitisk dokument fra hvert land og supplere med andre tekster. De to tekstene jeg har valgt som hovedkilder er NOU 2013: 4, *Kulturutredningen 2014* og SOU 2012: *Läsandets kultur – sluttbetänkande av Litteraturutredningen*. Dette fordi de kom ut omtrent samtidig og vil gi et innblikk i tankegangen til hvert land. Det var også viktig at dokumentene kom ut for under ti år siden fordi oppgaven handler om de siste årene, samt dagens situasjon. Et annet dokument jeg vil bruke inngående i analysen er *Til bokas pris: utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler fra 2012*, som er utarbeidet for Kulturdepartementet og tar for seg virkemidler i Norge, Sverige og Danmark.

Tanken er at en komparativ analyse av disse dokumentene vil gi et oversiktsbilde av virkemiddelbruken i Norge og Sverige og besvare spørsmålet: **På hvilken måte fremmes lesing og distribusjon av bøker gjennom litteraturpolitiske virkemidler i Norge og Sverige i dag, som beskrevet i kulturpolitiske dokumenter? På hvilke punkter skiller de seg fra hverandre og på hvilke ligner de?**

4.1 Velferdsstaten og kulturpolitikk: den nordiske modellen

De nordiske landene kan sies å ha noen særegne trekk når det kommer til kulturpolitikk. Dette henger sammen med sosialdemokratiske verdier og velferdsidealet. I *The International Journal of Cultural Policy* beskriver Mangset, Kangas, Skot-Hansen og Vestheim noen kjennetegn spesielle kjennetegn for den nordiske kulturpolitiske modellen:

1. Kulturpolitikken er velferdsorientert – offentlige myndigheter tar betydelig ansvar for kulturlivet.
2. Det finnes et velutbygd og velferdsorientert støttesystem (offentlige stipendier m.m.) for individuelle kunstnere i disse landene.
3. Interesseorganisasjoner, for eksempel kunstnerorganisasjoner, er forholdsvis sterke, og det finnes sterke korporative forbindelser mellom organisasjonene og offentlige myndigheter.
4. Den private støtten til kulturaktiviteter og -institusjoner (for eksempel teatre, opera og museer) er forholdsvis lav og det offentlige støttenivået tilsvarende høyt, det er svake tradisjoner for private donasjoner og sponing og kultursektoren er nokså skeptisk til markedsløsninger.
5. Kulturlivet i disse landene er forholdsvis egalitært – kulturpolitikken sikter mot å fremme like muligheter til kultur og redusere strukturelle ulikheter i kulturlivet.
6. Disse landene er sosialt og kulturelt ganske homogene, noe som gjenspeiler seg i kulturpolitikken.

7. Kulturpolitikken har spilt, og spiller fortsatt en vesentlig rolle i konstruksjon og rekonstruksjon av nasjonal identitet i disse landene.
8. På 1970- og 1980-tallet gjennomgikk kulturpolitikken i de nordiske landene en tydelig «sosiokulturell vending» – i noen nordiske land utvidet man til og med kulturbegrepet til å omfatte sport.
9. Kulturpolitikken i de nordiske landene søker å fremme desentralisering – de lokale og regionale kulturadministrasjonene og institusjonelle strukturene er forholdsvis sterke.
10. Den statlige organiseringen av kulturpolitikk og -administrasjon i de nordiske landene kan beskrives som en blanding av den franske kulturdepartementsmodellen og den britiske armlengdesmodellen (Mangset og Hylland, 2017, s. 329).

Den nordiske kulturpolitikken har altså flere kjennetegn og særegenheter som skiller den fra andre vestlige lands kulturpolitikk. Punkt én, at kulturpolitikken er velferdsorientert, kan betegnes som en sosialdemokratisk arv. Punkt to: «det finnes et velutbygd og velferdsorientert støttesystem for individuelle kunstnere i disse landene», henger sammen med de sosialdemokratiske verdiene som ble definerende etter andre verdenskrig i de nordiske landene. Hvordan kulturpolitikken betraktes i et land, gjenspeiles av de øvrige styringsformene og ideologiene som regjerer der. Som vi kan se fra punkt ti, kan den statlige organiseringen av kulturpolitikk og -administrasjon i de nordiske landene beskrives som en blanding av den franske kulturdepartementsmodellen og den britiske armlengdes modellen. Punkt tre peker på en sterkt korporativ tradisjon i de nordiske landene, kulturlivet er forholdsvis egalitært (punkt fem), og disse landene er sosialt og kulturelt ganske homogene (punkt seks).

Mangset og Hylland benytter seg av den danske sosiologen Gøsta Esping-Andersens generelle typologi over velferdsregimer i den vestlige verden (Esping -Andersen: 1999). Esping-Andersen mener vi kan dele inn i tre generelle velferdsregimer; 1) det liberale velferdsregimet som i for eksempel Storbritannia og USA. 2) Det sosialdemokratiske velferdsregimet, særlig de nordiske landene, preges av statlig innflytelse, universalistiske velferdsløsninger, begrenset individuell risiko, likhetsverdier, et sjenerøst velferdsnivå og lite markedsavhengighet. 3) Det konservative velferdsregimet som i for eksempel i Tyskland og Østerrike (Mangset og Hylland, 2017, s. 331).

I *Litteraturpolitikens verktøykasse: Den norske modellen* beskriver forfatterne hvordan kunst og kultur henger sammen med velferdsstaten. «Velferdsstaten skal som regulerende og intervenerende instans bidra til at samfunnets opplyste borgere som individer kan delta i et så omfattende kulturliv som mulig. Dette bidrar igjen til å utvikle demokratiet. Kunstneriske uttrykksmåter og kulturelle opplevelser er en del av en helhetlig sosial velferdsutvikling» (Rønning og Slaatta 2019, s. 48). Tanken er altså at

borgernes deltakelse i kulturlivet bidrar til demokratiutvikling. Peter Duelund forklarer det idéhistoriske grunnlaget for de nordiske landene sin kulturpolitikk i sin bok *The Nordic Cultural Model*. «Den velferdskulturpolitiske modellen bygger på et klassisk opplysnings- og dannelsesideal som omfatter den estetiske dannelsen» (Duelund 2003, s. 539). Duelund deler altså synet til Rønning og Slaatta; kunst og kultur har evnen til å opplyse og danne borgerne og er dermed av høy verdi.

Kort oppsummert kan det sies slik:

According to Mangset (1995), social welfare goals are stronger in Nordic cultural policies than in the cultural policies of other countries. These countries also tend to subsidise culture more generously than do other countries. They focus more strongly on artist welfare; corporatist relations between public authorities and cultural life prevail; and cultural administrations and institutions are relatively decentralized (Mangset, Kangas, Skot-Hansen & Vestheim 2008, s. 2).

Mangset peker altså på at den nordiske kulturpolitikken har sterkere velferdsmål enn i andre lands kulturpolitikk. Johannisson, Lindsköld og Sandin (2012) støtter dette synet og utdyper:

Offentliga åtgärder som syftar till att främja produktionen av skönlitteratur och läsning av denna skönlitteratur har demokratiska målsättningar som utgångspunkt. Dessa målsättningar består i att med de gemensamma ekonomiska resurser som står till buds erbjuda så många medborgare som möjligt tillfälle att både skapa och ta del av skönlitteratur. Den svenska litteraturpolitiken kan således, liksom övrig svensk kulturpolitik, betraktas som demokratipolitik (Johannisson, Lindsköld og Sandin, 2012, s. 337).

Den svenske litteraturpolitikken kan betraktes som demokratipolitikk fordi den har som mål at så mange borgere som mulig skal kunne få del i å skape og ta del i skjønnlitteratur. Som demokratipolitikk skal litteraturpolitikken fremme både et produsentperspektiv og et medborgerperspektiv, skriver artikkelforfatterne videre (Johannisson et al. 2012, s. 341). Idealene i velferdsstaten gjennomsyrrer kulturpolitikken som føres i de nordiske landene. Kulturen blir subsidiert i større grad enn i andre land, kunstnere har flere støtteordninger, korporatismen står sterkere og det legges mer vekt på desentralisering av kulturinstitusjoner og administrasjon.

4.2 Armlengdes avstandsprinsippet og den nordiske kulturmodellen

Kort fortalt er prinsippet om armlengdes avstand et prinsipp om at det er statens oppgave å fastlegge de økonomiske rammene, men ikke de kunstfaglige. Det er et liberalt prinsipp som vektlegger en «armlengdes» avstand mellom politikken og kunstens sfærer, der et Arts Council (kulturråd) bestemmer hvem som skal motta støtten til kulturlivet ved bruk av «peer evaluation» av kunstnere og kunsteksperter (Mangset & Hylland, 2017, s. 333).

«Da den offentlige kulturpolitikken ble etablert som et nytt og selvstendig politikkområde etter siste verdenskrig, ble armlengdesprinsippet – mer eller mindre tydelig og i varierende grad fra land til land – etablert som et slags kulturpolitikkenes forsvarsprinsipp for kunstens autonomi» (Mangset, 2012, s. 5). Den nordiske praksisen skiller seg som vi har sett fra andre land ved at den er korporativ, det vil si at representanter for kunstnerne interesseorganisasjoner har stor innflytelse på saker som offentlige kunstkjøp og fordelingen av stipender (Mangset & Hylland, 2017, s. 333). Hvordan fungerer så armlengdesprinsippet i en korporativ, nordisk praksis?

I litteraturens sfære er det slik at forfatterorganisasjonene gir de litteraturfaglige rådene, for at politikken og kunsten holdes adskilt i tråd med armlengdes prinsippet og den nordiske korporative praksisen. Prinsippet gjør også at foreningene må påse at vedtekter for valg og utøvelse av kunstfaglig skjønn gjenspeiler bredden og mangfoldet i det litterære feltet som helhet når de gir sine litteraturfaglige råd. Et eksempel på et viktig avledet prinsipp er at man ikke trenger å være medlem i foreningene for å påta seg verv i slike litteraturpolitiske utvalg, eller for å motta stipend eller annen støtte. Dette sikrer autonomi og legitimitet for kunstnerorganisasjonene og for staten (Rønning og Slaatta, 2019, s. 49).

I Meld. St. 8 (2018-2019) står det følgende: «Dei litteraturpolitiske verkemidla har ei anna innretning enn verkemiddel på andre kunstfelt, på grunn av utstrekt bruk av marknadsregulering. Staten støttar norsk bokbransje med tilpassingar i avgifts- og konkurranselovgivinga, ved merverdiavgiftsfritak for papirbøker og unntak frå delar av konkurranselovgivinga. Innkjøpsordningane under Norsk kulturråd er og eit marknadsretta verkemiddel. Eit mål er å gi den norske litteraturen betre vilkår ved å bøte på marknadssvikt som følgjer av at Noreg er eit lite språkområde» (Kulturdepartementet, 2018, s. 57).

Kulturrådet og litteraturstøtteordningene er kulturpolitiske virkemidler for å muliggjøre kulturproduksjon som ellers ville vært rammet av markedssvikt uten offentlig støtte (Bjerke og Halvorsen, 2020, s. 12).

4.3 Svensk armlengde

Mangset (2012) skriver følgende i *En armlengdes avstand eller statens forlengende arm? Et notat om armlengdesprinsippet i norsk og internasjonal kulturpolitikk*:

Det er klare paralleller mellom organiseringen av den svenske og den norske statlige kulturforvaltningen. Begge plasserer seg mellom de idealtypisk britiske og franske modellene, ettersom de både har aktive kulturdepartementer og statlige kulturråd med større eller mindre armlengde til politiske myndigheter. Begge har også en «dobbelstruktur» for armlengdesorganisert kunststøtte: Det svenske Statens kulturråd (1974) tilsvarer langt på vei Norsk kulturråd (1965); den svenske Konstnärnsämnden tilsvarer mer eller mindre den norske Statens kunstnerstipend. De to sistnevnte forvalter begge statlige stipend- og garantiordninger til kunstnere (Mangset, 2012, s. 22).

Det er klare likheter mellom norsk og svensk statlig kulturforvaltning, skriver Mangset. Statens kulturråd i Sverige og Norsk kulturråd kan sies å tilsvare hverandre langt på vei. Det samme gjelder også for Konstnärnsämnden og Statens kunstnerstipend. «Det svenske kulturrådet skiller seg fra det norske ved at det gir substansiell støtte til flere utøvende kunstinstitusjoner, mens dette primært er et departementsansvar i Norge», skriver Mangset videre på side 22-23.

Armlengden mellom det svenske Statens kulturråd og departementet har tradisjonelt vært kortere enn mellom tilsvarende organer i Norge. Det kan med en viss rett hevdes at Statens kulturråd ligner mer på et statlig direktorat enn på et autonomt «arts council» – det vil si at det snarere er statens forlengde (sic) arm enn et råd på en armlengdes avstand fra politiske myndigheter (Mangset, 2012, s. 23).

Mangset argumenterer altså for at den svenske armlengden kan sies å være kortere enn den norske. Det samme mener Vestheim (2003: 71) «Det går knapt an å hevde at Statens kulturråd er på ei armlengdes avstand fra regjeringa, og i så fall er armen kort!» (Mangset, 2012, s. 23). Grunnen til at Vestheim mener dette er at Kulturrådet er sterkt integrert i det svenske statsapparatet.

4.4 Korporatisme i kulturpolitikken

I artikkelen *Om den korporative tradisjonen i nordisk kulturpolitikk – med særlig vekt på den svenske kulturpolitikken historie*, argumenterer Per Mangset for at den nordiske kulturpolitikken er gjennomgående korporativ. Dette er i tråd med punkt tre i *The International Journal of Cultural Policy* som vi har sett er et av kjennetegnene ved den nordiske modellen: «interesseorganisasjoner, for eksempel kunstnerorganisasjoner, er forholdsvis sterke, og det finnes sterke korporative forbindelser mellom organisasjonene og offentlige myndigheter» (Mangset og Hylland, 2017, s. 329).

Begrepet korporatisme kan forstås på denne måten: «(k)orporatisme betegner en statsform der det er etablert et tett, mer eller mindre likeverdig, samarbeid mellom stat og interesseorganisasjoner (samfunns-korporatisme)» skriver Mangset på side 47. Videre skriver han «Samarbeidet kan både ta

form av uformelle konsultasjoner og formell kontakt mellom staten og interesseorganisasjonene (for eksempel gjennom forhandlinger, styrer, råd)». Dette mener Mangset er særlig gjennomgående for den svenske kulturpolitikken.

Utfordringene med korporatisme oppsummerer Mangset slik: «Korporatisme utgjør en særskilt utfordring i kunstpolitikken, fordi det i prinsippet skulle være en grunnleggende motsetning mellom kunstens autonomi og kvalitetslogikk på den ene siden og interesseorganisasjonenes velferds- og demokratilogikk på den andre» (Mangset, 2015, s. 49). Denne utfordringen ser vi også på litteraturfeltet, der for eksempel forfatterorganisasjoner er en del av en sosialdemokratisk modell.

Innkjøpsordningene har (til forskjell fra de fleste støtteordningene under Kulturrådet) et visst korporativt preg, i den forstand at de er kommet i stand ved avtaler mellom interesseorganisasjoner på det litterære feltet (forleggerforeningene, Den norske Forfatterforening) og Kulturrådet/staten (jf. Vestheim 2001). Interesseorganisasjonene har også vært med som aktive medspillere/parter når det har vært snakk om endringer av ordningene (Mangset og Hylland, 2017, s. 271).

Innkjøpsordningene kan altså sies å være delvis korporative på grunn av interesseorganisasjonenes medvirkning. Over har vi sett et eksempel på korporatisme i den norske kulturpolitikken. Hva så med i den svenske? «De korporative tradisjonene har vært sterke i svensk kulturpolitikk, noe som i sin tur kan ha bidratt til svekket armlengde», kan vi lese i *En armlengdes avstand eller statens forlengende arm? Et notat om armlengdesprinsippet i norsk og internasjonal kulturpolitikk* (Mangset, 2012, s. 23). Samme forfatter skriver i 2015 at:

Sett i et internasjonalt komparativt perspektiv har som før nevnt prinsippet om en armlengdes avstand ikke stått særlig sterkt i svensk kulturpolitikk. Selv om Statens kulturråd har noen fellestrekk med de angloamerikanske «arts councils», har rådet helt fra starten (1974) hatt mindre preg av selvstendig armlengdesorgan enn flere av sine internasjonale søsterinstitusjoner (Mangset, 2015, s. 54).

Den svenske armlengden er kortere enn i mange andre land, og kulturpolitikken er mer korporativ. Dette henger antakelig sammen. Dersom interesseorganisasjoner har mer makt, så blir kanskje kunstens autonomi svekket? «I hvilken grad politiske myndigheter faktisk har grepet inn i kunstfaglige beslutninger i strid med armlengdesprinsippet, er likevel et mer komplisert empirisk spørsmål, som kunne fortjent nærmere studier» (Mangset, 2015, s. 54). Dette finnes det altså ikke nødvendigvis et tydelig svar på.

Et eksempel på et organ som kan illustrere spørsmålet om svensk armlengde er KLYS¹. KLYS er kunstnerorganisasjonenes fellesorgan. De hadde i flere tiår regelmessige konsultasjoner om det statlige kulturbudsjettet sammen med departementet. Dette organet påvirket utvilsomt utformingen av kulturbudsjettene betydelig på 1970- og 80-tallet (Mangset, 2012, s. 23). I Norge er det blitt stilt spørsmål om Statens kunstnerstipend mangler armlengdes avstand fordi kunstnerorganisasjoner selv innstiller stipendkandidater gjennom egne fagråd, og selv velger medlemmene som sitter i fagrådene. Frykten er at dette kan gi kunstnerorganisasjonene faglig innflytelse på statlig kunstpolitikk. Forfatterforbundet, som er nyopprettet i 2018, har uttrykt sin bekymring rundt at mange av de skjønnlitterære forfatterne som fikk stipend, var medlemmer av og ble innstilt av det litterære råd i Den norske Forfatterforening. Regjeringens svar på dette var at et sentralt fagråd, og ikke kunstnerorganisasjonene selv, bør oppnevne medlemmene i fagrådene (Rønning og Slaatta, 2019, s. 74-75). Korporatismen kan forstås som et gjennomgående trekk ved skandinaviske land. «Den kulturpolitiske korporatismen kan ses som et følgeriktig uttrykk for en sterk allmenn nordisk korporatisme. I mange studier hevdes det nemlig at de skandinaviske land er blant de mest korporativiserte i verden (Mangset, 2015, s. 42). Dersom de skandinaviske landene er noen av de mest korporative i verden, er det kanskje bare naturlig at kulturpolitikken også følger disse rammene. Videre kan det argumenteres for at denne tendensen kan skyldes sosialdemokratiske tankesett:

På den andre siden er det flere gode grunner til at korporatismen står sterkt i nordisk kulturpolitikk. Ifølge Østerud (1995:83) viser enkelte analyser at «korporative innslag i statsforvaltningen er særlig fremtredende i Skandinavia ...» mer allment. Det har også vært hevdet at «sosialdemokratiske regjeringer gjerne går langt i å bygge opp korporative institusjoner» (Østerud 1995:83). Og sosialdemokratiet har som kjent stått sterkt i de nordiske land. I så fall er den kulturpolitiske korporatismen et uttrykk for en mer generell korporativ nordisk samfunnsmodell (jf. også Rommetvedt m.fl. 2013). (Mangset, 2015, s. 49).

Den nordiske samfunnsmodellen er sterkt preget av sosialdemokratiet, som har bygget opp korporative institusjoner:

Det kan også tenkes spesifikke grunner til at korporatismen står sterkt innenfor kulturpolitikken: Kultur er en liten og økonomisk svak politisk og forvaltningsmessig sektor. Slik sett trenger den sterke talsfolk, blant annet gjennom interesseorganisasjoner. Kultur er dessuten en sektor der den symbolske makten eller prestisjen til sentrale aktører er langt høyere enn den direkte politiskøkonomiske makten. Kultursektoren har mange taleføre representanter som nyter en allmenn anerkjennelse som langt overskrider den direkte politiskøkonomiske tyngden til sektoren. Denne symbolske kapitalen er en viktig ressurs som interesseorganisasjoner kan spille på i forhandlinger med offentlig forvaltning. (Mangset, 2015, s. 49).

---

¹ Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd.

Grunnene til at korporatismen står sterkt i de nordiske landenes kulturpolitikk, og spesielt i Sverige sin kan altså være fordi «kultur er en liten og økonomisk svak politisk og forvaltningsmessig sektor» (Mangset, 2015, s. 49) som dermed har stort behov for folk som taler dens sak gjennom interesseorganisasjoner. Den andre grunnen kan være at korporatismen innenfor kulturen gjenspeiler et generelt trekk ved den nordiske samfunnsmodellen, spesifikt sosialdemokratiske verdier, som er mer korporativ enn andre samfunnsmodeller. Hvorvidt kunsten og kulturens autonomi svekkes av disse samfunnstrekkene er det vanskelig å svare på. Dette bakteppet er vesentlig for å kunne forstå i hvilken sammenheng og idéhistorie de litteraturpolitiske virkemidlene i Norge og Sverige oppstod i og utviklet seg i. Det finnes argumenter for og imot innkjøpsordningene og andre virkemidler, på bakgrunn av armlengdes avstand-prinsippet og korporative tankesett. Dette er nok det som gjør kulturpolitikken så spennende og mangefasettert.

Støtteordninger og virkemidler i Sverige

I dette kapittelet gis en kort introduksjon til de sentrale litteraturpolitiske virkemidlene i Sverige. Dette for å kunne ha en bakgrunnsforståelse av litteraturfeltet i Sverige sammenlignet med det norske systemet som presenteres i neste kapittel. I senere kapitler gjøres det rede for distribusjonsstøtte, friprissystemet, bibliotekvederlag, arbeidsstipend og garantiinntekter samt bibliotekloven mer inngående i et komparativt perspektiv.

Innkjøpsstøtte og produksjonsstøtte

Statens kulturråd fordeler årlig støtte på ca. 90 millioner SEK til forlag, biblioteker, organisasjoner og bokhandlere. Størst er litteraturstøtten med distribusjonsstøtte, som utgjør ca. 40 millioner SEK. Støtten gis til forlag. Støtten kan gis til skjønnlitteratur, faglitteratur, serier og barn- og ungdomsbøker. Ca. 700 titler får støtte hvert år. Formålet med støtten generelt er å fremme mangfold, kvalitet og dybde i utgivelsen av svensk litteratur samt å fremme spredning og lesing av litteratur (Oslo Economics, 2011).

Bokpris og moms

«I Sverige har det ikke vært faste bokpriser siden 1970. Imidlertid har det vært en ordning hvor Kulturrådet, i samråd med berørte interessenter, har fastsatt høyeste tillatte forlagsnettoppris. Et litteraturpolitisk mål i Sverige i 2010 har vært å implementere den nye förordningen (2010:1058) om statsbidrag til litteratur, kulturtidskrifter og lesefremmende innsats. Gjennom denne nye förordningen finnes det ikke lengre et krav om at Kulturrådet, i samråd med berørte interessenter, skal fastsette høyeste tillatte forlagsnettoppris» (Oslo Economics, 2011). Redusert moms for bøker er et litteraturpolitisk element i alle nordiske land, bortsett fra Danmark, som har full (25 prosent) moms også på bøker. I Sverige ble merverdiavgiften på bøker redusert fra 25 til 6 prosent i 2002. Sverige har også momsfratak for lydbøker (parallellutgaver med trykte bøker). Det er full merverdiavgiftssats, 25 prosent, på e-bøker. (Oslo Economics, 2011, s. 24).

Andre virkemidler

Biblioteksersättningen framheves som en av hjørnesteinene i litteraturpolitikken, og den forvaltes av Sveriges författarfond (ca. 127 millioner SEK i 2010). Ordningen innebærer at opphavsmennene direkte eller indirekte får inntekter fra utlån av bøker på bibliotekene, etter noe forskjellige fordelingsystemer. I Norge har vi en tilsvarende ordning, bibliotekvederlagsordningen (jf. Lov 1987-05-29 nr 23: Lov om bibliotekvederlag). Vederlaget fordeles til fond som forvaltes av de aktuelle

opphavsmannsorganisasjoner. Vederlaget i Norge utgjorde 86,7 millioner NOK kroner i 2010 (kilde: Prop. 1 S (2011–2012) Kulturdepartementet). (Oslo Economics. Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler. 2011).

E-bøker i Sverige

I Sverige har e-bøker vært en del av bibliotektilbudet i en god del år. Tilbudet viste seg etter en prøveperiode å være mer populært enn forventet. For eksempel hadde selvbiografien *Jag är Zlatan* fra 2011 blitt lånt ut over 13.000 ganger i elektronisk form. Til sammenligning hadde forlaget kun solgt 5000 eksemplarer av den samme e-boka. Dette førte til at forleggeren reagerte og foreslo en ordning der e-bøker kun skal være tilgjengelige i et begrenset antall eksemplarer eller innføring av en venteperiode mellom elektronisk utgivelse av bøkene til den dagen de blir tilgjengelige på biblioteket (Mangset & Hylland s. 126 og 127).

I Statens offentliga utredningar (SOU) 2012: Läsandets kultur – sluttbetänkande av Litteraturutredningen står det følgende om satsningen på e-bøker:

Det är viktigt att folkbiblioteken i framtiden i ökad utsträckning kan tillhandahålla elektronisk litteratur. För att göra det är det viktigt att biblioteken kan hantera avtal om nyttjande av upphovsrättsligt skyddad litteratur i elektroniska format. Enskilda folkbibliotek saknar i dag sådana resurser och vår bedömning är att huvudmännens samarbetsorganisation, Sveriges Kommuner och Landsting, är bäst lämpad att träda in som avtalspart gentemot rättighetshavarna. Staten bör kunna bistå i en sådan utveckling. Vi föreslår även att Kungl. biblioteket får i uppdrag att möjliggöra för externa distributörer att tillhandahålla e-resurser via den nationella katalogen Libris och säkerställa att upphovsrättsligt fri e-litteratur finns tillgänglig denna väg för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet (SOU 2012: 65 s. 16).

Det blir i denne utredningen foreslått en ganske stor satsing på e-bøker. Det blir foreslått at det Kungliga biblioteket får i oppdrag å styrke den nasjonale katalogen Libris for å sikre frie e-bøker gjennom bibliotekvesenet. Denne satsningen på e-litteraturen kan ses på som videre nedbygging av skillet mellom et dannet og et folkelig kretsløp. Ved å tilgjengeliggjøre flere titler sørger man for en demokratisering av litteraturen, og bibliotekene bidrar til at såkalte «blokadebrytere»² blir spredt.

---

² Jamfør Escarpit (Oterholm, Smidt og Vold, 2013, s. 25).

Innførende om litteraturfeltet i Norge

For å kunne forstå litteraturfeltet i dagens Norge og bakgrunnen for innkjøpsordningene, er en historisk kontekst nødvendig. De oppstod som svar på en bekymring for at norsk språk og kultur var truet av den økende påvirkningen fra amerikansk populærkultur (Mangset & Hylland, 2017, s. 270). Som en redning for frykten for at nye norske skjønnlitterære utgivelser skulle falle, ble innkjøpsordningen innført som en prøveordning fra 1965. Den ble til en fast ordning i 1969. Flere kategorier ble innført i årene som fulgte, og per 2016 opererer Kulturrådet med fem innkjøpsordninger for litteratur, nemlig: ny norsk skjønnlitteratur, oversatt litteratur, ny norsk sakprosa, ny norsk sakprosa for barn og unge samt tegneserier (Mangset & Hylland, 2017, s. 270-271). Innkjøpsordningene står for inkluderende verdier for å styrke det norske språket og den norske litteraturen. Norskspråklighet er høyeste prioritet for innkjøpsordningen og kommer dermed foran eventuelt andre kandidater med høyere litterær kvalitet.

«Fra 1965 har innkjøpsordningene sikret språklig og litterært mangfold og fornyelse gjennom år som er preget av store samfunnsendringer. I et stadig mer komplekst samfunn er samtidslitteraturen avgjørende for en opplyst debatt og dermed for demokratiutviklingen» (Kaasa, 2009 s. 8) I en bok fra ABM-utvikling og Norsk kulturråd betegnes samtidslitteraturen som avgjørende for demokratiutviklingen. Det gir en pekepinn på hvordan litteraturens kraft kan forstås i norsk kulturpolitisk sfære. Idéen om innkjøpsordning var hjemmeavlet skriver Paul Bjerke i *Innkjøpsordningens suksess(historie)*. Før den ble lansert i Norge fantes det ingen tilsvarende ordninger andre steder i verden. Det var Henrik Hjartøy, daværende sjef for Deichmanske bibliotek i Oslo, som lanserte tanken på et møte i Arbeidernes Opplysningsforbund i 1959. Han uttalte da følgende: «Vi har 1100 folkeboksamlinger, og det ville bety mye om de kjøpte bøkene. Boksamlingene måtte da få et statstilskudd som svarte til en rimelig del av den omsetningsavgift som boksalget gir. Resten burde fordeles til stipendier og som bidrag til utgivelse av verdifulle publikasjoner som ellers aldri kunne bli trykt» (Bjerke, 2020, s. 42).

Forfatterne støttet ideen, derimot var forleggerne skeptiske og til dels imot både innkjøpsordningen og kulturfond. Grunnen var at de så på dette som en statsdirigering av kunsten (Bjerke, 2020, s. 42-43). Det var kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen som var en av de sterkeste stemmene for innføringen av innkjøpsordningen. For å unngå at litteraturstøtten skulle bli en ny, stor utgift for staten, foreslo han å finansiere innkjøpene ved å legge omsetningsavgift på ukebladene. Satt på spissen: Arbeiderpartiet gikk altså inn for at ukebladene (som ble lest av arbeiderklassen) skulle finansiere kvalitetslitteraturen (som ble lest av middelklassen). Dette reflekterer trolig den sosialdemokratiske kulturpolitikken på 1960-tallet, som fortsatt handlet mye om å spre middelklassens kultur til arbeiderne.

Selve begrunnelsen var et ønske om å korrigere for markedssvikt og sikre at de private forlagene var villige til å sørge for utgivelse av norsk skjønnlitteratur (Bjerke, 2020, s. 43).

Litteraturpolitiske virkemidler og støtteordninger i Norge

I Norge har vi i dag flere offentlige virkemidler som skal være med å sikre og styrke det litterære feltet. De viktigste virkemidlene er 1) momsfritak for bøker, 2) bokavtale (med fastpris på bøker i en viss periode), 3) biblioteklov og 4) innkjøpsordninger for litteratur. I 2014-2015 ble det gjort en stor gjennomgang av samtlige litteraturstøtteordninger av Kulturrådet. I Kulturrådets årsrapport fra 2016 fremkommer det at Kulturrådet nå har nå fire hovedformer for litteraturstøtte som del av virkemiddelapparatet på litteraturområdet. Disse fire er:

- Tilskuddsordningen for litteraturprosjekt
- Tilskuddsordningen for litteraturproduksjon (der sjangrene bildebøker, tegneserier og sakprosa for barn og unge er prioritert)
- Innkjøpsordningene for litteratur (skjønnlitteratur, sakprosa for voksne, sakprosa for barn og unge, oversatt litteratur og tegneserier)
- Tilskuddsordningen for litteraturformidling

I rapporten *Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler* forklares målene for den statlige litteraturpolitikken. Disse er «å legge til rette for kvalitet og et bredt og variert tilbud med hensyn til innhold og sjanger, både av fag- og skjønnlitteratur, og bidra til leselyst i alle lag av folket» (Oslo Economics, 2011, s. 16). For å nå målene for den statlige litteraturpolitikken er det utformet et sett av virkemidler. Oslo Economics-rapporten omtaler de følgende virkemidlene som mest sentrale;

- innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur,
- innkjøpsordning for faglitteratur/sakprosa og oversatt litteratur,
- produksjonsstøtteordninger for særskilte litteraturgrupper,
- arbeidsstipend og garantiinntekter til forfattere og oversettere
- lovpålagt ansvar hos utdanningsinstitusjonene for vedlikehold og utvikling av norsk fagspråk
- bokavtalen mellom Den norske Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen som gir adgang til å avtale bindende videresalgspriser (fastprisordningen)
- nullsats i merverdiavgiftssystemet på bøker i papirutgave

«De ulike virkemidlene skal på forskjellig måte bidra til å nå ett eller flere av målene, gjennom å stimulere ulike ledd og aktører i verdikjeden for fag- og skjønnlitteratur, fra produksjon gjennom distribusjon til salg av litteratur. Det er Norsk kulturråd som forvalter de fleste av ordningene på vegne av staten» (Oslo Economics, 2011, s. 1). Rapporten er fra begynnelsen av 2010-tallet, så situasjonen har utviklet seg. I tillegg til de ovennevnte virkemidlene, vil jeg i oppgaven nevne bibliotekloven og bibliotekets sammenheng med de litteraturpolitiske virkemidlene.

Fritak for merverdiavgift i Norge – et indirekte virkemiddel

Ordningen for momsfristak for aviser og bøker er en indirekte støtteform som i sin natur kan sies å være en fusjonering av politiske og økonomiske hensyn. Med innføringen av omsetningsavgiften (senere moms) i 1935 ble det bestemt at aviser og bøker skulle være unntatt fra denne avgiften. Begrunnelsen var ønsket om å opprettholde en differensiert dagspresse og å skape grunnlaget for fri opinionsdannelse. Det var også begrunnet i kulturelle hensyn (Tanja Stosul, 2012, s. 190-191).

Momsfristaket fungerer som en indirekte støtte til avis- og bokbransjene. Selv om det er leserens kjøp av aviser og bøker som er fritatt for moms, tjener dette også avishusenes og forlagenes økonomi. Dette kan skje ved at utsalgsprisene holdes lavere enn de ellers ville vært fordi de ikke har et momstillegg. Lave priser gir økt salg, og større omsetning tjener økonomien i avis- og bokbransjene. Alternativt kan prisene holdes så høye som markedet tillater. Da er det avisene og forlagene som tjener inn det som ellers ville blitt betalt som moms. Begge modeller bidrar til bedre økonomi i bransjene (Storsul, 2012, s. 190-191).

I Norge ble det innført et system med merverdiavgift (MOMS) i 1970. Da ble bøker fritatt for avgiften i siste omsetningsledd. Et fritak for omsetningsavgift var blitt innvilget i 1967, og dette ble videreført. Bakgrunnen for dette virkemiddelet var som i likhet med innkjøpsordningene, å styrke det norske bokmarkedet. Trykte bøker skulle gjøres billigere for kjøperne og dermed få en konkurransemessig fordel. «Fritaket for moms kan betraktes som den viktigste indirekte litteraturpolitiske støtten, og verdien av momsfristaket for bøker ble i 2012 anslått til å utgjøre 1,5 milliarder kroner årlig» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 68-69). I 2009 begrunnet daværende finansminister Kristin Halvorsen momsfristaket på bøker med at det var «uheldig å avgiftsbelegge det trykte ord i et så lite språksamfunn som det norske. Fritaket er altså begrunnet i allmenne språkpolitiske hensyn og ikke i næringspolitiske hensyn» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 69). Et forslag om å fjerne moms på e-bøker, som til nå har vært momsbelagte, ble sendt på høring i januar 2019 (Rønning og Slaatta, 2019, s. 70).

Oslo Economics-rapporten konkluderer med at momsfristaket har visse gunstige elementer som støtteordning. Momsfristaket fører til at bokprisene blir lavere enn de ellers ville ha vært, med større bredde i utgivelsene. Moms på bøker ville medført at marginale utgivelser hadde blitt forbigått, og gitt en sammensetning av titler som ville blitt mer konsentrert om bestselgere (s. 78). «Gevinsten ved

momsfritaket vil i stor grad kanaliseres til kundene i form av lavere priser. Hvis prisfølsomheten for bøker er lav, innebærer det at momsfritakets betydning for antallet solgte bøker er relativt begrenset, mens statens utgifter knyttet til ordningen er store» (s. 78-79). Slik sett kan vi se momsfritaket som et vellykket tiltak for bokkjøperne.

Lovpålagt ansvar hos utdanningsinstitusjonene for vedlikehold og utvikling av norsk fagspråk

Jamfør § 1-7 i Lov om universiteter og høyskoler (LOV 2005-04-01 nr 15) har universiteter og høyskoler et lovpålagt ansvar for videreutvikling og vedlikehold av norsk fagspråk. «Ansvaret innebærer at norsk fagspråk må reflekteres i undervisning og i rutiner og retningslinjer for faglig formidling i bred forstand, og for vitenskapelig og annen faglig publisering. Formålet med tiltaket er å sikre det norske språkets posisjon som et fullverdig, samfunnsbærende språk i Norge» (Oslo Economics, 2011, s. 21). Det er viktig at dette er lovfestet for å sikre videre bruk og utvikling av norsk som undervisningsspråk i høyere utdanning. Det er Kunnskapsdepartementet som bevilger tilskudd til utgivelse av lærebøker på høyskoler og universitet. «Bevilgningen gjelder både tilskudd til utgivelser av læremidler på nynorsk for å bedre den språklige likestillingen for bøker på dette nivået, og generelt til produksjon av læremidler på innføringsnivå som er i små opplag. Det er Universitets og høyskolerådet ved Lærebokutvalget for høyere utdanning som tildeler midlene etter søknad. I 2010 var bevilgningen 4,6 millioner kroner (Prop. nr 1 S (2011-2012) fra Kunnskapsdepartementet)» (Oslo Economics, 2011, s. 21).

Produksjonsstøtteordninger for særskilte litteraturgrupper

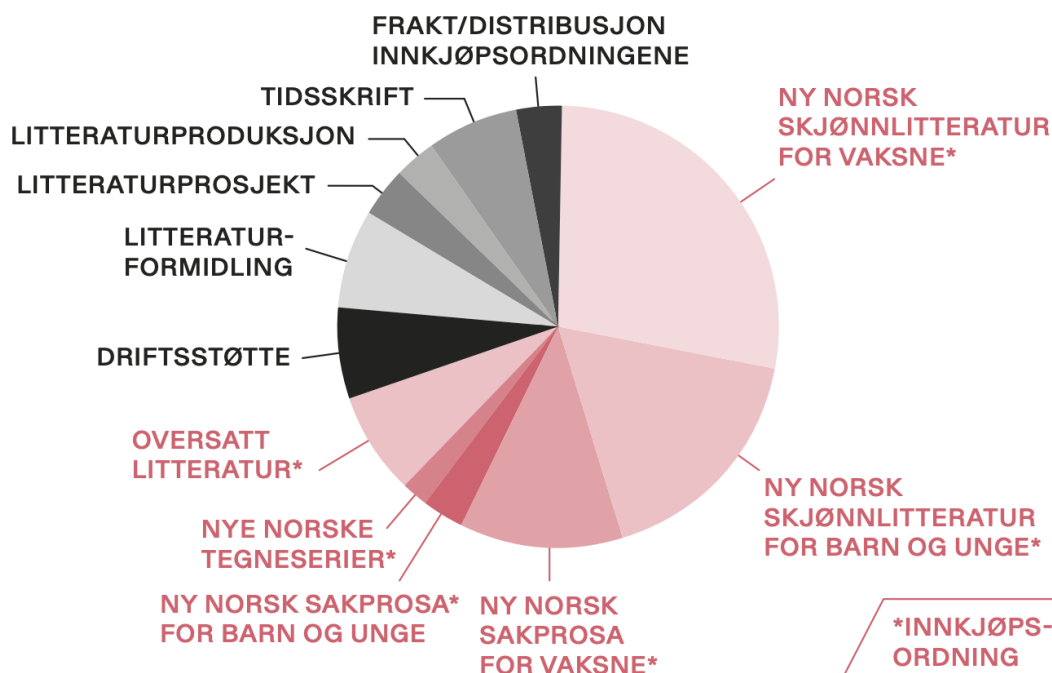
Formålet med produksjonsstøtteordningene er å redusere forlagenes kostnader ved utgivelser og dermed senke utsalgsprisen i bokhandelen. Norsk kulturråd har produksjonsstøtteordninger til bildebøker for barn og unge, tegneserier, nynorsk litteratur, klassikere, uke- og månedsaviser, tidsskrift samt norsk faglitteratur. Innsendte søknader med manus og illustrasjoner blir vurdert av arbeidsgrupper (Oslo Economics, 2011, s. 19). Dermed kan produksjonsstøtteordningen sies å være en ordning hvor kvalitet i noen grad vurderes på fritt grunnlag av bevilger, ifølge Oslo Economics-rapporten s. 77. Samme rapport peker på at det ofte er knyttet store kostnader ved søknadsprosessen både på forvalter og forlagene sin side. Det spekuleres videre i om ordningen kan overse nye trender og heller fremme og forlenge de som allerede er etablerte (Oslo Economics, 2011, s. 77).

Innkjøpsordningene i Norge: mål og virkning

Innkjøpsordningene for norsk litteratur er den viktigste direkte litteraturpolitiske støtteordningen i Norge (Rønning og Slaatta, 2019, s. 70). «En innkjøpsordning er først og fremst et økonomisk styringsverktøy, som virker gjennom økonomiske insentiver på et industrielt og kulturelt kretsløp av bøker. Det en innkjøpsordning gjør i det litterære kretsløpet, er å forsterke de økonomiske insitamentene for forlaget, og garantere for et minsteopplag til fordeling fra forlaget til biblioteket» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 70). Ordningen gjør at flere bøker kan bli lønnsomme både for forfatterne selv og forlagene. Samtidig reduseres utgiftene til innkjøp i bibliotekene. I 2017 var det samlede beløpet som gikk til de fem ulike innkjøpsordningene 125 943 000 kroner (Rønning og Slaatta, 2019, s. 70). Det skilles mellom automatiske ordninger og selektive ordninger. De automatiske er Ny norsk skjønnlitteratur som ble innført i 1965 med 773 eksemplarer av bøker for voksne (703 papirbøker og 70 e-bøker), og Ny skjønnlitteratur for barn og unge, innført i 1978, med 1550 eksemplarer av bøker for barn og unge med 1480 papirbøker og 70 e-bøker. Disse automatiske ordningene fungerer slik at forlagene melder på titler, og deretter sendes de samme titlene til bibliotekene fordi det antas at de blir kjøpt inn automatisk. Bøkene må tilfredsstillere et kvalitetskrav, og dersom de ikke gjør det blir de såkalt «nulle». Da må forlaget tilbakebetale hele innkjøpet minus royalty til forfatteren (Rønning og Slaatta, 2019, s. 70-71).

De selektive ordningene fungerer slik at et avsatt budsjett og et vurderingsutvalg som er oppnevnt av Norsk kulturråd, vurderer om de påmeldte titlene holder god nok kvalitet. De blir deretter prioritert for innkjøp innenfor de gitte budsjetttrammene. Kategoriene for det selektive innkjøpet er: Oversatt skjønnlitteratur, innført i 1990, med om lag 130 titler i 542 eksemplarer (502 papirbøker og 40 e-bøker), fagbøker for barn og unge (innført i 1996) med omtrent 25 titler i 1480 eksemplarer, Ny norsk sakprosa, innført i 2005, med 773 eksemplarer (703 papirbøker og 70 e-bøker), samt Tegneserier, innført så sent som i 2012, med 1480 bokeksemplarer for barn og unge og 703 bokeksemplarer for voksne (Rønning og Slaatta, 2019, s. 71).

Figuren under viser fordeling av avsetninger til litteratur i 2019:

Figur fra *Logikker i strid* s. 11

Fra 1969 ble innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur gjort permanent. Stortingsvedtaket var enstemmig om saken og stortingsmeldingen formulerte formålet med ordningen slik:

1. Å bedre forfatternes økonomiske vederlag for bøkene — for derved å oppmuntre rekruttering og motvirke det forhold at nesten ingen norsk forfatter i dag kan leve av sin penn.
2. Å senke bokprisene, slik at nye norske bøker som på grunn av beskjedne opplag får høy fremstillingskostnad, kan bli mer konkurransedyktige på bokmarkedet.
3. Å skaffe forleggerne av ny norsk skjønnlitteratur større trygghet mot tap ved å sikre dem salg av et visst minimumsopplag også av de bøker, f.eks. lyrikk og skuespill, som erfaringsmessig er tunge å selge, men som fortjener å utgis.
4. Å fremme lesningen av ny norsk skjønnlitteratur ved å medvirke til at bøkene når fram til publikum, dels gjennom prisreduksjon i bokhandelen og dels ved at denne litteraturen gjøres tilgjengelig for låntakere ved alle landets folkebibliotek. (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1968, s. 6.f)

Disse målene skulle oppnås gjennom en avtale mellom Kulturrådet og de to forleggerforeningene (Den Norske Forleggerforening og Norsk Forleggersamband). Avtalen innebar blant annet en økning av forfatterens royalty fra 15 til 20 % samt at staten kjøpte 1000 eksemplarer av all, ny norsk skjønnlitteratur. Dette sikret et minimumsopplag av de aktuelle bøkene og disse ble donert til landets folkebiblioteker og dermed til befolkningen som sådan (Bjerke, 2020, s. 46 og 47).

Rønning og Slaatta skriver følgende i *Litteraturpolitikens verktøykasse - den norske modellen*:

Innkjøpsordningene er godt forankret i norsk kulturpolitikk. De kan sies å være i sentrum i det etter hvert omfattende politiske systemet som norsk litteratur omfatter. Det finnes ulike støtteordninger i mange europeiske lands litteraturpolitikk, men de norske innkjøpsordningene er unike, og illustrerer hvordan bokbransjen fungerer i et samspill mellom statlige organer, private forretningsaktører og organisasjoner (Rønning og Slaatta, 2019, s. 72).

De norske innkjøpsordningene er unike, selv om mange andre europeiske land har ulike former for støtteordninger. Det som gjør innkjøpsordningene mer sammensatt og mer organisatorisk interessant, er fordi de ikke er et rent statlig middel, men en avtale mellom foreningene i bransjen og kulturrådet. Innkjøpsordningens mulighet til å fungere slik de skal «forutsetter en bevilgende myndighet (midler til innkjøpsordningene over statsbudsjettet), en statlig avtalepart (Kulturrådet), gjensidig forpliktende avtaleparter i det litterære feltet (forleggenes og forfatterens foreninger), og en administrasjon som kan forvalte ordningen (Kulturrådets ansatte på litteraturseksjonen)» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 72-73).

Et vellykket styringsverktøy

Paul Bjerke skriver følgende i kapittelet *Innkjøpsordningenes (suksess)historie*: «Til nå har alle utredninger og evalueringer mer eller mindre konkludert på samme måte: Innkjøpsordningen har vært svært vellykket. Derfor eksisterer den fortsatt i om lag samme form som ved etableringen» (Bjerke, 2020, s. 47).

Innkjøpsordningene har altså eksistert i over femti år med visse endringer på veien, men essensen er den samme. Oslo Economics-rapporten peker på at et av argument for ordningene er at de er «billige og treffsikre, og i liten grad medfører administrative kostnader» (Oslo Economics, 2011, s. 6).

Den samme rapporten peker på at et viktig formål med innkjøpsordningene er spredning av litteratur gjennom biblioteksystemet. «Biblioteksystemet er desentralisert, og gjennom innkjøpsordningene blir hele bredden tilgjengelig, og sikrer tilgang til litteratur for de som ellers ikke ville kjøpt bøker. I så måte er ordningene formålstjenlig» (Oslo Economics, 2011, s. 6). Det siste argumentet for innkjøpsordningene rapporten peker på er at innkjøpsordningene øker antallet utgivelser, fordi den økonomiske risikoen knyttet til en bokutgivelse reduseres (Oslo Economics, 2011, s. 6).

Innvendinger mot innkjøpsordningene

Helt siden ordningen ble opprettet, har det vært diskusjon om hvordan den fungerer. Enkelte har hatt prinsipielle motforestillinger mot at staten skal bruke penger på norsk litteratur, mens andre har kritisert hvilke titler som har blitt kjøpt inn og hvilke som har blitt «nullet». (Rønning og Slaatta, 2019, s. 70). En viktig innvending mot innføringen av en statlig litteraturstøtte var frykten for manglende armlengdes avstand, altså at den kunne føre til statsstyring av litteraturen.

Denne innvendingen ble i utgangspunktet imøtekommet ved at Kulturrådet skulle kjøpe inn alle verk som ble utgitt av Den norske Forleggerforening og den kristne forleggerforeningen Norsk Forleggersambands medlemsforlag, og som av Statens bibliotektilsyn ble kategorisert som «romaner», «noveller», «skuespill» eller «lyrikk». Western og såkalt «pocket-kriminal» ble som nevnt holdt helt utenfor. Ellers overlot man til forlagene selv å sørge for kvaliteten. utfordringene med denne absolutte automatikken viste seg raskt. Derfor ble praksisen endret allerede etter få år (Bjerke, 2020, s. 47).

Denne formen for automatikk sørget altså for at forlagene selv sørget for den litterære kvaliteten, og ikke staten. Denne helautomatiske ordningen ble senere omgjort til en karanteneordning hvor et utvalg oppnevnt av Bibliotektilsynet, anbefalte bøker til innkjøp. Dette systemet varte i omtrent ti år – fram til 1978 (Bjerke, 2020, s. 47). I *Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler* som er utarbeidet for Kulturdepartementet, definerer Oslo Economics formålene til innkjøpsordningene slik: nummer én er å stimulere utgivelser. Nummer to er å støtte spredning av litteratur. Biblioteksystemet sikrer tilgang til alle, også dem som av økonomisk grunner ikke har anledning til å kjøpe bøker (Oslo Economics, 2011, s. 75). Oslo Economics-rapporten har analysert virkningen av innkjøpsordningene.

«Innkjøpsordningene er et effektivt virkemiddel for å øke antallet utgivelser, ettersom de innebærer at den økonomiske risikoen knyttet til en bokutgivelse (som kommer inn i innkjøpsordningene) er liten. Et potensielt problem med ordningene er at de er lite selektive, og at en således risikerer at en stimulerer til utgivelse av bøker med lav litterær verdi» (Oslo Economics, 2011, s. 76). Rapporten stiller spørsmål ved om innkjøpsordningene kan stimulere til utgivelse av bøker som har en lav litterær verdi fordi de er lite selektive. Men likefullt er innkjøpsordningene et effektivt virkemiddel for å øke antall utgivelser skriver de.

Som støtteordninger vil innkjøpsordningene ha en direkte effekt i de tilfeller der forlaget ellers ikke ville ha gitt ut boken. I en diskusjon av formålstjenlighet reiser det spørsmålet om ordningene gir en for sterk belønning av kvantitet (antallet titler), og for liten belønning av kvalitet. Riktignok er ikke innkjøpsordningene en ubetinget støtteordning – hver bok skal gjennom en godkjenningprosedyre. Det kan imidlertid hevdes at terskelen for å bli antatt er relativt lav. Det reiser i så fall spørsmålet om ordningene kan ha som en uheldig konsekvens at det blir 1) gitt ut for mange titler, og 2) det enkelte manus blir for lite bearbeidet fra forlagets side. Det andre punktet er en følge av at ordningene ikke

belønner kvalitet (på marginen). Er en tittel akseptabel for innkjøpsordningene, gir ikke ordningen insentiver til ytterligere bearbeidelse (Oslo Economics, 2011, s. 76).

Forfatterne av rapporten stiller spørsmålet om innkjøpsordningene belønner kvalitet i for liten grad og legger for mye vekt på antall titler i stedet selv om det foreligger en godkjenningprosedyre for å bli antatt. De stiller spørsmål om forlagene bearbeider manus i for liten grad som følge av innkjøpsordningene. Videre skriver de at «innkjøpsordningene er et viktig virkemiddel for å øke antallet utgivelser, ettersom de innebærer at den økonomiske risikoen knyttet til en bokutgivelse (som kommer inn i innkjøpsordningene) er liten» (Oslo Economics, 2011, s. 76). I et lite land som Norge med tilhørende lite språk kan det være essensielt å stimulere til å øke antallet utgivelser på denne måten. Fallgruven med dette kan som nevnt være at ordningene kan være lite selektive og dermed fører til utgivelser av bøker med lav litterær kvalitet.

Rapporten peker på flere positive aspekter ved innkjøpsordningene. Et av disse er at det kan være vanskelig å vite hvilke forfattere og manus som har et potensial før utgivelsen. Ordningene øker med stor sannsynlighet antallet forfattere og utgivelser, som igjen sørger for en økning av verker med høy kvalitet. Et annet argument for innkjøpsordningene er at de i liten grad medfører byråkratiske og administrative kostnader, og at de er billige og treffsikre (Oslo Economics, 2011, s. 76).

Endringer i innkjøpsordningen fra 2015: reduksjon av innkjøp og kvalitetskriterier

Et notat fra Fagutvalget for litteratur beskriver innkjøpsordningene som effektive litteraturpolitiske tiltak: «Forfatterinntektene har blitt styrket, all ny norsk skjønnlitteratur er blitt gjort tilgjengelig gjennom lokale biblioteker, og utgiverne har fått en form for økonomisk trygghet som har satt dem i stand til å utgi en «relativt stor tittelbredde samt satse på oppbyggingen av nye, norske forfatterskap» (Kulturrådet, 2014, s. 2). Likevel fant Kulturrådet det nødvendig å gjøre noen endringer. Grunnen var blant annet at man lurte på om antallet eksemplarer som ble kjøpt inn til bibliotekene var for høyt grunnet nedgangen i biblioteksavdelinger. Innkjøpet ble redusert til 703 papirbøker og 70 e-bøker av hver påmeldt tittel. For barne- og ungdomslitteratur var tallet 1480 papirbøker og 70 e-bøker. Innkjøp av e-bøker ble gjort permanent, og visuell litteratur ble inkludert i ordningen (Bjerke, 2020, s. 65-66).

Tre formelle kvalitetskriterier ble også innført fra 2015. «Vurderingsutvalgene skal blant annet» legge vekt på om de påmeldte utgivelsene

- fremstår som helhetlige litterære verk,
- innehar tilstrekkelige kunstneriske, språklige og håndverksmessige kvaliteter,
- og har vært underlagt et nødvendig redaksjonelt arbeid» (Bjerke, 2020, s. 66).

Enhver sjanger skal vurderes utfra sjangerspesifikke forhold. Når det gjelder for eksempel krimsjangeren, skal kvalitetskrim fremdeles kjøpes inn, men den krimlitteraturen som ikke holder god nok kvalitet skal ikke bli kjøpt inn. To andre endringer fra 2015 var at det ble innført nye påmeldingskategorier, samt at ankenemndene ble avviklet (Bjerke, 2020, s. 66-67).

Kvalitetsbegrepet – hvem har definisjonsmakt?

De tre formelle kvalitetskriteriene som ble innført i 2015 kan kanskje sies å være vage. Det mest håndgripelige av dem er det punkt tre; at utgivelsen «har vært underlagt et nødvendig redaksjonelt arbeid». De andre to kriteriene er vanskeligere å legge til grunn for en kvalitetsvurdering. I kapittelet Folkebibliotek og kvaliteter i litteraturen: et formidlingsperspektiv beskriver Knut Oterholm hvordan kvalitetsvurderinger foregår gjennom praktisk skjønnsutøvelse:

Bortfallet av et normativt og enhetlig kvalitetsbegrep i det kunst- og kulturpolitiske landskapet har bidratt til å synliggjøre at kvalitetsvurderinger først og fremst utøves og begrunnes gjennom praktisk skjønnsutøvelse. Atle Kittang betegner vurdering av litteratur som en utøvende virksomhet, «en sosial evne» som har form av å være en «slags kunst» som krever oppøving. I motsetning til en ren «kognitiv verksemd» eller «vitskap» har vurderinger av litteratur og annen kunst sin legitimitet «i praksis, ikke i sin teori». (Oterholm, 2016, s. 140)

Det finnes altså ikke et enhetlig kvalitetsbegrep, og det er ikke gjennom teori at litteraturen kan vurderes, men i praksis.

Prinsipielt kan den gode litteraturen finnes både i det høye og lave, og i det midt imellom, men det er situasjonen som avgjør. Vi finner den samme tanken i Kulturutredningen fra 2013. Skillene mellom hva som er god og dårlig kunst og kultur, går ikke mellom «kunstarter, sjangre og uttrykksformer – de går på tvers av dem» (se Kulturpolitikk fram mot 2014, s. 60). (Oterholm, 2016, s. 145)

Videre forklarer Oterholm at situasjonen avgjør hva som er den gode litteraturen. Den gode litteraturen er banebrytende, og bryr seg ikke om i hvilken kategori den befinner seg; høy, lav eller i midten. Dette kan minne om Escarpits begrep «blokadebrytere», altså titler som ble lest av både et dannet og et folkelig publikum.

Linnéa Lindsköld peker på utfordringer ved kvalitetsbegrepet i Ett användbart kvalitetsbegrepp: Kvalitetsbedömning i litteraturpolitiken:

Kvalitet är ett centralt begrepp i kulturpolitiken. På en övergripande nivå är de flesta överens om att god kvalitet i allmänhet är något att eftersträva. Men när begreppet ska konkretiseras och användas i politikutövning följer en potential för konflikter mellan olika intressegrupper som vill ha tolkningsföreträde för att avgöra vad som är god kvalitet. För att förhindra otillbörlig styrning av innehållet i konst och kultur i demokratiska stater ska politiker eller tjänstemän normalt inte utgöra en sådan intressegrupp. Men så länge begreppet används behöver det hanteras inom ramen för en kulturpolitik eftersom det ofta är en av fördelningsgrunderna för ekonomiskt stöd. Här uppstår en intressant spänning mellan kultursfären och offentlig politik som är viktig att utforska (Lindsköld, 2016, s. 162).

Konkretiseringen av kvalitetsbegrepet medfører en potensiell interessekonflikt mellom politikere og kunstnerne selv. Hvem som innehar definisjonsmakten for kvalitetsbegrepet, er essensielt for tolkningen av et kulturprodukt. Så lenge kvalitetsbegrepet brukes, skriver Lindsköld, må det håndteres innenfor kulturpolitikens rammer ettersom det ofte brukes som en av grunnene for å fordele økonomisk støtte. Videre forklarer hun at kvalitet i en kulturpolitisk sammenheng ikke er det samme som kunstnerisk kvalitet som helhet. «Det förra måste förhålla sig till hur konkreta beslut ställs mot demokratiska principer som transparens och deltagande, medan det senare förstås institutionellt genom att konstnärer och konstnärliga institutioner förhandlar sig fram till vad konstnärlig kvalitet är (Lindsköld, 2016, s. 163). Det finnes altså konkrete forskjeller mellom det kulturpolitiske kvalitetsbegrepet som må forholde seg til demokratiske prinsipper, og det kunstneriske kvalitetsbegrepet må forstås institusjonelt. «Kvalitet kan aldrig ges en permanent definition, skriver Henrik Kaare Nielsen, men i perioder kan vissa intressen ha ett tolkningsföreträde för att avgöra vilken kvalitetsuppfattning som politiska prioriteringar och offentliga beslut utgår ifrån» (Lindsköld, 2016, s. 163). Kvalitetsbegrepet kan aldri defineres på én spesifikk måte. I noen situasjoner kan likevel enkelte interesser gå foran med sitt tolkningsfortrinn som skal vektlegges.

Kvalitetsforståelser i bibliotekene

Biblioteket har en viktig kulturpolitisk oppgave. I den litteraturpolitiske økonomien er bibliotekene den viktigste og største aktøren (Rønning og Slaatta, 2019, s. 67). Dermed har biblioteket stor innflytelse. Som vi har sett finnes det ikke et enhetlig kvalitetsbegrep. Hvordan skal da kvalitet vurderes i biblioteket? I kapittelet *Folkebibliotek og kvaliteter i litteraturen: et formidlingsperspektiv* står det følgende: «For bibliotekarene er det litteraturens virkning inn i lesernes hverdag og situasjon som er styrende for hva som oppfattes som litteraturens kvalitet. Hverdagens pluralisme synes både å fordre at ingenting kan utelukkes, og at lesernes erfaring kan møtes med et tilpasset og adekvat språk» (Oterholm, 2016, s. 146). For bibliotekarene vurderes ikke den litterære kvaliteten på samme måte som de nye kvalitetskriteriene for innkjøpsordningen som kom på plass i 2015. Disse kvalitetskriteriene legger vekt på om litteraturen blant annet «innehar tilstrekkelige kunstneriske, språklige og håndverksmessige kvaliteter» (Bjerke, 2020, s. 66). Måten litterær kvalitet vurderes av bibliotekarene er annerledes, her står virkningen litteraturen har inn i leserens hverdag og situasjon i sentrum. «Kvalitet uttrykkes derfor ikke som språklige, håndverksmessige eller estetiske kvaliteter, men gjennom opplevelsen og kunnskapen litteraturen gir i hverdagen. Det er de emosjonelle, kroppslige og kunnskapsutvidende kvalitetene som er viktige, sammen med det i litteraturen som gjør deg aktiv og deltakende» (Oterholm, 2016, s. 146).

Kvalitet som mangfold og bredde?

Videre skriver Oterholm: «Kulturelt mangfold har vært en sentral verdi i den kulturpolitiske offentligheten siden 1970-tallet. Sigrid Røyseng peker på at når mangfold framsettes som en viktig verdi som kulturpolitikken ønsker å realisere, ses mangfoldet ofte som antitesen til det kommersielle markedets ensretting» (Oterholm, 2016, s. 150). «I kulturmeldingen fra 2003 kommer motsetningen mellom mangfold og marked til uttrykk når målene for politikken artikuleres: «Eit breitt spektrum av skapande, utøvande, dokumenterande og formidlande innsatsar frå alle delar av kulturfeltet er ei verdfull motvekt mot den einsrettande krafta ulike kommersielle krefter kan representera» (Oterholm, 2016, s. 150).

Poenget blir understreket i stortingsmeldingen om biblioteket fra 2008, der det lanseres en satsing som skal sørge for at bøkene fra innkjøpsordningen blir formidlet i hele sin bredde. Det gjør biblioteket til en viktig aktør for å nå de litteratur- og kulturpolitiske målene. Breddeformidling synes da også å være en dominerende tanke i bibliotekfeltet, selv om det medfører noen spenninger i praksis. På den ene siden oppnår en målet om bredde og mangfold ved å løfte fram det ukjente og marginaliserte, på den andre siden konkurrerer dette perspektivet mot bibliotekets forpliktelse på å være aktuelle (Oterholm, 2016, s. 150).

Innkjøpsordningene har mangfold og bredde som en verdi og et mål i seg selv. På 2000-tallet ble idéen om kulturelt mangfold grunnleggende, og innkjøpsordningene skal «bidra til å skape en rekke forskjellige ytringer i et Norge med mange kulturelle sammenhenger, dessuten styrke kultur som næringsvirksomhet» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 73-74).

Mer om kvalitet (og krim)

Lars J. Halvorsen skriver følgende i Det litterære felt i 2020: «(H)istorisk har skjønnlitteratur for voksne innenfor sjangerne dramatik, lyrikk og prosa oppnådd klart høyst anerkjennelse. Adgang til det beste selskap i feltet i form av medlemskap i Den norske Forfatterforening (DnF), grunnlagt i 1893, var også lenge forbeholdt forfatterne av slik litteratur» (Halvorsen, 2020, s. 86). Da Innkjøpsordningen for litteratur ble etablert i 1965, var det kun denne formen for litteratur som skulle kjøpes inn. Forfattere av underholdningslitteratur som krim, romantikk og western fikk altså ikke adgang til medlemskap i Forfatterforeningen. I 1972 organiserte krimforfattere seg i stedet i Rivertonklubben. Der ble Rivertonprisen for årets beste krimbok etablert, et tiltak som fremmet norsk kriminallitteratur.

Dels som et resultat av kampen om anerkjennelse, og dels på grunn av omfattende kulturelle endringer og nye tanker på det kulturpolitiske feltet i form av et utvidet kvalitetsbegrep oppnådde populærlitteratur med litterære kvaliteter, og da spesielt krim, en større anerkjennelse innenfor litteraturfeltet. En svært konkret manifestasjon var at krim etter hvert kunne kjøpes inn på innkjøpsordningen for skjønnlitteratur (Halvorsen, 2020, s. 87).

Det utvidede kvalitetsbegrepet førte til at krim etter hvert kunne tas med inn i «varmen». Etter hvert ble innkjøpsordningen også utvidet til å omfatte sakprosa og tegneserier. En selektiv innkjøpsordning for sakprosa for barn og ungdom ble opprettet i 1996, og en tilsvarende ordning for voksne ble opprettet i 2005 (Halvorsen, 2020, s. 87). Når det gjelder tegneserier, økte statusen gradvis, særlig på 2000-tallet. Derfor ble det i 2003 opprettet en kvote på noen eksemplarer innenfor innkjøpsordningen for skjønnlitteratur. En egen selektiv innkjøpsordning for tegneserier kom på plass i 2012 (Halvorsen, 2020, s. 88).

Endringer fra 2020

I slutten av februar 2020 vedtok Kulturrådet flere endringer i innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur. Bakgrunnen for endringen var stor pågang, og de ville derfor heve terskelen for å sende inn bøker. I en artikkel i Aftenposten den 22. april 2020, kommer det frem at små forlag frykter at den nye ordningen gjør det for risikabelt å sende inn bøker til vurdering. «Dette kan bety kroken på døren for de små forlagene» uttalte Knut Georg Andresen i Fair Forlag (Enge og Pettrém, 2020).

På grunn av den økonomiske risikoen små forlag tar ved å trykke opp eksemplarer til vurdering til innkjøpsordningen, har Kulturrådet tidligere opprettet en kategori 2 for små forlag. Det er en forhåndsvurdering ment for mindre forlag, som tidligere kostet 10.000 kroner. Kategori 1 er påmeldingskategorien for etablerte forlag. I starten av 2019 ble gebyret for kategori 2 fjernet, for å hjelpe små forlag. Konsekvensen av dette ble at Kulturrådet opplevde stor økning i antall påmeldinger. Dermed bestemte rådet seg for at kategori 2 heretter kun skal brukes av nye utgivere. Det vil si forfattere og forlag som ikke tidligere har sendt inn bøker. Dermed har ikke lenger små, men etablerte forlag anledning til å benytte seg av kategori 2 i det hele tatt. Forlagsredaktør Knut Georg Andresen uttaler at det kan koste Fair forlag nærmere 150.000 kroner å sende inn én bok i kategori 1. Regnestykket inkluderer forfatterhonorar, redigering, design og produksjon av boken. Og dette uten å være trygg på at boken blir inntatt i innkjøpsordningen. Risikoen for avslag er stor. Andresen mener endringen kan ramme det litterære mangfoldet fordi mange små forlag ikke lenger vil ta sjansen på å sende inn skjønnlitteratur til voksne til innkjøpsordningen.

Leder for faglig utvalg for litteratur i Kulturrådet, Anne Oterholm, er uenig i at innstrammingen vil ødelegge for bredden i norsk litteratur. Argumentet er at det fremdeles kun er mulig å sende inn én tittel per forfatter i året i ordningen. Oterholm viser til at den økonomiske risikoen ved å melde inn titler til innkjøpsordningen er lik for alle forlagene. Man kan be om hjelp til å vurdere bøkernes kvalitet før man melder dem inn dersom man er usikker på om kvaliteten er god nok. Widar Løv Trondsen er forlegger i selvpubliseringsforlaget Kolofon og spør seg om ikke tiden er moden for å gjennomgå hele innkjøpsordningen. Forfatteren selv må ta en større økonomisk risiko enn tidligere ifølge Trondsen.

Vebjørn Rogne, redaktør i det uavhengige nettbokmagasinet BOK365 gir Andresen støtte. Erfaringsmessig har de større forlagene en svært lav andel nullede bøker. Mindre forlag løper en langt større risiko for å bli avslått. Rogne mener at kategori 2 bør holdes åpent. Et påmeldingsgebyr som er høyt nok til at ikke alt sendes inn vil regulere prosessen. Det vil ifølge ham være ille hvis små forlag vegrer seg for å melde på utgivelser de mener har høy nok kvalitet for innkjøp kun fordi de ikke har økonomi til å håndtere et avslag (Enge og Pettrém, 2020, s. 32).

Utgivelsesstøtte i Sverige

I Sverige har man ikke innkjøpsordninger på lik linje med Norge, men andre former for støtteordninger for utgivelse og distribusjon av litteratur. Den svenske riksdagen besluttet å innføre en statlig støtte til utgivelser av bøker i 1975. Beslutningen var basert på forslag fra litteraturutredningen i 1968. Den nye støtteordningen var nokså egenartet, og det var bare Norge som hadde en lignende ordning på den tiden. Dagens støttesystem er en modifisert og modernisert versjon av ordningene som ble innført på 70-tallet (SOU 2012:65, s. 265).

Statsbidraget till utgivning av litteratur (utgivningsstödet)

Statsbidraget till utgivning av litteratur, eller utgivningsstödet, er den viktigste statlige ordningen for å støtte litterære utgivelser i Sverige. Bakgrunnen for opprettelsen av denne støtteordningen var litteraturutredningen fra 1968. I denne perioden foregikk det en debatt om en pågående forlagskrise som gjorde bransjen mindre lønnsom. Krisen kom etter flere gode år på 60-tallet med jevn økning i priser og utgivelser. I likhet med i Norge ble masselitteraturen styrket, med kiosklitteraturens fremmarsj på bekostning av titler av høyere kvalitet. «Mot bakgrund av de brister inom utgivning och spridning av litteratur som utredningen sett, fann man det nödvändigt att stat och kommun tog ett väsentligt större ansvar för denna kultursektor. Utredningen presenterade flera olika modeller för statligt stöd till utgivningen, både ”generella” och ”selektiva”.” (SOU 2012: 65, s. 266). Utredningen pekte altså på flere brister ved utgivelse og spredning av litteratur. Det var ønskelig at stat og kommune tok et større ansvar for dette. Generelle og selektive modeller ble presentert i utredningen. Blant de generelle støtteordningene som ble behandlet var momsfritak på bøker og innførselen av en erstatning til forlagene, tilsvarende biblioteksersätningen til opphavspersonen for litteraturen som ble innkjøpt av folkebibliotekene. I tillegg ble muligheten for en innkjøpsordning tilsvarende den norske utredet. (SOU 2012: 65, s. 266).

Det ble besluttet ikke å innføre en innkjøpsordning lik den norske. I SOU 2012 heter det: «Den norska inköpsordningen avvisades eftersom den ansågs innebära risk för prismanipulation från förlagens sida och minskade inköpsanslag på kommunal nivå. I stället bestämde sig utredningen för en modell med huvudsakligen selektiva stöd men med vissa generella inslag» (SOU 2012: 65, s. 266-267). Grunnen til avvisningen av den norske innkjøpsordningen var altså en bekymring for at forlagene kunne manipulere prisene og at kommunene ville få minskede innkjøp. Det var også på grunn av en bekymring over kostnader knyttet til momsfrihet. «Framför allt var invändningen dock att de inte ansågs ge en tillfredställande stimulans åt sådan litteratur som hade svårigheter på marknaden, dvs. träffsäkerheten

var dålig» (SOU 2012: 65, s. 266). I tillegg var det altså stor bekymring rundt treffsikkerheten til en eventuell innkjøpsordning. Det ble i stedet besluttet å innføre selektive støtteordninger.

Riksdagen bestemte i 1975 at en statlig støtte til utgivelse av bøker skulle innføres (prop. 1975:20, bet. KrU 1975:12, rskr. 1975:201). (SOU 2012: 65, s. 268). Beslutningen som ble fattet fulgte i stor grad forslagene som ble presentert i litteraturutredningen fra 1968. Enkelte ting ble dog endret. Idéen om en generell støtte til utgivelse av skjønnlitteratur for voksne ble strøket. I stedet ble det innført selektive støtteordninger til individuelle titler i alle kategorier: ny svensk skjønnlitteratur, oversettelser, svenske og utenlandske klassikere, faglitteratur samt barne- og ungdomslitteratur. For å så langt som mulig unngå statlig styring av utgivelsen ble størsteparten av støtten gitt som etterhåndsstøtte (etterhandsstöd). Støtten til faglitteraturen og den klassiske litteraturen ble gitt som produksjonsstøtte på forhånd. Støtten til barne- og ungdomslitteraturen ble utformet dels som forhåndsstøtte og også som støttekjøp (SOU 2012: 65, s. 268).

Endringer på utgivelsesstøtten

I 1977 kom det første tillegget til den svenske utgivelsesstøtten, da riksdagen besluttet å innføre en særskilt støtteordning for litteratur for minoritetsspråk (SOU 2012: 65, s. 268). Støtten til faglitteratur øktes også. I 1982 kom en bokutredning for å se over litteraturstøtten. Utredningen kritiserte at storselgende titler fikk støtte, og det ble foreslått å innføre en opplagssperre. Dette forslaget ble ikke innført og premissene for støtten ble uforandret (SOU 2012: 65, s. 269). Gjennom 1980- og 90-tallet forble litteraturstøtten fortsatt stort sett uforandret. Enkelte mindre forandringer ble dog gjennomført i denne perioden, blant annet ble støtten til klassikerutgivelsene endret. Den gikk fra å være en forhåndsproduksjonsstøtte som hadde en egen arbeidsgruppe til å innlemmes i de andre arbeidsgruppene. I SOU 1997:141 ble den statlige innsatsen på litteraturområdet utredet. I denne utredningen ble det igjen foreslått å innføre en opplagssperre. Det ble bestemt at støttebeløpet skulle halveres ved et visst opplag. Støtten til litteratur på minoritetsspråk ble endret fra en allmenn forlagsstøtte til en tittelstøtte. Utredningen konkluderte ellers med at litteraturstøtten fungerte bra og var spesielt viktig for mindre forlag (SOU 2012: 65, s. 269). I Sverige har man fem nasjonale minoritetsspråk; finsk, jiddisch, meänkieli, romani chib og samisk. Ifølge loven om nasjonale minoriteter og minoritetsspråk, skal allmennheten fremme de nasjonale minoritetenes muligheter til å beholde og utvikle sin kultur i Sverige. Barns utvikling av en kulturell identitet og bruk av eget minoritetsspråk skal fremmes (kulturrådet.se). Til sammenligning har Norge definert de følgende språkene som norske region- eller minoritetsspråk: Nordsamisk, sørsamisk, lulesamisk, kvensk, romanes og romani.

Utgivelsesstøtten i dag

Utgivelsesstøtten fikk sin nåværende form i 2010. Förordningen for statsbidrag til utgivning av litteratur, kulturtidsskrifter og lesefremmende innsatser ble innført. Den definerer blant annet hvilken litteratur som kan få støtte (litteratur på originalspråk eller i oversettelse til svensk pluss enkelte av de nasjonale minoritetsspråkene) samt hvem som er berettiget til å søke støtte (den som bedriver utgivelsesvirksomhet av profesjonell art i Sverige) (SOU 2012: 65, s. 270).

I 2018 kom det svenske Kulturrådet med rapporten *Mångfald, kvalitet och fördjupning: uppföljning av Kulturrådets stöd till litteratur 2014 – 2018*. I 2018 så Kulturrådet over myndighetenes litteraturstøtteordninger. Målet var å øke kunnskapen om konsekvensene, hvilken betydning støtten har for utgivere og for å se om det fantes utviklingsbehov av støtten samt myndighetenes arbeidsrutiner rundt støtten. I sammendraget til rapporten står det følgende:

Vi har dels följt upp utfallet av det så kallade efterhandsstödet till litteratur under åren 2014–2017, dels gått ut med en enkät till alla utgivare som sökt litteraturstöd från Kulturrådet 2017. Besluten om efterhandsstöd fattas av fyra arbetsgrupper inom områden som beskrivs närmare nedan. Under våren 2019 har ett utkast på rapporten beretts tillsammans med arbetsgrupperna, för inhämtning av reflektioner och synpunkter (s. 6)

Etterhåndsstøtten

Efterhandsstödet er det svenske Kulturrådets mest omfattende støtteform for litteratur, både med tanke på antallet søkere og støttebeløp. De siste årene har det totale støttebeløpet ligget på om lag 35-37 millioner svenske kroner i året. De fire kategoriene etterhåndsstøtten er delt inn i er:

- skjønnlitteratur
- barne- og ungdomsbøker
- billedverk for voksne og serier
- faglitteratur (Kulturrådet s. 12)

Mellom 2014-2017 har det svenske Kulturrådet årlig bevilget om lag 36 millioner kroner gjennom efterhandsstödet. I snitt har 39 prosent av søknadene og 44 prosent av utgiverne blitt godkjent årlig. Det tilsvarer 779 søknader og 165 utgivere. Generelt har det vært små variasjoner mellom 2014 og 2017 (Kulturrådet s. 6). En utgiver må selv søke på vegne av en tittel som er utgitt i løpet av de siste seks månedene. Støtten søkes fortløpende. Denne støtten kan kun søkes om for førsteopplaget av en bok, med unntak av klassisk litteratur som blir gitt ut på ny. For at en tittel skal kunne kategoriseres som

klassiker ifølge litteraturstøttens definisjon gjelder en del kriterier som blant annet omhandler forfatterskapet, tekstens verdi og behovet på bokmarkedet.

Etterhåndsstøtten kan ikke søkes for lærebøker, oppslagsbøker, hobbybøker, reiseguider og lignende. Kulturrådet gir heller ikke støtte til titler som trykkes i førsteopplag i en slik omfatning at de kan antas å gi tilstrekkelige inntekter til utgiveren. Taket for støtten er litteratur som har et opplag som overskrider åttetusen eksemplarer, eller femtusen for skjønnlitteratur og faglitteratur. Søknaden sendes direkte til Kulturrådet via en online tjeneste. I tillegg sender utgiveren et fysisk eksemplar av boken til Kulturrådet og til medlemmene i arbeidsgruppen som skal behandle søknaden (Kulturrådet s. 12).

Etterhåndsstøtten baseres på antall sider. Det høyeste mulige beløpet er 70 000 svenske kroner. For teknisk enkle utgaver og pocketbøker gjøres et avdrag på 25 prosent, og for nyutgivelser av klassisk litteratur som ikke er nyoversatt er avdraget på 50 prosent. For enkelte bøker som foto- og kunstbøker med høye produksjonskostnader beregnes støtten ut ifra de faktiske produksjonskostnadene. For digital litteratur som ikke trykkes, beregnes støtten også med utgangspunkt i produksjonskostnadene. Hittil har dog ingen slike digitale titler fått bevilget etterhåndsstøtte (Kulturrådet, s. 13).

Økning i litteraturstøtten fra 2020

I mai 2020 kunngjorde det svenske Kulturrådet at støttebeløpet for litteraturstøtten skulle økes med ti prosent. Sjangrene barne- og ungdomsbøker, fagbøker, skjønnlitteratur, billedverk og tegneserier skal beregnes ut ifra antall sider. (Kulturrådet 28. mai 2020). Begrunnelsen er at litteraturstøtten har ligget på samme nivå i mange år og har ikke økt i takt med kostnadsutviklingen. For å fortsette å bidra til mangfold, kvalitet og fordypning i utgivelsene er det viktig å øke denne støtten ifølge Lotta Brilioth Björnstad som er enhetsjef på Kulturrådet. Kulturrådet fordeler årlig litteraturstøtte på om lag 36 millioner svenske kroner til cirka 800 bøker og 165 utgivere.

Koronakrisen

En høyning av distribusjonsstøtten gjøres også som et tiltak for å støtte forlagene under koronakrisen. Dette har blitt mulig gjennom omprioriteringer hos Kulturrådet og gjennom at regjeringen har endret reglene slik at midler som tidligere var reservert for lese- og litteraturfremmende tiltak nå kan brukes innen hele litteraturområdet. Høyningen innebærer at Kulturrådet kompenserer forlagene med hundre prosent for de distribusjonsstøttede titlene som sendes ut til folkebibliotekene, i stedet for femti prosent kompensasjon slik det var før.

– Vi følger rapporteringen om hur covid-19-pandemin påverkar förlagens utgivning och försäljning och försöker hitta sätt att stärka stödet till litteraturen inom ramen för våra ordinarie medel. Det behövs komplement till de krispaket som har beslutats och de här höjningarna är ett resultat av dialog med branschföreträdare och kulturdepartementet, säger Kajsa Ravin, generaldirektör för Kulturrådet. (Kulturrådet 28. mai 2020).

Generaldirektøren for det svenske Kulturrådet sier altså at de prøver å finne en måte for å styrke litteraturstøtten innenfor rammene de allerede har.

Distribusjonsstøtten

Distribusjonsstøtten (distributionsstødet) er direkte koblet til litteraturstøtten i Sverige. «I Sverige gis distribusjonsstøtte til forlag for å fremme mangfold, kvalitet og dybde i utgivelsen av svensk litteratur samt å fremme spredning og lesing av litteratur. Ordningen er rettet inn mot mange av de samme målene som de norske innkjøpsordningene» (Oslo Economics, 2011, s. 32). Det svenske kulturrådet har som nevnt to hovedformer for litteraturstøtte: etterhandsstødet og støtten for planlagte utgivelser. Distribusjonsstøtten ble innført på 1990-tallet har som formål å øke tilgjengeligheten av kvalitetslitteratur (Kulturrådsbøkerna, 2019 s. 6). En utgiver som har fått bevilget litteraturstøtte forplikter seg til å levere tittelen til de hovedbibliotekene som har valgt å motta disse leveransene. I dag tar 288 bibliotek imot bøker. Gjennom distribusjonsstøtten betaler Kulturrådet forlagene for bøkene som leveres til bibliotekene (Mångfald, kvalitet och fördjupning s. 13)

I SOU 1997:141 *Utredningen om boken och kulturtidskriften, Boken i tiden: betänkande* (1997, s. 277) ble distribusjonsstøtten i sin daværende form foreslått. Det ble i utredningen konstatert at staten gjennom utgivelsesstøtten bidro til utgivelse og produksjon, men at distribusjonen ble forbigått. Det var ønskelig å tilgjengeliggjøre kvalitetslitteraturen for en bred allmennhet via økt statlig innsats, og nettopp bibliotekene var sentrale i det lesefremmende arbeidet (Kulturrådsbøkerna, 2019 s. 6). Den svenske distribusjonsstøtten ligner på de norske innkjøpsordningene ved at Kulturrådet betaler forlagene for bøkene som leveres til bibliotekene. Det som skiller de norske innkjøpsordningene fra distribusjonsstøtten er at de «ikke er et rent statlig virkemiddel, men en avtale mellom Norsk kulturråd og foreningene i bransjen» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 72). Distribusjonsstøtten er et statlig virkemiddel.

Lesefremmende arbeid

Kulturrådet stiller ingen spesielle krav fra bibliotekene for at de skal motta distribusjonsstøtten. Rådet bestemmer ikke hvordan er kommunal virksomhet bedriver sitt arbeid og heller ikke hvordan bøkene håndteres i virksomheten. Bibliotekene oppmuntres dog til lesefremmende arbeid med bøkene, i tråd med Kulturrådets lesefremmende oppdrag (Kulturrådsböckerna, 2019 s. 6). Ifølge riksdagens nasjonale mål, skal alle i Sverige, uansett bakgrunn og med i utgangspunkt i hver enkelt sine forutsetninger, gis muligheten til å utvikle en god leseforståelse og ha tilgang til litteratur av høy kvalitet. Som statlig myndighet har Kulturrådet i oppdrag å initiere, samordne og følge opp lesefremmende tiltak. Det innebærer blant annet at Kulturrådet fordeler midler til lesefremmende prosjekter som blant annet bibliotekene kan søke, samt at de publiserer tekster og materiale om lesefremmende metoder og forskning på området. Arbeidet tar sitt utgangspunkt i myndighetenes handlingsplan for lesefremmende arbeid, som definerer lesefremmende tiltak på denne måten:

- ta bort hinder for lesing og åpne veier til litteraturen
- bidra til at mennesker kan utvikle alle sine språk
- styrke leserens selvtillit og leseridentitet
- øke tilgangen til et mangfold av litteratur på ulike språk og ulike format for lesere i alle aldre
- gi flere mulighet til en kunstnerisk opplevelse gjennom litteratur (Kulturrådsböckerna, 2019 s. 6-7).

Spørreundersøkelse til bibliotekene i 2018

Våren 2018 sendte Kulturrådet ut en spørreundersøkelse til samtlige 288 bibliotek som mottar bøker som fikk distribusjonsstøtte. Forrige spørreundersøkelse var i 2011. Resultatet av denne lå til grunn for flere lesefremmende tiltak, for eksempel konferansen «Garanaterat bra böcker» i 2015 som omhandlet lesefremmende arbeid med kvalitetslitteratur på bibliotekene. Spørreundersøkelsen fra 2018 inneholdt 13 spørsmål som først og fremst dreide seg om bibliotekenes håndtering av og lesefremmende arbeide med de distribusjonsstøttede titlene, samt utviklingsmuligheter. Totalt 180 bibliotek svarte på spørreundersøkelsen, altså 63 prosent av alle. (Kulturrådsböckerna, 2019 s. 7).

91 prosent av respondentene (163 bibliotek) svarte at de ønsker å fortsette å motta bøker fra Kulturrådet i 2019. Fire bibliotek ønsker ikke lenger å motta slike bøker, mens 12 bibliotek svarte vet ikke på dette spørsmålet. Den «smale» karakteren til disse bøkene beskrives av en del respondenter som vanskelige å håndtere.

«Många av de litteraturstödda titlarna är smala, i smalaste laget för vår genomsnittlige låntagare», erfar till exempel en respondent. Ambitionen med distributionsstödet har sedan det infördes varit att bredda utbudet av litteratur genom att stödja små förlag. Det är inte sällan dessa förlag som ger ut titlar som kan uppfattas som smala (Kulturrådsböckerna, 2019 s. 8).

En del av disse titlene er for smale for den genomsnittlige låntakeren. Det er en kjent sak, i og med at distribusjonsstøtten har som mål å gi ut bredere litteratur gjennom å støtte små forlag. Til tross for denne oppfatningen, er de fleste bibliotekene altså positive til å fortsette å motta slike titler.

”Det är väl hur vi jobbar med dem som gör skillnad” skriver en respondent och antyder det som flera ger uttryck för i enkäten, nämligen att bland annat tid och resurser krävs för ett aktivt arbete med dessa titlar, men också att mindre insatser kan ha betydelse för möjligheten att nå ut med böckerna. Bland de som upplever att låntagarnas intresse för titlarna har ökat kopplas det ofta samman med att titlarna har synliggjorts mer. När böckerna görs synliga i biblioteksrummet kan låntagarna lättare hitta dem och även bli uppmärksammade på att de är stödda av Kulturrådet och att nya leveranser väntar (Kulturrådsböckerna, 2019 s. 8-9).

En respondent mener det utgjør en forskjell å synliggjøre disse bøkene i biblioteket. Majoriteten av bibliotekene har særskilte hyller til kulturrådsbøkene (67 prosent) (Kulturrådsböckerna, 2019 s. 8).

Arbeidsstipend og garantiinntekter til forfattere og oversettere i Sverige

Arbeidsstipend og garantiinntekter går under kulturpolitiske styringsverktøy på det økonomiske området jamfør Rønning og Slaatta sin modell³. I Sverige er det to medlemsorganisasjoner for forfattere og oversettere. I 2004 var det totale antall medlemskap anslått til å være ca. 3.200. Sveriges Läromedelsförfattares Förbund har 1.500 medlemmer bestående av skole- og lærebokforfattere. Sveriges Författarförbund har fire seksjoner med 2.500 medlemmer. Om lag 800 av disse er faglitterære sakprosaforfattere, mens 1.500 av disse er skjønnlitterære forfattere for barn og voksne.

Sveriges Författarfond fordeler statlig biblioteksersättning og stipendier til forfattere, bokillustratører og oversettere. Kunstnerbidrag til forfattere, oversettere og kulturjournalister og dramatikere fordeles også av det samme fondet. De forskjellige kategoriene av stipender det opereres med er følgende: statlige inntektsgarantier og langtidstipender, samt kunstnerbidrag til forfattere, oversettere, kulturjournalister og dramatikere (Oslo Economics, s. 24). I landet har om lag 30 forfattere en statlig inntektsgaranti for kunstnere. Biblioteksvederlagsordningen sørger for en garantiinntektsordning for 190 forfattere og oversettere. Den statlige stipendordning for forfattere, oversettere og kulturjournalister er i Sverige på

---

³ Se side 77

2,5 millioner svenske kroner i 2011 (Oslo Economics, s. 24). For offentlig utlån i bibliotekene betaler staten 117,5 mill. SEK. I 1990 var tallet 70 mill. SEK (Fredriksen, 2006, s. 30). I 2010 ble det fordelt ca. 20 ett- og toårige bidrag på minimum 60 000 svenske kroner per år (Oslo Economics, 2011, s. 24).

I likhet med Norge har det i Sverige eksistert en ordning med inntektsgarantier for kunstnere som har stått for kunstnerisk virksomhet av høy kvalitet og betydning for kulturlivet. Per 2011 var det 34 personer som hadde inntektsgarantier fra Sveriges Författarfond. Fra og med år 2010 er det stopp for denne ordningen og ingen nye garantier eller stipender utgis. De som allerede har sikret seg en inntektsgaranti før 2010 får beholde denne. Situasjonen er parallell med den i Norge, hvor man fra 2012 har valgt å begynne å fase ut den tilsvarende ordningen (Oslo Economics, 2011, s. 24 og 25).

Utover inntektsgarantiene finnes det også særskilte langtidsstipender i Sverige. Et av disse er bidrag til reiser og internasjonal utveksling og fordeles av Sveriges Författarfond. I 2011 ble omlag 1 million svenske kroner fordelt til dette formålet. Det finnes også et bidrag til oversetting for å fremme spredning av svensk litteratur til andre språk. Disse bidragene er på 5000 svenske kroner og søkes til av oversettere (Oslo Economics, 2011, s. 25).

Arbeidsstipend og garantiinntekter til forfattere og oversettere i Norge

I Norge er det fem medlemsorganisasjoner for norske forfattere og oversettere. Antall medlemskap er om lag 6.000, hvorav 5.000 er faglitterære forfattere og oversettere. I 2004 betalte staten bibliotekvederlag på 51,5 millioner norske kroner. Vederlag for kopiering var på 42,5 millioner kroner. 13,6 millioner kroner ble utbetalt i statlige stipend, og 8,7 millioner ble utbetalt som garantiinntekter. I tillegg finnes det en mulighet for forfattere til å søke midler fra fond eller legater som utbetales som stipend (Fredriksen, 2006, s. 54). «Stipend- og garantiinnteksordningen skal bidra til at målene i den statlige kunstnerpolitikken nås ved å legge forholdene til rette for at enkeltkunstnere, gjennom å motta direkte tilskudd fra staten, skal kunne bidra til et mangfoldig og nyskapende kunstliv» (Lovdata.no).

Statens arbeidsstipend

Statens arbeidsstipend for kunstnere omfatter ordinært arbeidsstipend og et arbeidsstipend for yngre/nyetablerte kunstnere. Ordinært arbeidsstipend gis for en periode mellom ett til fem år. Arbeidsstipendet for yngre/nyetablerte kunstnere gis for en periode fra ett til tre år. Den enkelte kunstner søker om slike stipend. Kulturdepartementet fastsetter midlenes fordeling mellom de ulike kunstnergruppene. Det skjer i samråd med Utvalget for statens stipend og garantiinntekter for kunstnere og forhandlingsberettigede organisasjoner (Oslo Economics, 2011, s. 20). Både for

ynge/nyetablerte kunstnere og andre er arbeidsstipendet på 268 222 kr i 2019, og regnes som skattepliktig arbeidsinntekt (Kulturrådet.no).

Statens garantiinntekt

I 1963 ble det innført en ordning med diktergasjer/kunstnerlønn og statlige arbeidsstipend som var treårige. Dette var et ledd i utviklingen av litteraturpolitikken på 1960-tallet. Kunstnerlønnen endret etter hvert navn til garantiinntekt. Dette økonomiske styringsverktøyet ble bestemt utfaset fra 2012. Som erstatning for ordningen, ble det etablert ti-årige stipender med økte økonomiske rammer. I statsbudsjettet for 2018 ble det til sammen utdelt 530 640 millioner kroner for alle kunstnergrupper og stipender (Rønning og Slaatta, 2019, s. 74). Statens garantiinntekt for kunstnere, også kalt kunstnerlønn, har vært en ordning som sikret yrkesaktive forfattere, billedkunstnere, komponister, musikere, skuespillere og andre kunstnere en garantert årlig minstelønn. Kravet var blant annet at man har bidratt med en kunstnerisk innsats på høyt nivå kvalitetsmessig over flere år. Garantiinntekten har gitt kunstneren inntekt fram til pensjonsalderen, så lenge de opprettholder kunstnerisk produksjon. Den maksimale garantiinntekten tilsvarer lønnstrinn 1 i statens lønnsregulativ og utbetales til de som ikke har egeninntekt som overstiger fribeløpet. Dette tilsvarer kroner 214 900 i bruttolønn per år i 2012. For kunstnere som har høyere egeninntekt skjer det en avkortning av beløpet (Oslo Economics, 2011, s. 20).

I 2010 ble det gitt garantiinntekter til femti forfattere og to oversettere. Samlet sett ble det bevilget garantiinntekter til 503 kunstnere for til sammen om lag 103 millioner kroner. (kilde: Prop. 1 S (2011-2012) Kulturdepartementet). Om lag 11 prosent av midlene (det vil si i overkant av 10 millioner kroner) gikk til skjønnlitterære forfattere, barne- og ungdomslitterære forfattere, dramatikere, skjønnlitterære oversettere, faglitterære forfattere og oversettere, kritikere og journalister (kilde: Statens kunstnerstipend, Årsmelding 2010). (Oslo Economics, 2011, s. 20).

Oslo Economics-rapporten fra 2011 beskriver arbeidsstipendene og garantiinntektene som ment til å stimulere til nyskaping ved å dempe den økonomiske usikkerheten forfatterne står overfor. En utfordring med disse ordningene er at de ikke er særlig kostnadseffektive.

Sammenlignet med mer generelle overføringsordninger som innkjøpsordningene, er det ofte knyttet store kostnader ved et søknadssystem – både administrative kostnader hos de som forvalter ordningen, og kostnader knyttet til søkeprosessen hos forlagene. Ettersom kvalitet ikke er en uforanderlig eller objektiv størrelse, er det en risiko ved ordningen at den vil fremme og forlenge dagens trender og ikke i tilstrekkelig grad fange opp nye trender (Oslo Economics, 2011, s. 77).

Selv om disse ordningene er knyttet til en del kostnader, er det usikkert i hvilken grad de fremmer nyskaping og øker kvaliteten på de litterære verkene. Det har blitt vedtatt at ordningen med garantiinntekt blir faset ut, og er ikke lenger åpen for nye søkere. Statens arbeidsstipend fortsetter derimot som før.

Manglende armlengde?

I dag er statens kunstnerstipend delt inn i seks ulike kategorier: arbeidsstipend, arbeidsstipend for yngre/nyetablerte kunstnere, diversestipend, diversestipend for nyutdannede kunstnere, stipend for etablerte kunstnere og stipend for seniorkunstnere. Av til sammen 179 arbeidsstipender, gikk 46 av disse til litterært virksomme søkere i 2018. Blant dem fem dramatikere, ti kritikere, én faglitterær forfatter, fire barne- og ungdomsforfattere, to skjønnlitterære oversettere og tjuefire skjønnlitterære forfattere. Hvert av disse arbeidsstipendene var på 261 539 kroner (Rønning og Slaatta, 2019, s. 75). Det er kunstnerorganisasjonene selv som innstiller stipendkandidatene gjennom egne fagråd. Kunstnerorganisasjonene velger også selv medlemmene som sitter i fagrådene. Det er blitt stilt spørsmål ved hvorvidt dette strider med armlengdes avstand-prinsippet fordi det kan gi kunstnerorganisasjonene faglig innflytelse på statlig kunstpolitikk. Forfatterforbundet hevdet at det var «problematiske at mange av de skjønnlitterære forfattere som fikk stipend, både var medlemmer av og ble innstilt av det litterære råd i Den norske Forfatterforening. Regjeringen har derfor ment at et sentralt fagråd, og altså ikke kunstnerorganisasjonene, burde oppnevne medlemmene i fagrådene» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 74-75). Mangset (2012) hevder at den kunstneriske autonomien til kunsstøtteorganer i nordiske land varierer en god del. «Iallfall er armlengden ofte mer begrenset enn det den idealtypiske britiske modellen forutsetter (jf. foran)» (Mangset, 2012, s. 22).

Kunstnerstipend og garantiinntekter – en korporativ tradisjon?

I et nummer av *International Journal of Cultural Policy* skriver artikkelforfatterne at nordiske land skiller seg fra mange andre land ved at de har etablert velferdsorienterte støttesystemer til individuelle kunstnere (Mangset mfl. 2008:2). Denne praksisen reflekteres i kunstnerstipend og garantiinntekter. I notatet *En armlengdes avstand eller statens forlengede arm* peker Mangset senere på de korporative trekkene ved kunstnerstipend og garantiinntekter:

Noen «kulturråd», slik som Statens kunstnerstipend i Norge og Konstnärnsnämnden i Sverige, forvalter faste stipendier og garantiinntekter til individuelle kunstnere, preget av fagforenings- og velferdsstatstankegang (jf. arbeidsstipend, garantiinntekt). Flere «kulturråd» skiller seg dessuten både fra den idealtypiske og reelle britiske modellen ved å være sterkt påvirket av kunstnerorganisasjoner og andre kulturfaglige interesseorganisasjoner. De reflekterer dermed

den sterke korporative tradisjonen i nordisk politikk generelt, en tradisjon som også slår inn i kulturpolitikken (Mangset, 2012, s. 22).

Stipendiene og garantiinntektene som blir forvaltet av Statens kunstnerstipend og Konstnärsnämnden reflekterer den korporative tradisjonen i norsk og svensk kulturpolitikk ved sin påvirkning av kunstnerorganisasjoner og interesseorganisasjoner. Denne «velferdsstatstankegangen» står i sterk kontrast fra den idealtypiske britiske modellen.

Bokpolitikk: fripris og fastpris på bøker

I det følgende kapittelet er fokus rettet mot bokpolitikk. Bokbransjen som felt skiller seg fra litteraturfeltet på begrunnet i forankring i hver sin logikk. I kapittelet skal friprissystemet i Sverige sammenlignes med fastprissystemet vi har i Norge. Noen argumenter for og imot hvert system fremlegges for å belyse fordeler og bakdelene ved hvert av dem. Det sentrale spørsmålet er i hvilken grad og omfang markedskrefter skal få styre bokpolitikken.

Boklovenes logikk og grunnlag

Ifølge Halvorsen (2020, s. 91) kan bokbransjen betraktes «som et annet felt enn litteraturen ved at den er en del av samfunnsområdet økonomi og følger en markedsløse». De to feltene er dog tett sammenvevet. «Den gjensidig tette avhengigheten mellom de to feltene innebærer at de respektive feltlogikkene gjør seg gjeldene på det andre feltet i form av det Bourdieu (2000) omtaler som heteronome poler» (Halvorsen, 2020, s. 91).

Dette gjør seg eksempelvis gjeldene ved at kunstforlag og ideelle bokhandlere bevisst kan velge kommersielt sett uegnede strategier, ut fra litteraturfeltets logikk om at litteratur er viktig i seg selv, mens forlag som nyter høy grad av anerkjennelse på litteraturfeltet, kan foreta økonomisk rasjonelle valg, slik som å utgi *Fifty shades of grey*, og dermed pådra seg tap av prestisje på litteraturfeltet (Halvorsen, 2020, s. 91-92).

Litteraturfeltet følger sin logikk som er at litteratur er viktig i seg selv, altså «kunst for kunstens skyld». Bokbransjen følger i stedet markedets logikk. I et kapittel med tittelen *Makt og endring i den litterære institusjon* beskriver forfatterne denne spenningen slik:

En samfunnsvitenskapelig tilnærming forutsetter at litteraturen inngår i og forholder seg til større sosiale sammenhenger. På den annen side er det en utbredt oppfatning at litteraturen må betraktes som diktning og dermed først og fremst er kunst i og for seg selv. Kunsten skal ikke besudles av samfunnet, eller i hvert fall ikke betraktes som en del av et marked. Et slikt synspunkt utvikles blant annet i Th. W. Adorno: *Essays i utvalg* (Adorno 1976) (Rønning og Slaatta, 2013)

Synet på litteraturen som en opphøyd kunstform som ikke må betraktes som en del av et marked, er et utbredt syn. Likevel må nødvendigvis kunsten og litteraturen forvaltes for å kunne nå ut til et publikum. Videre skriver forfatterne: «Men diktning og bøker er likevel uløselig knyttet til et marked. Den institusjonen som antar og redigerer forfatteres manus og produsenter, markedsfører og distribuerer dem som bøker, er forlag og bokhandlere». Bokøkonomien gjennomgår forandringer, med flere digitale tjenester for publisering og distribusjon av bøker. Hva gjør dette med litteraturpolitikken?

Hva er en boklov?

«En boklov eller bransjeavtale regulerer bokhandlernes forhold til forlagene. Den bestemmer mulighet til å gi rabatter, til å skaffe bøker til veie, til å returnere usolgte bøker, og hvor lenge den faste prisen skal gjelde» (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 123). I tillegg garanterer en boklov for at samme bok vil koste det samme, uansett hvor kjøperen befinner seg innenfor et land, ved å regulere utsalgsprisen. Dette gjelder uansett hvilken bokhandel kjøperen forholder seg til: bokhandel, bokklubb, supermarked eller nettbokhandel. Forholdet mellom forfattere og forlag reguleres ikke av boklover eller bransjeavtaler, men av kontrakter og opphavsrettslovgivning. Bestemmelser om monopoldannelser, horisontal og vertikal integrasjon i bransjen, innebefattes heller ikke av bokloven (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 123). Reguleringen av utsalgsprisen til boka er et av hovedformålene til en boklov. Artikkelforfatterne legger også vekt på at fastprisavtaler er til det kulturelle mangfoldets fordel.

Videre i artikkelen beskrives et sett implisitte forståelser som ligger til grunn for bokhandlernes samfunnsoppdrag og bokens verdi. Punkt nummer 1 lyder som følger: «At en bok er en unik, kulturell ytring, og at bøker representerer en spesiell verdi for samfunnets ytringskultur og kunnskapskultur, og at bøker som medium er spesielt egnet til kollektiv og individuell læring, samt en sentral del av en mangfoldig og kritisk offentlighet» (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 124). Denne tanken er sentral for forståelsen av feltets logikker og for hvorfor jeg skriver denne oppgaven. Punkt to i analysen legger vekt på bokhandelen som en arena som ikke bare er til for å kjøpe bøker, men også for opplevelsen av å se og ta på nye bøker og prøvelese. Uten priskonkurranse vil bokhandlerne da konkurrere på grunnlag av service og beliggenhet blant annet. Man kan også si at bokhandlerne konkurrerer om best kundeopplevelse totalt sett (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 124).

De to siste punktene artikkelforfatterne presenterer mener de er de viktigste i møtet med EUs konkurranselovgivning og legitimeringen av unntaket fra dem:

3. At mangfold i produksjonsleddet er avhengig av at et bredt spekter av bokprodukter som gjøres tilgjengelig på samme tid og på noenlunde samme måte over hele landet. Ønsket om å opprettholde bokhandlere i alle deler av landet, både i store byer og mindre tettsteder, er et viktig element i fastprisordningene.

4. At kostnadene ved å ha et stort tilbud av bøker i en bokhandel ikke bæres av bokhandelen alene, men også av forlagene gjennom abonnements- og returordninger.

Boklovenes unntak fra konkurranselovgevingen kan bare begrunnes med følgende argument:

bokbransjen er en egenartet bransje med spesielle behov for markedsregulerende beskyttelse, ifølge artikkelforfatterne (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 124). Vi har altså blitt presentert med synspunktet om at bokbransjen er et unikt felt som krever spesialbehandling i møte med markedskrefter. Dette synet gjennomsyrrer feltets logikker og er gjennomgående i de litteraturpolitiske virkemidlene man operer med.

Sverige: fripris på bøker

Är det marknaden som styr vad vi läser, vilka slags böcker vi köper och vilken litteratur vi diskuterar? Eller är det tvärtom så att bokmarknaden är öppen nog för att människor ska kunna hitta böcker som är betydelsefulla för dem som individer? Dessa två – till synes – skilda perspektiv hänger paradoxalt nog samman och är beroende av varandra. För svaret är både och; litteraturen är både fri och marknadsstyrd. Detta faktum gör en översikt över svensk bokmarknad, litteratur och läsning vanskelig (Steiner, 2012, s. 23).

I Sverige ble det innført fri pris på bøker i 1970. Som en del av «lagen om motverkande av konkurrensbegrænsning inom näringslivet», ble Bruttoprisförbudet blir innført i 1953. Det førte til at bokbransjen i Sverige fikk innvilget unntak fra loven ved flere tilfeller. Grunnen var anerkjennelsen av at et bredt tilbud av litteratur hadde en kulturell egenverdi som var nødvendig å sikre ved hjelp av faste priser. Näringsfrihetsrådet ville fra 1965 ikke lenger gi slike unntak. Som en utfasing av det gjeldende systemet, ble bokbransjen gitt en femårsperiode for å omstille seg til friprissystemet. Argumentene for å innføre fri pris på bøker var lavere bokpriser og en mer dynamisk utvikling i bransjen (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 136). Fra 1970 ble systemet i Sverige basert på frivillige abonnementsavtaler mellom Bokförläggareföreningen og Bokhandlareföreningen. Forlag som var medlemmer av Bokförläggareföreningen sendte ett eksemplar av hver nye utgivelse til bokhandlerne som var medlem av Bokhandlareföreningen. Bokhandelen var pliktig til å lagerføre boka mot en rabattert pris. Normal rabatt gjald for ytterligere eksemplarer. Fra 1970 ble bruttopriser erstattet av cirkapriser, som bokhandlere hadde rett til å avvike fra. I 1993 ble det innført en ny konkurranselov i Sverige, som ikke tillot unntak for bransjer som forvalter kulturelle eller allmenne verdier og goder. Det har dermed vært fullstendig frihet i det svenske bokmarkedet etter dette. (SOU 1997:141, s. 57-9). (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 136).

I Sverige er det ikke i dag ikke stemning for å gjeninnføre fastprissystemet. Dette synet er dominerende blant forlag og forhandlere. Svenske forfatterorganisasjoner kunne derimot tenke seg å gå tilbake til fastpris på bøker. Argumentene deres er at friprissystemet ikke sikrer forfattere stabilitet og sikkerhet slik som en fastprisordning ville kunne gjort. Spesielt med tanke på beregningsgrunnlag for royalties. De mener at de over tid har fått en mindre prosentandel i royalti som følge av friprissystemet (Fredriksen, 2006, s. 33).

Norge: fastpris bestemt ved Bokavtalen

«Fastpris er et vanlig litteraturpolitisk virkemiddel, og brukes mange steder i verden. Sammenlignet med andre land, er det norske fastprissystemet en av de mest konkurransutsatte; fastprisperioden er relativt kort, og bokhandlere har mulighet til å sette en høy rabatt på bøker bundet av fastprisen» (forleggerforeningen.no). Sitatet over fra Den norske forleggerforening, gir en kort forklaring av fastprissystemet i Norge i dag. Bestemmelsen om fast utsalgspris på nye bøker er altså bokavtalens viktigste element (forleggerforeningen.no).

Før jeg kommer inn på det norske systemet vil jeg forklare noen viktige forskjeller mellom en bransjeavtale og en boklov. Kort sagt er en boklov en lov som omfatter alle aktører, mens bransjeavtalen er bindende kun for aktørene som er part i avtalen. Forlag vil dermed kunne velge å stå utenfor avtalen uten å være bundet. Situasjonen i Norge er at det kun er forlag som er medlem av Forleggerforeningen, og bokhandlere som er medlem av Bokhandlerforeningen som er part i avtalen. Den norske ordningen er hjemlet i en forskrift som gjør unntak fra konkurranseloven (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 133).

I Norge har det vært bransjeavtaler siden 1948. Avtalene har vært gjenstand for en rekke endringer opp gjennom årene. Et mål for forlagene har vært å bli kvitt returordningene som var en arv fra kommisjonshandelen. Fastprisperioden har også blitt kraftig redusert de senere årene. Avtalene har i tillegg i større grad åpnet for salg av bøker i andre salgskanaler (Fredriksten, 2006, s. 47). Bokmarkedet i Norge er altså regulert av en privat bransjeavtale mellom Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen. Avtalen har fra 1. mai 2005 fastslått at en fastpris satt av forlaget kan gjelde i utgivelsesåret pluss fire måneder. Før 2005 gjaldt avtalen utgivelsesåret pluss ett år.

Fra 2005 har det i tillegg vært fri konkurranse på lærebøker til grunnskole og videregående skole. Før 2005 var disse markedene regulert som det øvrige, det vil si med fastprisavtale i utgivelsesåret pluss følgende 12 måneder. Bokklubbene har ikke lenger enerett til å selge nye bøker med rabatt, men fra

2005 kan alle salgskanaler rabattere fastprisbundne bøker på inntil 12,5 prosent på utvalgte bøker (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 134).

Argumenter for og imot fastpris

Et av de viktigste argumentene som blir brukt av motstanderne av fastpris på bøker, er at dette er til hinder for konkurranse i bokmarkedet. «Da vises det ofte til at bokavtalen strider mot artikkel 53 i EØS-avtalen. Problemet er at det er en avtale mellom aktørene i bransjen. I andre land som har fastpris på bøker, er dette regulert gjennom boklover, som faller inn under kulturpolitikken og altså ikke er en del av konkurranselovgivningens område» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 77). De landene i Europa som har boklover er de følgende: Spania (1975), Frankrike (1981), Portugal (1996), Hellas (1997), Østerrike (2000), Italia (2001), Tyskland (2002), Nederland (2005), Slovenia (2014), og Belgia (2018). I 2013 var vi nær å få en boklov i Norge også, den ble vedtatt, men opphevet som følge av regjeringsskiftet i 2013. Den er ikke foreslått gjeninnført siden (Rønning og Slaatta, 2019, s. 77). Fra EUs side er boklover akseptert, mens bransjeavtaler er uønsket (Larsen, Rønning & Slaatta, 2012, s. 125).

Konkurransetilsynet har vært skeptisk til bokavtalen. «Det argumenteres med at den er et lite treffsikkert kulturpolitisk styringsmiddel; at den innebærer at det blir mindre konkurranse i bransjen; og at dette igjen fører til høyere priser på bøker» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 78).

Motsvaret fra blant andre Forleggerforeningen har vært at fastpris ikke betyr høyere priser.

Friprislandene i Vest-Europa er Sverige, Finland, Danmark, Island, Storbritannia, Irland og Sveits. Disse blir brukt som eksempler både for og imot friprissystem. Det har vist seg at bestselgere gjerne faller i pris i disse landene, mens tendensen er at smalere utgivelser blir dyrere.

Det kan også se ut til at fastpris-avtalene har bremset prisutviklingen i Norge. «I 1998 var den beregnede gjennomsnittsprisen for en bok utgitt i Norge 176 kroner. I 2017 var den gjennomsnittlige utsalgsprisen 188 kroner. Om man skal beregne hva prisen burde være ut fra inflasjonsraten i perioden, som var på 2,1 prosent, kommer man fram til at den gjennomsnittlige prisen for en bok da skulle vært 259 kroner» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 78). Hensikten med fastpris-avtalen er å bidra til et mangfoldig litteraturmarked. Den skal også gi bokkjøperne et vidt tilbud å velge i. Dette målet blir nådd gjennom at forlagene utgir et stort antall titler, også titler som ikke er typiske bestselgere. Fastprissystemet gir forlagene en grad av forutsigbarhet som gjør det mer attraktivt å gi ut smalere litteratur og mindre kjente forfattere. Den andre virkningen bokavtalen skal gi, er å sikre at det finnes bokhandlere over hele landet med godt utvalg av bøker (Rønning og Slaatta, 2019, s. 76).

I Sverige har man faktisk sett en reduksjon i antall bokhandlere etter innføringen av friprissystemet; «I en oversikt over endringene i medlemsbokhandlene i Sverige fra innføringen av friprissystemet ser man en klar nedadgående tendens fra 557 utsalgssteder i 1960 til 353 i 1988. Et markant fall skjedde i lokale bokhandlere utenfor de store byene i det friprissystemet kommer på plass tidlig på 1970-tallet» (Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen, Colbjørnsen, 2012, s. 52-53). I tillegg til at friprissystemet har gitt færre bokhandlere på landsbasis, mener bokhandlere at frie priser kan gi konkurransevidning. Dette er fordi frie priser på bøker gjør at «forlagene i Sverige ser muligheter for å utgi en ny bok i flere utgaver og distribuere dem til supermarkeder, varehus og lignende kort tid etter lanseringen eller ved lansering» (Fredriksen, 2006, s. 33). Denne konkurransevidningen kan gå utover bokhandlernes motivasjon og mulighet til å utvikle sitt litterære tilbud. «Bokhandlere kan risikere å kjøpe inn en bok til én pris, for så og oppleve at den samme boka i en annen utgave med lavere pris, selges i en konkurrerende salgskanal» (Fredriksen, 2006, s. 33).

Bokavtalen i Norge skal også «bidra til at store bokhandlerkjeder ikke kan sikre seg store rabatter på bestselgere, og dermed utkonkurrere mindre bokhandler; eller at bestselgerne fortrenger andre bøker» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 76). Dette er altså blitt realiteten i Sverige etter innføringen av friprissystemet, ifølge rapporten *Til bokas pris: utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa*: «Samtidig endret bokhandlene karakter fra personalintensive sortimentsbokhandlere til selvbetjeningsbutikker med stort sett gjenkjennbare titler i hyllene. Andelen bokomsetning som gikk over i supermarkeder steg mellom 1974 og 2005 fra 6 til 14 prosent, mens de tradisjonelle bokhandlene mistet sin betydning for omsetning» (Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen, Colbjørnsen, 2012, s. 53). Konklusjonen kan altså være at det mer markedsstyrte friprissystemet i Sverige gir et bokmarked som er mer fokusert på å selge bestselgere til en lav pris, mens det norske fastprissystemet vedlikeholder et større fokus på et større utvalg bøker med mindre konkurransepreg. Synet på bokbransjen som et unikt felt som krever spesialbehandling i møte med markedskrefter gjør seg gjeldene i Norge. Disse feltlogikkene er gjennomgående for de litteraturpolitiske virkemidlene man operer med i landet.

På den annen side, kan man si at det svenske friprissystemet også kan forsvares ved Bourdieus (2000) begrep «heteronome poler» fordi bokbransjen kan betraktes som en del av samfunnsområdet økonomi, og forlag som «nyter høy grad av anerkjennelse på litteraturfeltet, kan foreta økonomisk rasjonelle valg, slik som å utgi *Fifty shades of grey*, og dermed pådra seg tap av prestisje på litteraturfeltet (Halvorsen, 2020, s. 91-92). Samtidig som dette kan være en god strategi for forlaget, er den andre siden av polen at en annen forlegger bevisst kan velge strategier som er mindre økonomiske og kommersielle. Dette på bakgrunn av litteraturfeltets logikk om at litteratur er viktig i seg selv. På denne måten kan Bourdieus begrep heteronome poler legitimere både fast- og friprissystemet.

Biblioteket – en viktig aktør

Rønning og Slaatta (2019, s. 67) skriver at «(D)en viktigste og største aktøren i den litteraturpolitiske økonomien er bibliotekene». Biblioteksektoren er et økonomisk verktøy med stor påvirkningskraft for litteraturfeltet. I *NOU 2013: 4, Kulturutredningen 2014* finner vi følgende sitat om biblioteket under 15.5.1:

Utvalget viser til omtalen av folkebibliotekene i kapittel 12 og gjentar sin bekymring for konsekvensene av at folkebibliotekene er den lokale budsjettaperen i tiden etter 2005. Bibliotekene er en unik lokal kulturarena fordi de med sin lave tilgjengelighetsterskel er et samlingssted for bredde og dybde i de fleste kulturpolitiske betydninger. De er værested for den som søker opplysning og informasjon, de er kunnskaps- og opplevelsesreservoarer for lesere, utforskere og debattanter, de er formidlingssted for forfattere, oversettere og i økende grad for andre kulturutøvere (NOU 2013: 4 s. 310).

Sitatet fra Kulturutredningen 2014 beskriver en bekymring for konsekvensene av at folkebibliotekene er den lokale budsjettaperen i tiden etter 2005. Videre beskrives grunnene til hvorfor bibliotekene i det hele tatt er viktige arenaer i Norge. Det legges vekt på at de har en lav tilgjengelighetsterskel, de er med andre ord lett-tilgjengelige både mentalt og fysisk – de er et sted for alle, det koster ingenting å komme inn, og det er allment bestemt at det er en åpen samfunnsarena for alle aldersgrupper og sosiale klasser, etnisitet, funksjonsevne og så videre. Det legges i utredningen også vekt på bibliotekene som en arena for andre former for kulturutøvelse og som et opplevelsesreservoar. Det er i økende grad blitt slik at bibliotekene blir brukt som en bredere arena enn kun for lesing og informasjonssøking. Det er ikke vanskelig å påstå at bibliotekene kanskje er den viktigste arenaen for lesing og distribusjon av bøker, da det er den lettest tilgjengelige arenaen for de fleste. At folkebibliotekene er den lokale budsjettaperen i tiden etter 2005, er bekymringsfullt i så henseende. Hvis bibliotekene skal fortsette å være en kulturpolitisk sentral aktør for bøker og lesing, må de satses på.

Bibliotekloven i Norge

I Norge var mellomkrigsårene viktige for etableringen av rammeverket for landets kulturpolitikk. I denne perioden ble kulturpolitikken langt på vei sentralisert og nasjonalisert. Formaliseringen av folkebibliotekene som offentlig ansvar var en viktig del av dette. Allerede fra 1850-tallet hadde bibliotek og boksamlinger fått tildelt offentlige midler, men finansieringen og ansvar av dem var ikke lovregulert. Dette endret seg i 1935, da *Lov um folke- og skuleboksamlingar* ble vedtatt av Folkeopplysningsnemnden (Mangset & Hylland, 2017, s. 39).

Dagens formulering lyder slik:

«Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet, gjennom aktiv formidling og ved å stille bøker og andre medier gratis til disposisjon for alle som bor i landet. Folkebibliotekene skal være en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt. Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet. Bibliotekenes innhold og tjenester skal gjøres kjent. Folkebibliotekene er ledd i et nasjonalt biblioteksystem» (Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven) § 1.Målsetting).

Den svenske bibliotekloven

I SOU 2012: *Läsandets kultur – sluttbetänkande av Litteraturutredningen* kan vi lese følgende kapittelet om Kultursamverkansmodellen och läns- och regionbiblioteken.

Enligt 4 § bibliotekslagen (1996:1596) ska varje län ha ett länsbibliotek. I 4 § sägs att länsbiblioteket ska bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter (se ovan om förslag till ny bibliotekslag). För den kompletterande medieförsörjningen ska det också finnas en eller flera lånecentraler. Lagen specificerar inte vidare vad som ingår i andra regionala biblioteksuppgifter (s. 106).

Ifølge den svenske bibliotekloven skal altså hvert län ha ett bibliotek. Det setter standarden for hvor tilgjengelige bibliotekene skal være for Sveriges innbyggere. Sverige har per i dag 21 län og 290 kommuner (scb.se). I januar 2014 tredde en ny biblioteklov i kraft. Der står det: «Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla» (Riksdagen.se). Det blir av den nye loven vektlagt at bibliotekvirksomhet skal være tilgjengelig for alle, og at litteraturens stilling skal fremmes. I likhet med i Norge, er også *kulturell virksomhet* for øvrig en del av bibliotekets rolle i Sverige fra 2010-tallet. I *NOU 2013* kan vi lese at:

Bibliotekene er en unik lokal kulturarena fordi de med sin lave tilgjengelighetsterskel er et samlingssted for bredde og dybde i de fleste kulturpolitiske betydninger. De er værested for den som søker opplysning og informasjon, de er kunnskaps- og opplevelsesreservoarer for lesere, utforskere og debattanter, de er formidlingssted for forfattere, oversettere og i økende grad for andre kulturutøvere (NOU 2013: 4 s. 310).

Den nye forståelsen av biblioteket som en generell kulturarena, og ikke lenger et sted for rene litteraturaktiviteter, utvider dets demokratiserende rolle ytterligere. Som en arena med «lav tilgjengelighetsterskel» ifølge kulturutredningen, kan bibliotekene formidle ytterligere kunst- og kulturformer til et større publikum. Den nye svenske bibliotekloven vektlegger likevel bibliotekets spesielle fokus på litteraturen i paragraf 7: «Folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgång till litteratur».

Public Lending Right

Public Lending Right (PLR) er en ordning som går ut på at forfattere blir kompensert for sine bøker som er til utlån hos bibliotekene. Gjennom en lov om bibliotekvederlag i 1946, var Danmark var først ute. Den danske forfatteren Thit Jensen krevde allerede i 1918 at bibliotekene skulle kreve en avgift for bøkene som ble lånt ut. Argumentet var at forfattere burde kompenseres for de økonomiske tapene de led, som følge av at det var gratis for publikum å låne bøker. Jensen vant en sak i høyeste rett om prinsippet, men bibliotekvederlaget kom ikke på plass før etter annen verdenskrig (Rønning og Slaatta, 2019, s. 61-62). Etter inspirasjon fra Danmark kom ordningen til Norge i 1947, og til Sverige i 1954 (plrinternational.com).

PLR i Norge: bibliotekvederlaget

I Norge regnes bibliotekvederlaget for å være en kulturpolitisk ordning fordi ordningen ble begrunnet med et kulturpolitisk formål om å fremme produksjon av ny norsk litteratur. Dette til forskjell fra den danske loven, som ble begrunnet i opphavsretten (Rønning og Slaatta, 2019, s. 62). Ordningen i Norge er til for å kompensere opprinnelige rettighetshavere slik som forfattere for bruken av deres verker i norske bibliotek. Det er et juridisk styringsverktøy for å nå en litteraturpolitisk målsetting.

Bibliotekvederlaget skal bidra til å fremme norsk språk og litteratur, og hjelpe til å trygge forfatteres inntektsmuligheter. «Dette får store konsekvenser for hvordan vederlaget fordeles: Vederlaget beregnes på bakgrunn av mål på omfanget av det samlede utlånet, ikke på bakgrunn av antall utlån per verk» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 62). Midlene fordeles så til forfatterforeningenes fond, og blir videre fordelt gjennom stipendordninger foreningene har. Dermed går vederlagene til å *skape* nye verk, og fungerer ikke som en ren kompensasjon til forfatterne. Hvis vederlaget kun var opphavsrettslig begrunnet, ville det betydd at forlag og utenlandske forfattere hadde blitt omfattet av loven.

Staten bevilger vederlag gjennom statsbudsjettet til i alt 16 fond årlig. Disse fondene fordeler så igjen midler til nålevende rettighetshavere. Bibliotekvederlaget er en ordning som står utenom forlagene. I 2006 var det samlede vederlaget 72 millioner kroner, mens det i 2010 utgjorde 86,7 millioner kroner

(Oslo Economics, 2011, s. 25). Det er et resultat av forhandlinger mellom rettighetshaverne og Staten ved Kultur- og kirkedepartementet, og legger fram for Stortinget til godkjenning og bevilgning. I 2019 kom en ny vederlagsordning på plass. Avtalen er treårig og gjelder fra 2019 til 2021. I takt med konsumprisindeksen vil det være en årlig økning. Til sammen ble 126 millioner kroner fordelt mellom 28 vederlagsberettigede organisasjoner i 2019. Dette tilsvarer en økning på 8 millioner fra året før (Regjeringen, 2019).

Bibliotekersättningen

I SOU 2012: *Läsandets kultur – sluttbetänkande av Litteraturutredningen*, beskrives formålet med det svenske biblioteksvederlaget. I kapittel 6 *Ersättningar, stipendier och bidrag*, blir Bibliotekersättningen nevnt først. Bibliotekersättningen er en ordning som er til for å kompensere for tapt inntekt til opphavspersonen av verket. Ordningen er en versjon av det som internasjonalt kalles Public Lending Right (PLR). Bakgrunnen for PLR er at opphavsretten til åndsverk gjelder i opphaverens levetid og 70 år etter opphaverens død (SOU 2012: 65, s. 162). Beslutningen om å innføre bibliotekersättningen i Sverige var basert på at lån av bøker i bibliotek innebar en samfunnsnyttig bruk av forfatternes verk og at det derfor var rimelig med en godtgjørelse. Det ble også vektlagt et sosialt og kulturpolitisk ønske om å forbedre den økonomiske situasjonen til forfatterne. Fordi man ønsket en allmenn rett til frie boklån, ble det besluttet at ordningen skulle finansieres av staten og ikke gjennom låntageravgifter (SOU 2012: 65, s. 170). Erstatningen til opphavspersonen går gjennom Sveriges författarfond. Forfatterfondet får midlene til dette formålet fra staten (SOU 2012: 65, s. 172). Hvor mye som overføres til fondet hvert år kommer an på antall lån. Erstatningen regnes ut fra hvert hjemlån fra folk- og skolebibliotek av originale verk som i dag er på 1, 35 svenske kroner. For hvert referanseeksemplar gis fire ganger så mye (SOU 2012: 65, s. 176). Bibliotekersättningen fremheves som en av hjørnesteinene i den svenske litteraturpolitikken. Den forvaltes av Sveriges författarfond og utgjorde omtrent 127 millioner svenske kroner i 2010 (Oslo Economics, 2011, s. 25). Bibliotekersättningen er finansiert av den svenske staten og gjelder for utlån av litterære verk i folke- og skolebibliotekene. Utlån ved andre bibliotek, som for eksempel forskningsbibliotek, omfattes ikke av bibliotekersättningen (SOU 2012: 65, s. 167).

5. Konklusjon

Denne oppgaven har undersøkt problemstillingen:

På hvilken måte fremmes lesing og distribusjon av bøker gjennom litteraturpolitiske virkemidler i Norge og Sverige i dag, som beskrevet i kulturpolitiske dokumenter? På hvilke punkter skiller de seg fra hverandre og på hvilke ligner de?

Underspørsmål jeg også har sett på er:

- Reflekterer støtteordningene for litteratur sosialdemokratiske verdier?
- Hvilke ulike litteraturpolitiske virkemidler benytter Norge og Sverige?
- Hvilken rolle spiller innkjøpsordninger som virkemidler i Norge?

Reflekterer støtteordningene for litteratur sosialdemokratiske verdier?

For å svare på dette underspørsmålet har jeg undersøkt hva som overordnet gjør den nordiske kulturpolitikken unik. Den nordiske kulturpolitikken har flere kjennetegn og særegenheter som skiller den fra kulturpolitikken som føres i andre vestlige land. I *The International Journal of Cultural Policy* beskrives noen spesifikke kjennetegn for denne tendensen. Noen av de sentrale punktene som pekes på er at kulturpolitikken er velferdsorientert med blant annet ordninger som offentlige stipendier og at interesseorganisasjoner står sterkt, med tilsvarende korporative bånd til offentlige myndigheter.

Den velferdsorienterte modellen som gjenspeiler seg i den nordiske kulturpolitikken, henger tett sammen med den sosialdemokratiske arven. Den sentrale idéen er at kunst og kultur kan bidra til å utvikle demokratiet. Dermed er det viktig for velferdsstaten å kunne legge til rette for at samfunnsborgerne for delta i et så omfattende kulturliv som mulig (Rønning og Slaatta, 2019, s. 48). Ifølge Duelund (2003) bygger den velferdskulturpolitiske modellen på et klassisk opplysnings- og dannelsesideal som omfatter den estetiske dannelsen. Spesifikt for litteraturfeltet peker Johannisson, Lindsköld og Sandin (2012) på at den svenske litteraturpolitikken kan, på linje med den øvrige kulturpolitikken i landet, betraktes som en demokratipolitikk. Målsetningene om at så mange medborgere som mulig skal kunne skape og ta del i skjønnlitteratur gjennom offentlig tilrettelegging og økonomiske ressurser bekrefter de sosialdemokratiske og velferdspolitiske grunntankene i de nordiske landene.

Prinsippet om armlengdes avstand er «et slags kulturpolitikkenes forsvarsprinsipp for kunstens autonomi» (Mangset 2012). Kunstnerne interesseorganisasjoner står sterkt i de nordiske landene – det vil si at statsformen er *korporativ*. Særlig gjelder dette for Sverige, skriver Mangset (2015). I prinsippet skulle det være «en grunnleggende motsetning mellom kunstens autonomi og kvalitetslogikk på den ene siden og interesseorganisasjonenes velferds- og demokratilogikk på den andre» skriver Mangset (2015) videre om utfordringene med korporatisme i kulturpolitikken. På litteraturfeltet er de norske innkjøpsordningene et eksempel på interesseorganisasjoners medvirkning; de ble til grunnet avtaler mellom forleggerforeningene og Den norske forfatterforening og Kulturrådet/staten på den andre siden.

Mangset (2015) peker på at grunnen til at korporatismen står sterkt i de nordiske landenes kulturpolitikk kan være at «kultur er en liten og økonomisk svak politisk og forvaltningsmessig sektor». Det fører til et behov for folk som taler dens sak gjennom interesseorganisasjoner. Man kan kanskje snu på det og si at den korporative samfunnsmodellen gjenspeiler et generelt trekk hos skandinaviske land – velferdspolitiske og sosialdemokratiske verdier som tror på kunst og kultur som en demokratibyggende instans jamfør Duelund.

Hvilke ulike litteraturpolitiske virkemidler benytter Norge og Sverige?

Felles for landene er at de benytter seg av følgende litteraturpolitiske virkemidler i dag: *arbeidsstipend og garantiinntekter til kunstnere*, som har til formål å stimulere til nyskaping ved å dempe den økonomiske usikkerheten forfatterne står overfor.

Produksjonsstøtte som skal redusere forlagenes kostnader ved utgivelser og dermed senke utsalgsprisen i bokhandelen.

Redusert moms som skal stimulere til lavere bokpriser og større bredde i utgivelsene.

Biblioteklov som skal fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet, gjennom å stille bøker og andre medier gratis til disposisjon for alle som bor i landet.

En form for *Public Lending Right* (PLR) som skal kompensere opprinnelige rettighetshavere for bruken av deres verker i bibliotek.

De to viktigste litteraturpolitiske virkemidlene som skiller Norge og Sverige i dag er innkjøpsordningene og fripris/fastprissystemet. I Norge har innkjøpsordningene eksistert som en

hjørnestein for litteraturpolitikken siden 1965. Endringer som kom i 2020 truer de små forlagene fordi det kan bli for økonomisk risikabelt å trykke opp eksemplarer av bøker å sende inn til vurdering til innkjøpsordningen og kan dermed svekke det litterære mangfoldet. I Sverige er det ikke innkjøpsordninger på lik linje som i Norge, men de har Statsbidraget till utgiving av litteratur (utgivningsstödet).

I Sverige opererer man med frie priser på bøker som gir større konkurranse på markedet. Slik har det vært siden 1970. Blant forlag og forhandlere i Sverige, er det i dag ikke stemning for å gjeninnføre fastprissystemet. Derimot kunne nok svenske forfatterorganisasjoner tenke seg å gå tilbake til fastpris på bøker. Argumentene deres er at friprissystemet ikke sikrer forfattere stabilitet og sikkerhet slik som en fastprisordning ville kunne gjort. Bruken av fastpris er et vanlig litteraturpolitisk virkemiddel, og brukes som i Norge mange andre steder i verden. Ifølge Forleggerforeningen er det norske fastprissystemet et av de mest konkurranseutsatte sammenlignet med andre land; fastprisperioden er relativt kort, og bokhandlere har mulighet til å sette en høy rabatt på bøker bundet av fastprisen.

Formålet med Bokavtalen i Norge, som er et økonomisk styringsverktøy innenfor litteraturpolitikken, er at den skal ivareta interessene til andre enn bestselgerforfatterne og de som leser dem. Sagt med andre ord skal den regulere markedet til å ikke dreie seg kun om hvilke titler som selger best. Den skal samtidig påse at store bokhandlerkjeder ikke kan sikre seg store rabatter på bestselgere, og dermed utkonkurrere mindre bokhandler (Rønning og Slaatta, 2019, s. 76). Rapporten *Til bokas pris: utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa*, konkluderer med at nettopp dette er blitt realiteten i Sverige etter innføringen av friprissystemet i 1970. Forfatterne av rapporten beskriver at bokhandlerne der endret karakter «fra personalintensive sortimentsbokhandlere til selvbetjeningsbutikker med stort sett gjenkjennbare titler i hyllene» (Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen, Colbjørnsen, 2012, s. 53). En stor andel av bokomsetningen gikk over til supermarkedene, og antallet bokhandlere ble redusert etter innføringen av friprissystemet (Rønning et al., 2012, s. 52-53).

Likefullt argumenteres det av fastpris-motstanderne for at fastpris på bøker er til hinder for konkurranse i bokmarkedet. Konkurransetilsynet har også stilt seg skeptisk til bokavtalen. «Det argumenteres med at den er et lite treffsikkert kulturpolitisk styringsmiddel; at den innebærer at det blir mindre konkurranse i bransjen; og at dette igjen fører til høyere priser på bøker» (Rønning og Slaatta, 2019, s. 78). Forleggerforeningen og andre har gitt som motsvar at fastpris ikke betyr høyere priser. Situasjonen har vist seg å være mer nyansert, fordi det er slik at bestselgerne ser ut til å ha en jevnt over lavere pris i landene med friprissystem, mens smalere utgivelser gjerne blir dyrere. Det vil si at man får et konkurransepreget system der bestselgerne er mer tilgjengelige for kjøperen.

Fastpris-avtalene i Norge har tilsynelatende bremsset prisutviklingen i Norge: gjennomsnittsprisen for en bok utgitt i Norge i 1998 var 176 kroner. I 2017 var gjennomsnittsprisen for samme kategori 188 kroner. Inflasjonsraten i perioden var på 2,1 prosent, som skulle gitt en gjennomsnittlig pris på 259 kroner (Rønning og Slaatta, 2019, s. 78). Hensikten med fastpris-avtalen er å stimulere til et mangfoldig litteraturmarked. Veien til mangfoldighet er ved å støtte forlagene til å gi ut et stort antall titler, ikke bare antatte bestselgere. Fastprissystemet gir forlagene en grad av forutsigbarhet som igjen gjør det tryggere å gi ut smalere litteratur og mindre kjente forfattere. Det gir bokkjøperne et vidt tilbud. Det skal også finnes bokhandlere over hele landet, med et godt utvalg av bøker. Fastpris- og fripris-systemene har ulike konsekvenser og muligheter. Det markedsstyrte fripris-systemet man har valgt i Sverige er mer fokusert på å selge bøker til en lav pris, gjerne bestselgere, mens det norske fastprissystemet stimulerer til mer bredde og mangfold i utvalget.

Hvilken rolle spiller innkjøpsordninger som virkemidler i Norge?

Innkjøpsordningene kan sies å være delvis korporative. Dette fordi interesseorganisasjoner på det litterære feltet (forleggerforeningene, Den norske Forfatterforening) har hatt mye å si for utformingen av dem sammen med Kulturrådet og staten (Vestheim 2001). Mangset og Hylland (2017) peker også på at interesseorganisasjonene har vært med som aktive parter når det er blitt gjort endringer av ordningene. Innkjøpsordningene ble lansert i 1965, som en prøveordning. De ble til en fast ordning i 1969. Opprettelsen av ordningene kom som en reaksjon på økende påvirkning fra amerikansk populærkultur og en påfølgende bekymring for norsk språk og kultur.

I dag har vi åtte innkjøpsordninger for litteratur:

- Den automatiske innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for voksne, 773 eksemplarer av bøker (623 p-bøker og 150 e-bøker)
- Den selektive innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for voksne, 773 eksemplarer av bøker (623 p-bøker og 150 e-bøker)
- Den automatiske innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for barn og unge, 1720 eller 1750 eksemplarer av bøker for barn og unge (hhv. 1650 p-bøker for barn og unge t.o.m. 4 trinn og 1680 p-bøker for barn og unge f.o.m. 5. trinn, samt 70 e-bøker)
- Den selektive innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for barn og unge, 1720 eller 1750 eksemplarer av bøker for barn og unge (hhv. 1650 p-bøker for barn og unge t.o.m. 4 trinn og 1680 p-bøker for barn og unge f.o.m. 5. trinn, samt 70 e-bøker)
- Oversatt litteratur, 542 eksemplarer (502 p-bøker og 40 e-bøker)
- Ny norsk sakprosa, 773 eksemplarer (703 p-bøker og 70 e-bøker)

- Ny norsk sakprosa for barn og unge, 1720 eller 1750 eksemplarer (hhv. 1650 p-bøker for barn og unge t.o.m. 4 trinn og 1680 p-bøker for barn og unge f.o.m. 5. trinn, samt 70 e-bøker)
- Tegneserier (1680 eksemplar av bøker for barn og unge og 703 eksemplarer av bøker for voksne) (Kulturrådet.no).

(Bjerke 2020) beskriver innkjøpsordningene som svært vellykket ifølge alle utredninger og evalueringer til nå. Oslo Economics (2011) peker for eksempel på ordningene som billige og treffsikre med lave administrative kostnader. Likevel har innvendingene mot ordningene vært flere. En av de mest sentrale innvendingene, er frykten for manglende armlengdes avstand. Oslo Economics deler formålet til innkjøpsordningene i to: å stimulere til utgivelser og å støtte spredning av litteratur. Som virkemiddel er innkjøpsordningene effektive fordi de øker antallet utgivelser grunnet at den økonomiske risikoen knyttet til en bokutgivelse blir lavere. Et mulig problem kan være at ordningene stimulerer til bøker med lavere kvalitet, fordi de kan være lite selektive.

Tre formelle kvalitetskriterier ble innført i 2015. De påmeldte titlene skal «fremstå som helhetlige litterære verk, inneha tilstrekkelige kunstneriske, språklige og håndverksmessige kvaliteter og ha vært underlagt et nødvendig redaksjonelt arbeid (Bjerke, 2020). Oterholm (2016) peker på at kvalitetsvurderinger først og fremst utøves og begrunnes gjennom praktisk skjønnsutøvelse, og ikke kan legitimeres gjennom teori. Linnéa Lindsköld vektlegger at det finnes konkrete forskjeller mellom det kulturpolitiske kvalitetsbegrepet, som må forholde seg til demokratiske prinsipper, og det kunstneriske kvalitetsbegrepet som må forstås institusjonelt (Lindsköld 2016).

Videre forskning

I kategorien sammenlignende studier er det gjort mye spennende forskning på kulturfeltet de siste årene. De norske innkjøpsordningene er undersøkt i dybden av flere forskere. De svenske støtteordningene for litteratur finnes det mindre forskning på, det ville derfor være interessant å se nærmere på disse og kanskje mer inngående enn jeg har gjort i denne avhandlingen. Man kunne også undersøkt de tre skandinaviske landene parallelt og sett hvordan Danmark står litteraturpolitisk i forhold til Norge og Sverige. Flere inngående sammenlignende studier om nordisk litteratur spesifikt ville også kunne være spennende. Det finnes mange sammenlignende forskningsartikler som handler om kulturpolitikk generelt, men ikke like mange om litteraturens politikk. Flere forskningsprosjekter om den korporative tradisjonens innvirkning på litteraturen ville vært spennende og nyttig. Flere studier om armlengdes avstand på litteraturfeltet spesifikt, gjerne i et komparativt perspektiv, kunne også gitt mer innsikt.

Den norske og svenske litteraturpolitikken er forankret i velferdskulturpolitiske- og sosialdemokratiske målsetninger. Dette skiller den fra andre sammenlignbare vestlige land. Sverige lener mot en mer markedsliberal styring av sin litteraturpolitikk hovedsakelig på grunn av frie bokpriser. Den korporative tradisjonen vi har i Norden reflekteres også i litteraturpolitikken. Den kan gjøre armlengden kortere eller være en trussel for den, alt etter som hvordan man forstår denne tradisjonen.

Interesseorganisasjoners innvirkning kan være en negativ eller positiv. Mangset (2012) beskriver organiseringen av den svenske og den norske statlige kulturforvaltningen som parallell, og et sted mellom de idealtypisk britiske og franske modellene. Den svenske armlengden kan sies å være kortere enn den norske, på bakgrunn av måten det svenske kulturrådet er sterkt integrert i det svenske statsapparatet. Et viktig kjennetegn ved den nordiske kulturmodellen er at interesseorganisasjoner er forholdsvis sterke med sterke korporative forbindelser mellom offentlige myndigheter og organisasjonene. Utfordringene ved denne korporative kultur- og samfunnsmodellen kan være at kunstens autonomi og kvalitetslogikk utfordres av interesseorganisasjonenes velferds- og demokratilogikk (Mangset 2015). Innkjøpsordningene i Norge kan sies å være delvis korporative på grunn av deres forankring i og tilknytning til interesseorganisasjoner på litteraturfeltet. Det finnes ikke et tydelig svar på om kunstens autonomi blir svekket av sterke interesseorganisasjoner. Fordi kultur er en liten og økonomisk svak sektor i Norge og Sverige, trengs sterke talspersoner, blant annet i form av nettopp interesseorganisasjoner.

Referanser/litteraturliste

- Andreassen, Trond. (2006). *Bok-Norge. En litteratursosiologisk oversikt*. (3. utg). Oslo: Universitetsforlaget
- Bjerke, Paul. Halvorsen, Lars J. (2020). Kapittel 3: Det litterære felt i 2020. I P. Bjerke (Red.) *Logikker i strid: Kulturrådets virkemidler på litteraturfeltet* (1. utgave, s. 8-38). Bergen: Fagbokforlaget.
- Bjerke, Paul. Halvorsen, Lars J. (2020). Kapittel 1: Strid mellom logikker. I P. Bjerke (Red.) *Logikker i strid: Kulturrådets virkemidler på litteraturfeltet* (1. utgave, s. 8-38). Bergen: Fagbokforlaget.
- Bourdieu, Pierre. (2000). *Konstens regler*. Stockholm: Brutus Östlings.
- Duelund, Peter (red.) (2003) *The Nordic Cultural Model*. København. The Nordic Cultural Institute. S. 539.
- Enge, C. og Pettrém, M, T. (2020, 22. april). *De små forlagene kan forsvinne*. Aftenposten, s. 32.
- Esping-Andersen, G. (1990). The Three Political Economies of the Welfare State. *International Journal of Sociology*, 20(3), 92-123.
- Fidjestøl, Alfred (2015). *Eit eige rom. Norske kulturråd 1965–2015*. Oslo: Samlaget.
- Fredriksen, T. (2006). *Bok og marked - en komparativ rapport* (Kulturudvalget KUU alm. del - Bilag 116 Offentligt). Hentet fra <https://www.ft.dk/samling/20051/almdel/kuu/bilag/116/259079.pdf>
- Furuland, L. (1997). Litteratur och samhälle: om litteratursociologin och dess forskningsfält. I L. Furuland & J. Svedjedal (Red.), *Litteratursociologi*. (s. 16–49). Lund: Studentlitteratur.
- Johannisson, J. Lindsköld, L. Sandin, A S. (2012), Läsningen av den goda boken: Litteraturpolitik som demokratipolitik. I U. Carlsson & J. Johannisson (Red.) *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen*. (s. 337-341). Göteborg: Nordicom.
- Kaasa, M. (Red.). (2009). *Innkjøpsordningene. En sterk kulturpolitikk* (Red. Monica Kaasa). Oslo: ABM-utvikling.
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1968). St. Meld nr. 16 (1968-1969, Norsk kulturfond – innstilling om innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur. Oslo: Det kgl. Kirke- og undervisningsdepartement.
- Kulturrådet (2014). *Utfyllende notat om endringer i de automatiske innkjøpsordningene*. Notat til R 5/14. Oslo: Kulturrådet.
- Kvarv, Sture (2014). *Vitenskapsteori – tradisjoner, posisjoner og diskusjoner* (2. utg). Oslo: Novus forlag.

- Larsen, Håkon. Rønning, Helge. & Slaatta, Tore. (2012). Europeisk bokpolitikk. Prisregulering som kulturpolitisk virkemiddel. Nordisk kulturpolitisk tidsskrift, 01-2012 (vol. 15.), s. 121-148
<https://www.idunn.no/eBook?marketplaceId=2000&languageId=1&method=getIssuePDFVersionFromProduct&productLogicalTitle=nkt/2012/01/pdf>
- Mangset, Per. Hylland, Ole Marius. (2017) *Kulturpolitikk. Organisering, legitimering og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mangset, Per, (1995). Kulturpolitiske modeller i Vest-Europa. I: G. Arnestad, (Red.), *Kulturårboka 1995*. Oslo: Det Norske Samlaget, 12–41.
- Mangset, Per. (2015). Om den korporative tradisjonen i nordisk kulturpolitikk – med særlig vekt på den svenske kulturpolitikens historie. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*, vol. 18, Nr. 1-2015 s. 41–65. Centrum för kulturpolitisk forskning.
- Mangset Per, Anita Kangas, Dorte Skot-Hansen & Geir Vestheim (2008) Nordic cultural policy, 14:1, 1-5, DOI: 10.1080/10286630701856435 <https://doi.org/10.1080/10286630701856435>
- Mangset, Per (2012) *En armlengdes avstand eller statens forlengede arm? Et notat om armlengdesprinsippet i norsk og internasjonal kulturpolitikk*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kud/styrer_raad_utvalg/kulturutredningen/mangset_armlengdes_avstand.pdf
- Meld. St. 8 (2018-2019) s. 57
- Naper, Cecilie (1997) *Lesestoff eller hyllefyll? HiO Rapport nr.5*, Oslo
- Norges offentlige utredninger 2013: 4 NOU *Kulturutredningen 2014*
- Oslo Economics, Simonsen Advokatfirma og Oeconomica (2011) *Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler*. Oslo: Oslo Economics. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kud/kulturvernnavdelingen/rapporter_utredninger/utredning_om_litteratur-og_spraakpolitiske_virkemidler_2012.pdf
- Rønning, Helge. & Slaatta, Tore. (2019). *Litteraturpolitikens verktøykasse. Den norske modellen* (1. utg). Falun: Pax Forlag.
- Rønning, Helge & Slaatta, Tore. (2013) Makt og endring i den litterære institusjon i J.K Smidt. T. Vold, & K. Oterholm (Red.). (2013). *Litteratursosiologiske perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rønning, Slaatta, Torvund, Larsen, Colbjørnsen (2012) *Til bokas pris – utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kud/kulturvernnavdelingen/rapporter_utredninger/utredning_av_litteraturpolitiske_virkemidler_i_europa_2012-2.pdf
- Smidt, Jofrid Karner. Vold, Tonje. & Oterholm, Knut. (Red.). (2013). *Litteratursosiologiske perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.

SOU 2012:65 *Stöd till utgivning och distribution av litteratur*

SOU 1997:141 *Utredningen om boken och kulturtidskriften, Boken i tiden: betänkande*, 1997, s. 277 Hentet fra <https://www.regeringen.se/49bb9b/contentassets/fad462d027184675ae2faed22ab31779/del-3-boken-i-tiden>

Statens kulturråd (2018) *Mångfald, kvalitet och fördjupning: uppföljning av Kulturrådets stöd till litteratur 2014 – 2018*. Hentet fra <http://www.e-magin.se/paper/f8fmxqcx/paper/1#/paper/f8fmxqcx/1>

Steiner, Ann. (2012) Läsarnas marknad, marknadens läsare. Reflektioner över litteraturens materiella villkor. I U. Carlsson & J. Johannisson (Red.) *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen*. (s. 23-38). Göteborg: Nordicom

Storsul, Tanja (2012). Mediepolitikk, I: Kristin Orgeret (red.), *Norske medier – journalistikk, politikk og kultur*. Oslo: Cappelen Damm Høyskoleforlaget. Kapittel 7.

Thompson, J.B. (2010). *Merchants of culture. The publishing business in the twenty-first century*. Cambridge: Polity Press.)

Vestheim, G. (2003) Kulturpolitikk, demokrati og legitimitet. I: S. Sörlin (Red.): *Kulturen i kunnskapssambället. Om kultursektorns tilväxt och kulturpolitikens utmaningar* (s. 255-181). Nora: Nya Doxa.

Vestheim, G. (2001) *Ni liv. Om legitimitet og overlevingsevne i innkjøpsordningane for ny norsk skjønnlitteratur*. Norsk kulturråd, rapportserien, nr. 25/2001.

Nettsider:

Forleggerforeningen. *Bokavtalen og fastpris*. Hentet fra <https://forleggerforeningen.no/vi-mener/rammebetingelser/bokavtalen/> (sist lastet opp 2. september 2020)

Kulturrådet.no (sist endret 20.04.2021) *Innkjøpsordningane for litteratur*. <https://www.kulturradet.no/innkjopsordningane>

Kulturrådet.se (2020). *Kulturrådet højer litteraturstødet*. Hentet fra <https://www.kulturradet.se/nyheter/2020/kulturradet-hojer-litteraturstodet/>

Kulturrådet.se (u.år.) *Nationella minoriteters kultur och minoritetspråk*. Hentet fra <https://www.kulturradet.se/i-fokus/nationella-minoriteters-kultur/> 28.04.21

Lovdata. *Forskrift om statens stipend og garantiinntekter for kunstnere*. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1998-09-16-936>

Lovdata. *Kapittel I. Folkebibliotekenes formål og virksomhet*. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108>

plrinternational.com, u.å., avsnitt to. Hentet fra: <http://plrinternational.com/about>

Regjeringen.no (sist oppdatert 01.04.2020). *Minoritetsspråkpakten*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/minoritessprakpakta/id86936/>

Regjeringen. (2019, 8. august). *Pressemelding. Ny ordning for bibliotekvederlaget styrker kunstnerøkonomien*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ny-ordning-for-bibliotekvederlaget-styrker-kunstnerokonomien/id2663784/>

Riksdagen.se *Bibliotekslag (2013:801)* https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

SCB *Län och kommuner*. Hentet fra <https://www.scb.se/hitta-statistik/regional-statistik-och-kartor/regionala-indelningar/lan-och-kommuner/>.

SOU 2012:65. Regeringskansliet 27.09.12. *Läsandets kultur* Hentet fra: https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2012/09/sou-201265/?TSPD_101_R0=088d4528d9ab2000663a0c439c1deb34f071f1e5d80237d49dde1e0cce4bdf5431785dc07ae9aac70894c9344b143000c65432ce4b3437e73ec2606904ece70a42f9255d033a636d7fb11f1407061ad2b356fed520967b8b07687c9b5b1d55bc

SOU 2012:10 *Läsarnas marknad, marknadens läsare* Hentet fra: https://www.nordicom.gu.se/sv/system/tdf/publikationer-hela-pdf/lasarnas_marknad_marknaden_lasare.pdf?file=1&type=node&id=10323&force=0

Sveriges Författarförbund. *Forfattarförbundet.se*, u.å. *Biblioteksersättning*. Hentet fra: <https://forfattarforbundet.se/radgivning/arvodesrekommendationer/biblioteksersattning/>

Masteroppgave:

Holmboe, Line Elise (2012). *På armlengdes avstand fra markedets usynlige hånd. En studie av nyetableringer i forlagsbransjen*. Hentet fra https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/bitstream/handle/11250/2438854/Holmboe_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Oversikt over tabeller og figurer

KULTURPOLITISKE STYRINGSVERKTØY

Juridiske	Økonomiske	Pedagogiske/Infrastrukturelle
ytringsvern	innkjøpsordningene	folkebibliotekene
opphavsrett	Statens kunstnerstipend	pliktavleveringssystemet
kontraktsrett	Støtte til litteraturformidling	litteraturhusene, forfatterformidling mm.

NÆRINGSPOLITISKE STYRINGSVERKTØY

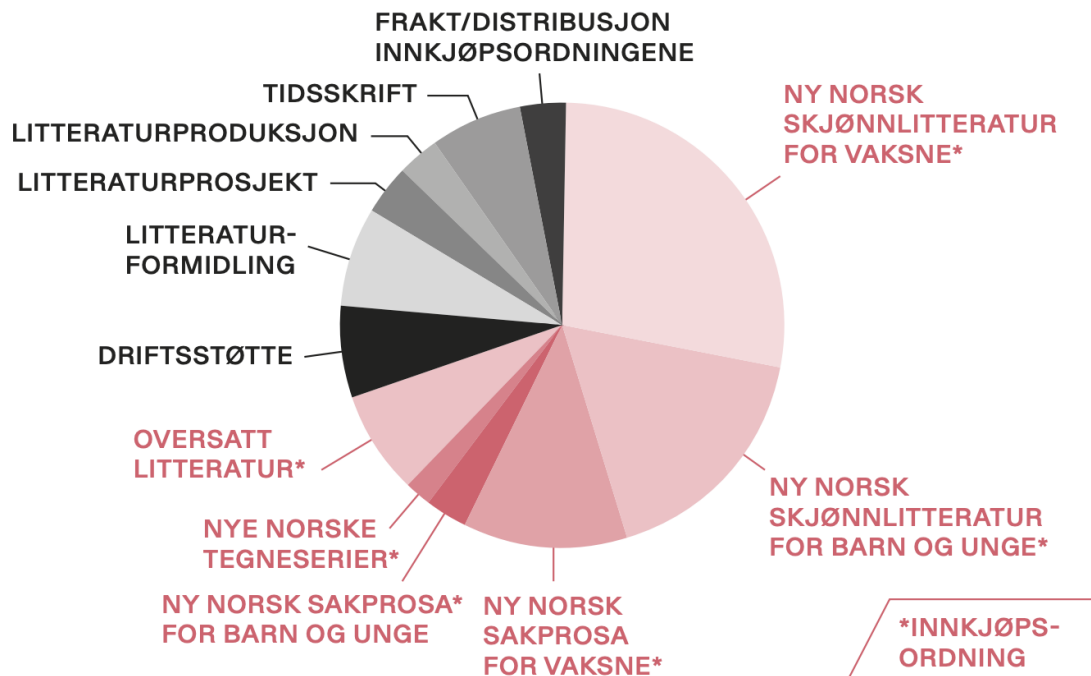
Juridiske	Økonomiske	Pedagogiske/Infrastrukturelle
konkurranse lovgivning-	skatt	ambassadenes kulturformidling
evt. boklov	momsfritak	utenrikspolitisk rettet kulturpolitikk
	fastpris	tilrettelegging for digital utvikling
	NORLA, støtte til oversettelser	

KUNNSKAPSPOLITISKE STYRINGSVERKTØY

Juridiske	Økonomiske	Pedagogiske/Infrastrukturelle
lov om allmenn utdanning UH-loven	samordnet innkjøp av pensumslitteratur til skolene	skolebibliotekene
	finansiering av publisering med åpen tilgjengelig gjøring i UH-sektoren	lesekampanjer
		tilrettelagte bøker

Figur fra *Litteraturpolitikens verktøykasse* (2019), s. 30.

Figuren under viser fordeling av avsetninger til litteratur i 2019:

Figur fra Logikker i strid s. 11

Tabell over virkemidler i Norge og Sverige

Virkemiddel	Formål	Norge	Sverige
Innkjøpsordninger	<p>Sikre at ny litteratur blir kjøpt inn til folkebibliotekene. Bidra til større bredde og mangfold i litteraturen i Norge. Bøte på markedssvikt.</p> <p>Å forsterke de økonomiske insitamentene for forlaget, og garantere for et minsteopplag til fordeling fra forlaget til biblioteket.</p>	<p>Ja, selektive og automatiske innkjøpsordninger for litteratur med norskspråklighet som høyeste prioritet.</p> <p>De norske innkjøpsordningene er unike, og illustrerer hvordan bokbransjen fungerer i et samspill mellom statlige organer, private forretningsaktører og organisasjoner.</p>	<p>Nei, men utgivningsstødet har noen av de samme målsetningene. Selektive støtteordninger til individuelle titler i alle kategorier: ny svensk skjønnlitteratur, oversettelser, svenske og utenlandske klassikere, faglitteratur samt barne- og ungdomslitteratur. For å så langt som mulig unngå statlig styring av utgivelsen ble størsteparten av støtten gitt som etterhåndsstøtte (efterhandsstöd). Støtten til faglitteraturen og den klassiske litteraturen ble gitt som produksjonsstøtte på forhånd.</p>
Distribusjonsstøtte	<p>Å gi ut bredere litteratur gjennom å støtte små forlag. Å øke tilgjengeligheten av kvalitetslitteratur.</p> <p>Å fremme mangfold, kvalitet og dybde i utgivelsen av litteratur samt å fremme spredning og lesing av litteratur.</p>	<p>Ja, innkjøpsordningne er en form for distribusjonsstøtte.</p>	<p>Ja, det svenske <i>distributionsstödet</i> ligner på de norske innkjøpsordningene ved at Kulturrådet betaler forlagene for bøkene som leveres til bibliotekene.</p>
Arbeidsstipend og garantiinntekter	<p>Å stimulere til nyskapning ved å dempe den økonomiske usikkerheten forfatterne står overfor.</p>	<p>Ja, I Norge er det fem medlemsorganisasjoner for norske forfattere og oversettere</p>	<p>Ja, i Sverige er det to medlemsorganisasjoner for forfattere og oversettere. Sveriges Författarfond fordeler statlig biblioteksersättning og stipendier til forfattere, bokillustratører og oversettere.</p>

Produksjonsstøtte	Å redusere forlagenes kostnader ved utgivelser og dermed senke utsalgsprisen i bokhandelen.	Ja , Norsk kulturråd har produksjonsstøtteordninger til bildebøker for barn og unge, tegneserier, nynorsk litteratur, klassikere, uke- og månedsaviser, tidsskrift samt norsk faglitteratur	Ja , Förordningen for statsbidrag til utgivning av litteratur, kulturtidsskrifter og lesefremmende innsatser
Redusert moms	Lavere bokpriser, med større bredde i utgivelsene.	Ja .	Ja , 6 prosent moms på trykte bøker.
Fastpris på bøker	Å ivareta interessene til andre enn bestselgerforfatterne og de som leser dem.	Ja , i form av Bokavtalen. Ifølge Forleggerforeningen er det norske fastprissystemet et av de mest konkurranseutsatte sammenlignet med andre land.	Nei .
Fripris på bøker	Gi lavere bokpriser og en mer dynamisk utvikling i bransjen.	Nei .	Ja , I Sverige opererer man med frie priser på bøker som gir større konkurranse på markedet. Slik har det vært siden 1970.
Biblioteklov	Å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet, gjennom aktiv formidling og ved å stille bøker og andre medier gratis til disposisjon for alle som bor i landet.	Ja , Lov um folk- og skuleboksamlingar ble innført i 1935.	Ja , Ifølge den svenske bibliotekloven skal hvert <i>län</i> ha ett bibliotek.
PLR (public lending right)/bibliotekvederlag	Å kompensere opprinnelige rettighetshavere slik som forfattere for bruken av deres verker i bibliotek.	Ja , bibliotekvederlaget. Staten bevilger vederlag gjennom statsbudsjettet til i alt 16 fond årlig. Disse fondene fordeler så igjen midler til nålevende rettighetshavere.	Ja , <i>Bibliotekersättningen</i> sørger for en garantiinntektsordning for 190 forfattere og oversettere. Framheves som en av hjørnesteinene i litteraturpolitikken, og den forvaltes av Sveriges författarfond.